

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

СХІДНИЙ ВЕКТОР
СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА
УКРАЇНИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2013

УДК 327:94(477)
ББК 66.4+63.3(4Укр)
С92

Друкується за рішенням вченої ради
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України
(протокол № 1 від 28.02.2013)

Відповідальний редактор
к.і.н., с.н.с. В. О. Кіктенко

Авторський колектив:

Кіктенко Віктор Олексійович, к.і.н., с.н.с.
Мавріна Ольга Степанівна, к.і.н., с.н.с.
Мусійчук Вікторія Анатоліївна, к.філол.н., н.с.
Отрощенко Іванна Віталіївна, д.і.н., с.н.с.
Філь Юлія Сергіївна, аспірант
Хамрай Олексій Олексійович, д.філол.н., с.н.с.

С92 Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь // За ред. В. О. Кіктенко. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013. – 184 с.

ISSN 978-966-02-6993-4

Досліджено політичні та регіональні умови здійснення стратегічного партнерства України з країнами Сходу (Близький Схід, Центральна Азія, Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія) як важливої складової сучасних міжнародних відносин України. Проаналізовано використання концепту стратегічного партнерства в Україні та країнах Сходу, здійснено аналіз сучасного стану, проблем та перспектив двосторонніх відносин між Україною та країнами Сходу, дано оцінку та прогноз подальших взаємовідносин з точки зору стратегічного партнерства.

УДК 327:94(477)
ББК 66.4+63.3(4Укр)

ISSN 978-966-02-6993-4

© Інститут сходознавства
ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою значимістю країн Сходу, що потребує нового осмислення теорії сучасних міжнародних відносин та адекватного опису нового типу відносин між країнами. Розуміння цієї проблеми ускладнюється подальшим розпадом біполярної системи міжнародних відносин і, відповідно, суперечливими тенденціями та кризовими явищами в розвитку політичної ситуації у світі. Визначення орієнтирів становлення стабільного світопорядку увійшло до пріоритетних завдань політичної взаємодії великих і впливових акторів, що володіють великим ресурсним потенціалом і досвідом міждержавної взаємодії, до яких належать і певні країни Сходу. У зовнішній політиці України в останні роки відбувся “розворот” у східному напрямку з виходом на стратегічний рівень партнерства з окремими азійськими країнами, проте розбудова дійсно ефективної взаємодії пов’язана з необхідністю побудови логічної та стрункої конструкції цих відносин.

Досягнення сучасного рівня відносин між Україною та країнами Сходу і формування стратегічного партнерства з окремими з них відбувається в умовах становлення та еволюції контурів нового світового порядку (*багатополлярність*). При цьому необхідно чітко розуміти сучасні концептуальні підстави зовнішньої політики, якими керуються азійські країни. У цілому характер відносин нового типу має передбачати високий рівень взаємної довіри, спрямованість на стратегічну взаємодію в ХХІ ст. та досягнення додаткової стійкості шляхом вирішення проблем в одній сфері співробітництва за рахунок застосування важелів з іншої сфери (наприклад, вирішення політичними методами економічних питань). Крім того, політична взаємодія стратегічного партнерства

України з країнами Сходу повинна бути визначена з урахуванням відносин України з Росією, ЄС та США. Таким чином, сучасні відносини України та країн Сходу спрямовані на серйозні зміни, що вимагає глибокого та всебічного осмислення цього процесу, який відкриває потенціал для подальшого розвитку співробітництва, але одночасно ставить перед новими викликами.

З кінця 1990-х років спостерігається активізація політичних процесів, спрямованих на встановлення стратегічного партнерства між різними країнами на регіональному, міжрегіональному та міжконтинентальному рівні: БРІК, Африканський союз, Меркосур, АСЕАН, Південноазійська асоціація регіонального співробітництва (SAARC), Форум “Азія – Європа” (АСЕМ), ЄврАзЕС та ін. Це вказує на зростаючу мережу стратегічних зв’язків і зобов’язань, що стають важливим елементом міжнародної ідентичності тих чи інших країн. При цьому цікаво те, що немає істотних дискусій із приводу причин походження, ступеня актуалізації та популярності цієї нової форми міжнародних зв’язків. *Стратегічне партнерство* стало новим джокером міжнародних відносин як між країнами зі складними відносинами, так і тими, що не мають жодних домагань один до одного. Крім того, багато країн намагаються отримати привілейований статус стратегічного партнера із сильними світовими гравцями, що є опосередкованим засобом демонстрації свого значення на міжнародній арені й свідченням того, що використання цього поняття виходить за рамки простого зміцнення співробітництва між країнами і вказує на більш глобальну й системну реконфігурацію динаміки міжнародних відносин [1]. Тим не менш, все більш широке використання цього поняття прямо пропорційно відсутності його точного визначення.

Необхідно відзначити, що концепція *стратегічного партнерства* не має чіткого визначення, що ускладнює розуміння й оцінку реальних відносин між державами, які визначають такий статус взаємодії. Спочатку термін *стратегія* мав військовий акцент і використовувався в основному для визначення військових союзів, що почасти зберігається й сьогодні (наприклад, стратегія США в Іраку, стратегії НАТО в Афганістані), але в цілому застосовується більш широко (політична чи економічна стратегія). Що

ж стосується *партнерства*, то це короткостроковий або довгостроковий альянс, але при використанні поняття *стратегічне партнерство* мається на увазі виключно довгострокове співробітництво, яке, тим не менш, передбачає відмінності інтересів між суб'єктами такого союзу. На сьогодні стратегічними можуть бути відносини як між окремими країнами, так і між групами країн і міжнародних організацій, що припускає *спільну стратегію, загальну позицію й спільні дії* в зовнішній політиці та політиці безпеки.

Основною теоретичною проблемою стратегічного партнерства в політологічній науці та теорії міжнародних відносин є формулювання його змісту, адже побутування терміна в різних контекстах та документах неоднакове. Суперечки про потребу вироблення його універсального визначення не вщухають: з одного боку, йдеться про неможливість дати таке визначення, через неоднозначність та контекстуальність феномену відносин такого типу, з другого ж, ведуться наукові пошуки тих рис, які були б характерні для усіх наявних у міжнародній практиці відносин стратегічного партнерства [2]. Перша думка виражається в актуальності “доморощеної” дефініції стратегічного партнерства для кожного суб'єкта міжнародних відносин, проте, не кожен такий суб'єкт рефлексує над значенням поняття на рівні реальної політики. Виникає ситуація, коли особливості вибудовування відносин стратегічного партнерства державою усвідомлюються *post factum* аналітичними, науково-дослідними інституціями, а не самими політиками чи відповідними державними установами. Ця тенденція характерна для багатьох країн, особливо для менш впливових на політичній арені. Таким чином держави-регіональні лідери, маючи претензії на участь у світових політичних та економічних процесах, за допомогою встановлення відносин стратегічного партнерства демонструють свою релевантність на міжнародній арені [2]. Проте не завжди така демонстрація відповідає реальній політиці та має відповідне змістове наповнення. Загальним місцем у медіа є визначення стратегічного партнерства “дипломатичною риторикою”, “номенклатурою, яку партії використовують для надання більшого статусу своїм зв'яз-

кам” [3]. Практика надуживання фрази спричинилася до девальвації поняття, яке нею означається, але кожен суб’єкт міжнародних відносин, який вдається до цього, зазвичай переслідує певну мету, яка може бути продиктована різними внутрішньополітичними та зовнішньополітичними, суб’єктивними чи об’єктивними умовами. Дослідження має на меті з’ясувати стан теоретичної розробки поняття в зовнішній політиці країн Сходу через вивчення аналітичних матеріалів дослідницьких інституцій, а також реальної політичної практики цих країн, проаналізувати сучасний стан відносин України та країн Сходу, виділити проблемні питання, дати рекомендації, і, нарешті, оцінити перспективи встановлення особливого типу відносин між державами, враховуючи теоретичне та практичне застосування інструмента кожної з них. Отже, *метою* цього дослідження є виявлення основних компонентів, тенденцій і перспектив стратегічного партнерства України з країнами Сходу як відносин “нового типу” у мультиполярних міжнародних відносинах у ХХІ ст. Відповідно до загальної мети дослідження поставлені такі *дослідницькі завдання*:

- дослідження еволюції сучасних підходів до визначення, типологізації і категоріальної оцінки “постбіполярної архітекτονіки” міжнародних відносин у працях східних політологів;
- аналіз специфічного понятійного апарату східних вчених для опису новітніх тенденцій міжнародних відносин у зіставленні з основними школами сучасної політології;
- виявлення основних етапів еволюції відносин України з країнами Сходу та їхнє відображення в теорії і практиці сучасного діалогу між країнами;
- визначення основних проблем взаємодії України з країнами Сходу, а також місця і ролі країн Сходу у вирішенні Україною головних сучасних викликів на регіональному та глобальному рівнях.

Об’єктом дослідження є тенденція поглиблення багатополярності, що виявляється і на глобальному, і на регіональному рівнях, у політиці та економіці, у занепаді й зростанні великих держав, у формуванні нових центрів сил, а також у збільшенні

комплексної могутності та ролі країн Сходу. *Предмет дослідження* полягає в науково-теоретичному осмисленні сучасного етапу та перспектив міжнародно-політичного співробітництва України та країн Сходу в системному вимірі міжнародних відносин у постбіполярну епоху, що продиктовано потребами зовнішньополітичної практики.

Основна ідея полягає в тому, що сучасна фаза відносин України з певними країнами Сходу дозволяє вважати їх моделлю міждержавних відносин “нового типу” (“без союзу, без конфронтації, без націленості проти третіх країн”) на основі принципів оптимальної взаємодії держав.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять як загальнонаукові, так і спеціально-теоретичні методи, що стосуються об’єкта й предмета дослідження теоретичних положень суспільно-політичної думки країн Сходу, присвячених теорії розвитку міжнародних політичних систем, проблематиці повносистемності сучасного світу, сучасного етапу взаємодії України та країн Сходу на міжнародній арені. Стрижневим став системний підхід, який орієнтує дослідження на виявлення різноманітних і багатоформатних зв’язків, і зведення їх у цілісну картину. Крім того, у роботі використані такі комплексні аналітичні методи: структурно-функціональний, порівняльний та історико-аналітичний.

Науково-теоретична значущість дослідження обумовлена актуальністю розглянутих проблем і новизною отриманих результатів. У теоретичному відношенні вона полягає в розробці концептуальних основ аналізу загальних рис і специфіки еволюції відносин України та країн Сходу в контексті складання основ сучасного світопорядку, а також ролі тенденції до багатополярності у формуванні нового політичного та економічного порядку. Проведений аналіз процесу трансформації моделей взаємодій країн відкриває новий ракурс для подальшого дослідження проблем співробітництва України та країн Сходу, адекватного розуміння мотивації сторін у рамках двостороннього діалогу, вивчення перспектив подальшого розвитку відносин стратегічного партнерства. У рамках дослідження в український

науковий обіг введено широке коло джерел, які раніше не використовувалися.

Практична значущість вивчення феномену “відносин нового типу” в контексті двостороннього діалогу пов’язана з конкретною потребою оптимізації зовнішньої політики України. Виявлення проблем і “вузьких місць” взаємодії створює об’єктивну комплексну картину еволюції та перспектив відносин України та країн Сходу.

1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА В КРАЇНАХ СХОДУ

1.1. Концепт “стратегічне партнерство” у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин “нового типу”

Розуміння та реалізація *стратегічного партнерства* окремими країнами має свою специфіку й відмінності, що стосується і КНР, у зовнішній політиці якої цей концепт (“战略伙伴关系”, “zhànlüè huǒbàn guānxì”) на сучасному етапі відіграє ключову роль.

Після завершення “холодної війни” у 1991 році та розпаду біполярної системи характер міжнародних відносин істотно змінився, що змусило Китай докласти значних зусиль для адаптації до цих змін і, найголовніше, для прориву блокади західних країн, що виникла після “подій на площі Тяньаньмень” у 1989 році. Китай скорегував свої відносини з великими державами і поліпшив відносини із сусідніми країнами шляхом встановлення з ними “стратегічного партнерства”. У сучасному постбіполярному світі міжнародні відносини зазнають суттєвих прискорених змін якісного, комплексного й фундаментального характеру. Динамізм і глибина трансформації міжнародних відносин сьогодні призводять до того, що багато традиційних понять, категорій, формулювань закономірностей міжнародних відносин не тільки втрачають свою пояснювальну здатність, але й призводять до неадекватного реагування на структурні зрушення в системі міжнародної взаємодії й помилок у рекомендаціях і практичній політичній діяльності. Все це стимулювало пошуки нової теорії політичного аналізу, що торкнулося й китайської теорії і соціології міжнародних відносин.

У результаті переходу до політики “реформ і відкритості” у сфері економічної модернізації і формування нової зовнішньополітичної парадигми, що виходить із положення, що “практика – єдиний критерій істини”, фахівці-міжнародники КНР змінили колишнє уявлення про сучасну епоху як “епоху імперіалізму та пролетарських революцій”, висунувши тезу про те, що існують дві головні насущні проблеми сучасності – мир і розвиток, а не революції і війни. Китайські експерти відмовилися від положення, що війни неможливо уникнути, якщо існує імперіалізм і “соціал-імперіалізм”, і прийшли до висновку, що зростають фактори для встановлення мирного співіснування, й тому є сподівання на уникнення в майбутньому війн – реальна боротьба за сприятливу міжнародну мирну обстановку й сприятливе мирне оточення. Тенденція поглиблення багатополярності, яка виступає в якості синоніма демократизації міжнародних відносин, що виявляється й на глобальному, і на регіональному рівнях, у політиці, в економіці, у занепаді й зростанні великих держав, у формуванні нових центрів сил, а також у збільшенні комплексної могутності та ролі країн, що розвиваються, більше сприяє миру й стабільності, ніж біполярна структура або “монополярний світ”. При зростанні незалежної й самостійної самосвідомості народів усіх країн, світ стає все більш взаємозалежним. І хоча військові чинники, як і раніше, відіграють важливу роль, центр міжнародної конкуренції вже перемістився зі сфери гонки озброєнь у сферу мирного змагання за рахунок економічних і науково-технічних факторів. Головні джерела загрози в поки що неспокійному світі: мислення часів “холодної війни”, гегемонізм і силова політика; посилення військових блоків та союзів, локальні конфлікти, що спалахують час від часу на ґрунті національних, релігійних та територіальних суперечностей.

На сьогодні дипломатичні відносини Китаю з іншими країнами можуть бути розділені на кілька рівнів: прості дипломатичні відносини, відносини добросусідства й дружби, відносини партнерства й співпраці. Відносини *партнерства* поділяються на спільне партнерство, конструктивне партнерство, всебічне співробітництво та партнерство, стратегічне партнерство, стратегічну взаємодію та партнерство і всебічне стратегічне співробітництво

та партнерство [4]. На сьогодні Китай встановив партнерські відносини з найбільш великими державами, БРІКС, G20 і сусідніми країнами на різних рівнях, але на загальному принципі партнерства – *не протистояти один одному, а шукати спільне, відкласти вбік розбіжності й не завдавати шкоди третім країнам* [4]. Як заявив голова КНР Цзян Цземінь у листопаді 1997 року після свого візиту в США: “Китайсько-американське конструктивне стратегічне партнерство має три значення: дві країни повинні бути партнерами, а не суперниками, це довгострокові відносини, побудовані на загальній стратегічній основі, а не на частковому співпаданні інтересів, і воно конструктивне, а не ексклюзивне, не шукає гегемонії” [5]. Це визначення Цзян Цземіня стосується стратегічних відносин Китаю і з іншими країнами.

Аналіз “тенденції до мультиполяризації” (“多極化”, “duōjíhuà”) є найбільш розробленою в китайській політологічній думці концепцією “архітекτονіки міжнародних відносин”, що відбиває прагнення різних держав світу до проведення незалежного політичного курсу на світовій арені, спрямовує до демократизації міжнародних відносин і означає кінець безроздільного домінування “однієї-двох наддержав”. Оптимальна політика Китаю в рамках цієї мультиполяризації повинна була зводитися не до маневрування, заснованого на класичному балансі сил, а до пошуку забезпечення балансу інтересів усіх зацікавлених сторін. Навіть не домігшись консенсусу з питання про контури багатополюсного світу і кількість полюсів у ньому (у різних авторів воно варіюється від трьох до восьми і зазвичай фігурує п’ять центрів сили – США, Європа, Японія, Росія й Китай, до яких інколи додаються Індія й Бразилія), дискусія з цього питання дозволила уточнити багато категорій і понять, виробити різні методики аналізу та аргументації, залучити різні провідні теоретичні розробки. Китайські аналітики постійно підкреслюють, що розпад старої світової архітекτονіки не рівнозначний повному зникненню старого світового порядку, що світ перебуває в тривалому й важкому перехідному стані, що “новий світовий порядок”, ядром якого є “п’ять принципів мирного співіснування”, не може не бути пов’язаним певної мірою зі старим порядком, у тому числі з діяльністю ООН. Деякі китайські аналітики навіть проводять

аналогії “нового світового порядку” з традиційним світопорядком “данницького миру й злагоди”, який “забезпечував мир і стабільність на безпрецедентно величезному просторі землі протягом безпрецедентно тривалого часу”. Підсумковою ж метою “загального світу й спільного розвитку” в побудовах китайських вчених виступає не глобалізація, що зачіпає тільки сферу економіки, а деполаризація світу – створення “безполісного світу” без будь-якої “силової політики” і “гуманітарної інтервенції”.

Розробки по формуванню нових диверсифікованих зовнішньополітичних концепцій КНР на регіональному й глобальному рівнях в основному базуються на концепції Ден Сяопіна “закрити минуле, відкрити майбутнє”, а також у дусі його наказу з 24 ієрогліфів: “Холоднокровно спостерігати, стримано реагувати, твердо проводити курс, приховувати можливості й вигравати час, ніколи не намагатися лідирувати, завжди бути здатним домагатися деяких результатів”. При цьому цілком звичним у китайських роботах (і не тільки в китайських) стало судження про те, що “XXI століття стане століттям Східної Азії”, а політологічна думка КНР продовжила свої пошуки оптимізації місця Китаю в багатополіарному світі, забезпечення більшої безпеки країни, створення зовнішніх сприятливих умов для внутрішнього розвитку. В останні роки відбулися важливі зміни в підходах китайських політологів до таких категорій аналізу міжнародних відносин, як *національні інтереси, розвиток, інтеграція, модель поведінки держави, дипломатія, міжнародна безпека*. Згідно з новою китайською концепцією безпеки, західна демократична модель не є обов’язковою гарантією регіональної безпеки, загрозу якій у процесі мультиполаризації створює не співвідношення сил, а політика військової сили, що проводиться відносно цього процесу.

Слід вказати на те, що в зовнішньополітичних деклараціях Китаю ніколи не буває нічого випадкового й спонтанного, і практично кожен “новий” ієрогліф несе в собі істотний концептуальний потенціал, за яким стоять розробки інколи цілих науководослідних інститутів. “Конструктивне партнерство” і відносини “нового типу” китайські політологи розуміють як такі, в яких “немає місця союзництву, конфронтації й націленості на яку-небудь третю країну” (“不結盟、不對抗、不針對第三國”, “Bù zé

měng bu duìkàng bù zhēnduì dì sānguó”). Ця концепція стала інтерпретуватися як альтернатива зовнішній політиці США, що розділяє суб’єкти міжнародної політики на “своїх” (друзів) і “чужих” (ізоїв), а світовий простір – на військово-політичні блоки. Проте КНР все ж таки вибудовує ієрархію партнерства залежно від зрілості взаємин із тією чи іншою державою, а китайська політологічна думка намагається запропонувати таку структуру міжнародних відносин, що максимально відповідає інтересам Китаю.

Відбулися важливі зміни в підходах китайських політологів до таких категорій аналізу міжнародних відносин, як “національні інтереси”, “розвиток”, “інтеграція”, “модель поведінки держави”, “дипломатія”, “міжнародна безпека”. Наявність західного демократичного ладу за новою китайською концепцією безпеки не є обов’язковою гарантією регіональної безпеки, загрозу якій у процесі мультиполаризації створює не співвідношення сил, а політика військової сили, що проводиться відносно цього процесу. На думку китайських політологів, безпека повинна ґрунтуватися не на зростанні озброєнь і на військовому союзі, а на взаємній довірі та спільних інтересах. В умовах “мирного піднесення” Китаю й поступового виходу на передову лінію на міжнародній арені, китайські політологи шукають нові підходи до зовнішньої політики перед лицем традиційних і нетрадиційних загроз, ризиків і викликів Китаю та світової спільноти: “нова концепція кооперативної безпеки”, “нове мислення в дипломатії”, “консенсусна дипломатія”, “нове глобальне самоврядування”, “екологічна дипломатія”, “енергетична дипломатія”, “концепція гармонійного світу”. Сучасний світ описується як “перехідний” від “монополярності” до “багатополярності” (“одна наддержава – багато держав”), що може бути інтерпретовано як прообраз “плюралістичної однополярності”. Переходячи до “дипломатії активної дії”, аналітики КНР виступають не за революцію, а за реформування й вдосконалення існуючого порядку, не за те, щоб змінити існуючий світопорядок і почати все спочатку, а за впорядкування, доповнення, перебудову деяких нерациональних сторін зі збереженням діючих конфігурацій. У цьому плані політологічна школа КНР своїми контурами вписується в різновид конструктивістської школи, яка відрізняється від реалістичної й ліберальної насамперед

тим, що оцінює політику щодо зміцнення стабільності й безпеки з точки зору її ефективності, розуміючи під цим результативність політичних технологій у цій сфері, їхню економічну рентабельність, найбільш повне задоволення національних потреб.

У китайських дослідників міжнародних проблем склалося чітке усвідомлення того, що поступово завершується процес перетворення КНР із суто регіональної держави, що робить акцент на врегулювання відносин на двосторонній основі в першу чергу зі своїми сусідами по регіону, у глобальну державу, члена СОТ, що активно бере участь у формуванні майбутньої світової архітекτονіки і, ймовірно, зможе кинути виклик планетарним претензіям США й “новим формам гегемонізму в політиці”. Теоретичне забезпечення цієї нової ролі Китаю в світі, окрім вже “класичних” положень про “мир і розвиток”, “незалежність і самостійність”, “мультиполяризацію”, “комплексну могутність”, “мирне оточення”, “новий міжнародний порядок” і т. ін., збагачується новими концептуальними складовими, такими як “мирне піднесення”, “концепція кооперативної безпеки”, “нове мислення в дипломатії”, “консенсусна дипломатія”, “нове глобальне самоврядування”, “гармонійний світ”, “екологічна дипломатія”, “енергетична дипломатія” та ін. Незмінним залишається впевненість китайських політологів у тому, що заміна старої архітекτονіки на нову й старого порядку на новий повинна проходити без нав’язування своїх цінностей і диктату, без військових потрясінь, а шляхом узгодження та ненасильницьких методів конкурентної боротьби в рамках загальновизнаних міжнародно-правових та політико-дипломатичних основ. У цьому плані концептуально-теоретичні побудови китайських міжнародників типологічно тяжіють до конструктивістської школи західної політології й більш за все схожі на м’яку ціннісну “консенсусну конструкцію” багатоколірного світу й поліваріантність розвитку.

Головні аспекти “стратегічного партнерства” Китаю:

1) *Неконфронтація*. Загалом, існують три основні форми міжнародних відносин, зокрема, конкуренція, співробітництво й конфлікт. Таким чином, міжнародні відносини можна розділити на два типи: конфронтація й відмови від конфронтації. Не тільки Китай, але й інші великі держави, такі як США, Росія, Франція й

Індія, намагаються вийти за межі моделі вороги-або-альянс часів “холодної війни” й налагодити нові партнерські відносини один з одним. Мета стратегічного партнерства Китаю аналогічна такій зовнішній політиці: не вступати в конфлікт один з одним, проводити міжнародну координацію, а також пропагувати взаєморівність відносин на основі п’яти принципів мирного співіснування.

2) *Неприєднання та недія проти якоїсь третьої країни.* Стратегічне партнерство Китаю з іншими країнами в період після завершення “холодної війни” – це такий новий тип міжнародних відносин, коли нема прагнення завдати шкоди інтересам третьої країни. Зокрема, всі заяви про стратегічні партнерські відносини Китаю з іншими країнами мають характер неприєднання й не виступають проти будь-якої третьої країни. У договорі про дружбу й співробітництво між Китаєм та Росією, який набув сили 16 липня 2001 року, говориться, що “дружні відносини між Китаєм і Росією є новим видом міжнародних відносин, заснованих не на альянсі, а на відмові від конфронтації, й не виступають проти будь-якої третьої країни” [6]. Такі ж самі положення знаходимо в Спільній декларації між Китаєм та Індонезією про стратегічне партнерство: “...стратегічне партнерство має бути неприєднанням і передбачати дії, що спрямовані на сприяння миру, стабільності й процвітання двох країн та їхніх народів” [7]. Вона має комплексний характер, що охоплює економіку, освіту, ЗМІ, туризм, боротьбу з тероризмом та забезпечення безпеки.

3) *Низький рівень політичного співробітництва.* Термін “стратегія” використовується на більш “високому політичному рівні” діалогу в міжнародних відносинах, наприклад, у політиці, військових питаннях і питаннях безпеки. Тим не менш, стратегічне партнерство між Китаєм та іншими країнами характеризується низьким рівнем політичної співпраці й має символічне, а не фактичне значення. Будь то великі чи малі країни, Китай з усіма своїми стратегічними партнерами основний акцент робить на подальшому зміцненні двостороннього співробітництва в економічній, науковій та культурній галузях. Наприклад, коли Китай і Японія обговорюють створення “стратегічних взаємовигідних відносин”, Китай розглядає це як довгострокові, всебічні та стабільні відносини співпраці. Тобто, це відрізняється від японського

розуміння стратегічного співробітництва й не може розглядатися як військове співробітництво [8]. У листопаді 2006 року Китай і Африка встановили нове стратегічне партнерство, яке тільки підкреслює політичну рівність, взаємну довіру, економічне співробітництво та культурний обмін, але виключає будь-яку військову складову [9]. Тим не менш, це не означає, що Китай не бажає розвивати політичні відносини та спільно вирішувати питання безпеки з іншими країнами. Оскільки співробітництво в цих сферах є дуже чутливим, Китай намагається сприяти розвитку всіх бічних відносин, заснованих на економічному співробітництві.

Через *мирне піднесення* Китаю і поступовий вихід на передову лінію на міжнародній арені китайські аналітики розмірковують про нові підходи до зовнішньої політики перед лицем традиційних і нетрадиційних загроз, ризиків і викликів Китаю та світової спільноти: про *нову концепцію кооперативної безпеки, нове мислення в дипломатії, консенсусну дипломатію, нове глобальне самоврядування, екологічну дипломатію, енергетичну дипломатію, концепцію гармонійного світу*. Сучасний світ описується як перехідний від монополярності до багато полярності і позначається як “одна наддержава – багато держав”, що може бути інтерпретоване як прообраз *плюралістичної однополярності*. Переходячи до *дипломатії активної дії*, аналітики КНР виступають не за революцію, а за реформування й удосконалення існуючого порядку, не за те, щоб повністю змінити існуючий лад, а за впорядкування, доповнення, перебудову деяких нераціональних сторін зі збереженням діючих конфігурацій. У цьому плані політологічна школа КНР своїми контурами вписується в різновид конструктивістської школи, яка відрізняється від реалістичної й ліберальної насамперед тим, що оцінює політику щодо зміцнення стабільності й безпеки з точки зору її ефективності, розуміючи під цим результативність політичних технологій у цій сфері, їхню економічну рентабельність, найбільш повне задоволення національних потреб.

Таким чином, Китай стверджує, що його економічне і політичне зростання є *мирним піднесенням*, що веде до формування нової міжнародної стратегії *глобального балансування сил*. Це є явним протиставленням політиці стримування США, які в період після закінчення “холодної війни” часто визначають Китай як

загрозу, а Китай, у свою чергу, вважає такий підхід США до міжнародних справ одностороннім. Замість цього Китай пропонує багатосторонню інтеграційну модель світу як більш відповідний спосіб ведення світових справ, проте в реальності це має особливу специфіку, оскільки новий розподіл влади в міжнародній системі вказує на нові форми консолідації та вироблення міжнародної політики. Так, наприклад, БРІК базується на більш низькому ступені формалізації й інституціоналізації, що можна розглядати як відображення поточного сценарію, коли країни, що розвиваються, поміж них і Китай, намагаються отримати більше преференцій у світовій системі, декларуючи при цьому принцип багатосторонності [10].

Перехід Китаю від статусу відносно замкнутої континентальної держави до статусу другої економіки світу, тим не менш, не дає можливостей для світового лідерства Китаю *радянського типу*. Тому китайське керівництво й не намагається претендувати на лідерство такого типу, а прагне використовувати економічні перетворення, цілеспрямовану зовнішньополітичну стратегію корегування правил світової системи, формування величезної зони тісної взаємодії КНР із країнами по всьому периметру китайських кордонів на зміну (або навіть повну трансформацію) системи міжнародних регіональних відносин. У рамках трансформації регіональної системи Китай домагається таких стратегічних цілей:

- визнання світовою спільнотою територіальної цілісності Китаю, включаючи його права на Тайвань, Тибет, Сінцзян;
- міжнародне визнання *особливих прав* КНР в акваторії Південно-Китайського моря;
- поширення переважного впливу на Південно-Східну Азію;
- прийняття для Китаю рішення територіальних питань із сусідніми державами;
- забезпечення підтримки сусідніми державами позицій КНР у суперечках зі США та іншими країнами Заходу;
- фактичне затвердження *особливих відносин* між КНР і Монголією;
- набуття де-факто *особливого становища* в Центральній Азії;

- виключення шансів вступу інших країн в антикитайські коаліції й військового протистояння з Китаєм;
- нав'язування іншим країнам сприятливої для Китаю торгово-інвестиційної політики;
- визнання країнами регіону провідної регіональної ролі КНР, що виражається у вигляді неформальних, але обов'язкових консультацій із Пекіном перед прийняттям важливих зовнішньополітичних рішень;
- забезпечення згоди інших країн приймати китайських іммігрантів;
- закріплення *особливих прав* китайських меншин за кордоном і визнання права Пекіна на їхній захист;
- поширення китайської мови в Азії, забезпечення двомовності в зарубіжних районах компактного проживання етнічних китайців [11, с. 171–189; 12].

Отже, перехід КНР до політики “економічної реформи й відкритості” стимулював інтенсивні концептуальні пошуки нової зовнішньополітичної парадигми, що базується на адекватній оцінці характеру сучасної епохи й рушійних сил світового розвитку. Теоретичні побудови китайських міжнародників-аналітиків підпорядковані завданню вироблення оптимальної формули зовнішньополітичної поведінки Китаю, спрямовані на максимальне сприяння модернізації та “мирному піднесенню” КНР в якості найважливішого суб'єкта міжнародних відносин, що активно впливає на зовнішньополітичне середовище в напрямку його стабілізації та гармонізації. Найважливішою складовою сучасних міжнародних відносин у побудовах китайських авторів є “відносини нового типу” Китаю, що характеризуються активною взаємодією в рамках “стратегічного партнерства” з окремими країнами, яке виступає в якості оптимальної моделі взаємовідносин. Відчуття себе системно-визначальною великою державою в багатополлярному світі дозволяє Китаю більш активно брати участь у форматуванні нової архітекτονіки міжнародних відносин, концептуально близької до “консенсусної моделі” конструктивістської школи політології.

Стратегічне партнерство Китаю можна розглядати як зусилля цієї країни зробити свій внесок у створення гармонійного світу

через встановлення стратегічних відносин з іншими країнами. Це свого роду людино-центричні міжнародні відносини, що засновані на рівності й взаємності, прагненні до гармонії, але не однаконості. Китай розширив свій дипломатичний простір і поліпшив міжнародне середовище для миру та розвитку на реалізацію можливостей регулювання відносин великих держав, багатополарності тенденцій і посилення взаємозалежності на основі стратегічного партнерства з іншими країнами. В якій мірі пріоритети Китаю вплинуть на регіональний та глобальний рівні міжнародних відносин, залишається відкритим питанням, що виражається в дискусіях про його *нову роль і можливе лідерство*. Але цілком очевидно, що КНР прагне бути не лише регіональним лідером. Важливо відзначити, що ціннісні основи стратегічного партнерства Китаю (як і Росії, і Індії), по суті, є викликом демократії, правам людини і вільній конкуренції, ціннісній основі інтеграційних процесів західного світу (насамперед, США та ЄС). Якщо до цього додати традиційний китайський принцип ведення війни за *що*, замість західного проти *кого*, а також те, що кінцевою метою китайських стратегів завжди була зміна розуму ворога, а не захоплення ворога, то стане очевидним, наскільки серйозною є сьогоднішня конкуренція моделей стратегічного партнерства.

Створення та поглиблення стратегічного партнерства між Китаєм та іншими великими державами. Відносини між великими державами є найбільш важливими для підтримки глобальної стабільності, й тому Китай після завершення “холодної війни” задля запобігання довгострокової напруги протистояння й для конструктивної співпраці встановив стратегічні відносини з Росією, США, Францією, Великобританією, Індією й Німеччиною.

1) *Стратегічна взаємодія та партнерство Китаю й Росії.* Драматичне завершення “холодної війни” в Європі й розпад СРСР поставили перед китайською політологією завдання вироблення формули взаємин “нового типу”, тобто відносин “без союзу, без конфронтації й без націленості проти третіх країн”. Не бажаючи форсувати процес створення “справедливого й раціонального нового міжнародного політичного й економічного порядку”, основою якого незмінно є “п’ять принципів мирного співіснування” і “ненав’язування іншим суспільного ладу й шляхів розвитку” під

приводом захисту “прав людини” та “демократії”, політико-академічний комплекс КНР взявся до кропіткої роботи для конструювання багаторівневої “архітекτονіки партнерства”, яка виступає антиподом політики нерівності, диктату й “унілатералізму”. Апробація моделі партнерських відносин почалася з налагодження “відносин рівноправного й довірчого партнерства, спрямованого на стратегічну взаємодію в XXI столітті” з Російською Федерацією, що стали зразком і прообразом відносин “нового типу”, максимально забезпечують рівноправну участь всіх держав у загальносвітових процесах, що гарантує їм системні можливості для найбільш ефективної реалізації своїх національних інтересів розвитку. Горизонтальна й вертикальна мобільність у рамках такої багатополлярної моделі виступає синонімом демократизації міжнародних відносин та надає свободу розвитку форм спілкування, вибору напрямків взаємодії та інтегративної самоорганізації учасників міжнародних відносин, забезпечує рівну безпеку для кожної з держав, оптимальні умови для їхнього “гармонійного розвитку” та “мирного відродження”, рівноправну участь усіх членів світового співтовариства в політичному, економічному та культурному будівництві світової системи. Відносини *стратегічної взаємодії та партнерства* Китаю та Росії стали першими в історії встановлення стратегічного партнерства Китаю з великими державами. 1992 року Китай і Росія домовилися дивитися одне на одного як “дружні країни”, 1994 року було встановлено “конструктивне партнерство”, а 1996 року відносини офіційно підвищено до рівня “стратегічної взаємодії та партнерства”, яке неухильно посилювалося й обґрунтовувалося багаторівневими спільними ініціативами в різних сферах. У липні 2001 року Китай і Росія підписали Договір про добросусідство, дружбу й співробітництво, який заклав міцну основу для розвитку двосторонніх відносин у довгостроковій перспективі. У травні 2003 року Китай і Росія виступили зі спільною декларацією, де було наголошено на тому, що, хоча міжнародна ситуація може змінитися, стратегічним пріоритетом зовнішньої політики обох країн буде поглиблення добросусідських відносин, дружби та взаємовигідного співробітництва. Крім того, під час візиту президента Медведєва до Китаю у вересні 2010 року Китай і Росія

підписали спільну заяву про поглиблення всебічного стратегічного співробітництва й партнерства [13, с. 27–56; 14, с. 2–13; 15].

2) *Конструктивне стратегічне партнерство Китаю та США*. Під час візиту колишнього президента Китаю Цзян Цземіня в США 29 жовтня 1997 року обидві сторони прийняли спільну декларацію та заявили, що Китай і США хотіли б працювати разом із метою побудови *конструктивного стратегічного партнерства*. Проте наступні адміністрації Буша та Обама не підтвердили цей намір розвивати стратегічне партнерство з Китаєм, і відтоді відносини між Китаєм і США загострилися [16].

3) *Всебічне стратегічне партнерство Китаю та Франції*. Китай встановив відносини *всебічного стратегічного партнерства* з Францією під час візиту голови КНР Ху Цзіньтао до Франції в січні 2004 року. Спільна декларація по зміцненню всебічного стратегічного партнерства між Китаєм та Францією була прийнята в листопаді 2010 року [17; 18].

4) *Всебічне стратегічне партнерство Китаю та Великобританії*. Під час візиту прем'єра Держради КНР Вень Цзябао до Великобританії в травні 2004 року Китай і Великобританія оголосили про створення китайсько-британських відносин *всебічного стратегічного партнерства* та *механізму регулярних зустрічей*. Коли прем'єр-міністр Великобританії Кемерон відвідав Китай у листопаді 2010 року, прем'єр Держради КНР Вень Цзябао висловив думку, що китайсько-британські відносини всебічного стратегічного партнерства є широкими й змістовними [19].

5) *Стратегічне партнерство Китаю та Індії*. Під час візиту прем'єра Держради КНР Вень Цзябао до Індії у квітні 2005 року сторони домовилися зміцнювати двосторонні відносини й будувати *стратегічне партнерство задля миру й процвітання* [20].

6) *Всебічне стратегічне партнерство Китаю та Німеччини*. Під час візиту канцлера Німеччини Ангели Меркель до Китаю в липні 2010 року дві країни опублікували спільне комюніке й офіційно підвищили свої двосторонні відносини до рівня *стратегічного партнерства та взаємного діалогу на рівні міністрів* [21].

Хоча відносини стратегічного партнерства між Китаєм і великими державами мають різні назви, проте вони не мають істотних відмінностей.

Встановлення та поглиблення стратегічного партнерства між Китаєм і сусідніми країнами. В ієрархії китайської дипломатії відносини з великими державами залишаються ключовим чинником, а основною передумовою для мирного розвитку Китаю є *принцип стабільної й процвітаючої периферії*. Китай надає великого значення розвитку відносин із сусідніми країнами шляхом вирішення територіальних суперечок і впровадження різних механізмів співпраці для зміцнення дружніх і стабільних відносин. Для більш ефективного досягнення цієї мети Китай взяв на себе ініціативу встановлення стратегічного партнерства з найбільшими сусідніми державами для створення гармонійної периферії.

1) *Тісна двостороння стратегічна взаємодія і партнерство Китаю та Пакистану.* Під час візиту прем'єр-міністра Вень Цзябао в Пакистан у квітні 2005 року дві держави домовилися сприяти більш тісній двосторонній стратегічній взаємодії та партнерству на основі існуючого фундаменту традиційно дружніх відносин, що в цілому має комплексний характер і стосується економіки, освіти, засобів масової інформації, туризму, боротьби з тероризмом та забезпечення безпеки співробітництва [22].

2) *Стратегічне партнерство Китаю та Індонезії.* У квітні 2005 року Китай та Індонезія опублікували спільну заяву між Китайською Народною Республікою та Республікою Індонезією про стратегічне партнерство. У січні 2010 року дві країни підписали план дій для розвитку й поглиблення стратегічного партнерства. Це партнерство фокусується на таких питаннях: діалог на рівні міністрів, реформи ООН, азіатсько-африканська співпраця, безпека та економічне співробітництво [23].

3) *Стратегічна взаємодія та партнерство Китаю та Південної Кореї.* Під час візиту президента Південної Кореї Но Му Хена в Китай в липні 2003 року обидві сторони оголосили про створення всеосяжного співробітництва та партнерства. У травні 2008 року Китай і Південна Корея виступили зі спільною заявою в ході візиту президента Лі Мен Бака в Китай, в якому була досягнута домовленість про посилення двосторонніх відносин стратегічної взаємодії та партнерства й створення механізму регулярного діалогу між лідерами, переговори про вільну торгівлю та питання миру й стабільності в Північно-Східній Азії [24, с. 4].

4) *Всебічне стратегічне співробітництво й партнерство Китаю й Лаосу*. Під час візиту голови КНР Цзян Цземіня в Лаос в листопаді 2000 року дві країни домовилися розвивати стабільне всебічне співробітництво, засноване на добросусідстві й взаємній довірі [25]. У вересні 2009 року під час візиту президента Лаосу Тьуммалі в Китай обидві сторони вирішили оновити свої відносини всебічного стратегічного співробітництва й партнерства. Вони дійшли висновку, що лідери й правлячі партії обох країн будуть підтримувати один одного й координувати свої дії у важливих питаннях, а також будуть сприяти регіональному миру й стабільності в таких структурах, як “Субрегіон Великий Меконг”, АСЕАН та ін. [26, с. 1, 3].

5) *Всебічне стратегічне співробітництво й партнерство Китаю й Камбоджі*. Під час візиту голови КНР Цзян Цземіня в Камбоджу в листопаді 2000 року сторони домовилися зміцнювати і розвивати традиційно дружні відносини в новому тисячолітті. У квітні 2006 року Китай і Камбоджа оголосили про створення всебічного співробітництва й партнерства в ході візиту прем’єра Держради КНР Вень Цзябао. У грудні 2010 року обидві сторони домовилися про створення всебічного стратегічного співробітництва й партнерства, які роблять наголос на таких галузях, як інвестиції, сільське господарство, енергетична співпраця, освіта та молодіжний обмін [27].

6) *Всебічне стратегічне співробітництво й партнерство Китаю та М’янми*. Китай та М’янма встановили всебічне стратегічне співробітництво й партнерство в травні 2011 року під час візиту президента У Тейн Сейн у Китай [28, с. 53–72].

7) *Стратегічна взаємодія й відносини Китаю та Філіппін*. У січні 2007 року в ході офіційного візиту прем’єра Вень Цзябао на Філіппіни обидві сторони прийняли спільну заяву щодо зміцнення двосторонніх відносин та їхнього піднесення до рівня стратегічної співпраці на благо миру та розвитку, що було підтверджено під час візиту президента Акіно до Китаю у серпні 2011 року. Для досягнення цієї мети був вироблений спільний план дій, який встановлює п’ятирічний план двосторонньої торгівлі, обмінів між громадськими організаціями, законодавчими органами й співробітництво в галузі спорту і туризму [29].

8) *Всебічне стратегічне співробітництво та партнерство Китаю і В'єтнаму.* Нонг Дик Мань, генеральний секретар Центрального комітету Комуністичної партії В'єтнаму, перебував у Китаї з офіційним візитом з 30 травня по 2 червня 2008 року. Обидві сторони високо оцінили прогрес, досягнутий у відносинах між двома партіями та країнами, і погодилися докласти спільних зусиль для розвитку китайсько-в'єтнамського всебічного стратегічного співробітництва та партнерства на основі принципів довгострокової стабільності, дружби і всебічного співробітництва в дусі добрих сусідів, друзів, товаришів та партнерів. Партнерство має економічні та політичні аспекти: міжпартійна співпраця, освіта, культура, наука та технології. Був створений Керівний комітет для розвитку співпраці в рамках регіональних структур (АТЕС, Китай-АСЕАН і “Субрегіон Великий Меконг”) [30].

9) *Стратегічна взаємодія й відносини Китаю та Малайзії.* У травні 2004 року прем'єр-міністр Малайзії Бадаві відвідав Китай з офіційним візитом і взяв участь у святкуванні 30-річчя китайсько-малайзійських дипломатичних відносин. У спільній декларації обидві сторони висловили готовність до розвитку двостороннього стратегічного співробітництва. 3 червня 2009 року прем'єр-міністр Держради КНР Вень Цзябао та прем'єр-міністр Наджіб Разак підписали План дій зі стратегічної співпраці й партнерства з наголосом на фінанси, безпеку, енергетику, будівництво та інфраструктуру [31].

10) *Стратегічна взаємодія й відносини Китаю та Таїланду.* Китай і Таїланд підписали план спільних дій зі стратегічної співпраці під час візиту прем'єр-міністра Таїланду Сурайуд у Китай у травні 2007 року. Унаслідок зустрічі 17 квітня 2012 року прем'єр-міністра Йінглака та прем'єр-міністра Держради Вень Цзябао був вироблений план спільних дій зі стратегічної співпраці Китаю та Таїланду на 2012–2016 роки, де визначені цілі та графік політичного, дипломатичного й культурного співробітництва [32].

Крім того, Китай встановив партнерські відносини з багатьма іншими країнами та регіональними організаціями: Бразилія (1993), Непал (1996), Канада (1997), Мексика (1997, стратегічне партнерство з 2003), Японія (1998), ЄС (1998, стратегічне партнерство з 2005), Єгипет (1999), Венесуела (2001), Монголія (2003),

Польща (2004), Угорщина (2004), Румунія (2004), Чилі (2004), Аргентина (2004), Південна Африка (2004 – стратегічне партнерство, 2010 – всебічне стратегічне партнерство), Узбекистан (2004), Іспанія (2004), Португалія (2005, всебічне стратегічне партнерство), Перу (2005), Бангладеш (2005), Хорватія (2005), Казахстан (2005, стратегічне партнерство), Шрі-Ланка (2005), Південна Африка (2006, нове стратегічне партнерство), Сербія (2009), Україна (2011) та ін.

1.2. Концепт стратегічного партнерства в Туреччині та його застосування в зовнішньополітичній практиці

Поняття “стратегічного партнерства” не завжди виважено й обґрунтовано використовується в зовнішньополітичній практиці, часто цим терміном позначаються пріоритетні двосторонні стосунки країн. Що стосується Туреччини, то із зростанням різновекторної зовнішньополітичної активності країни в останні роки в її дипломатичному словнику все частіше стали застосовуватися терміни “стратегічне партнерство” та “стратегічне співробітництво” до тих держав, які ніколи не входили в сферу міжнародних пріоритетів країни. У попередній проєвропейській і прозахідній політичній практиці країни загалом термін “стратегічне співробітництво” використовувався по відношенню до дуже обмеженого кола партнерів. Частовживаність цих термінів у останні роки викликала необхідність їхнього теоретичного обґрунтування з рекомендацією до застосування.

Аналіз стратегічних відносин держав у історичному контексті привів до висновку, що стратегічні відносини мають жорстку класифікацію й набувають форми співпраці та партнерства. Стратегічне співробітництво належить до короткострокової й обмеженої стратегічної сфери, тоді як стратегічне партнерство – до довгострокової і більш широкій сфері. Стратегічне співробітництво є вразливішим до дисгармонії між двома сторонами, в той час як стратегічне партнерство є більш міцним [33, с. 671–672].

При визначенні стратегічних відносин між двома країнами концепт стратегічного партнерства використовується занадто часто у випадковому порядку. Стратегічне партнерство в міжнародній політиці означає вихід за рамки двосторонніх відносин,

співробітництва чи альянсу. За відсутності сильних зв'язків, що з'єднують дві сторони, стратегічне партнерство приводить до невдачі [33, с. 675–698]. У міжнародній практиці урядові кола Туреччини використовують цей термін, виходячи з нової зовнішньополітичної концепції.

1) Стратегічні пріоритети Туреччини на сучасному етапі

З 2009 року уряд Туреччини підписав низку угод про стратегічне партнерство: Казахстан (жовтень 2009), новий договір про стратегічне партнерство Туреччина – Великобританія (липень 2010), Азербайджан (серпень 2010), Румунія (грудень 2011), Південна Корея (лютий 2012), Афганістан (план. початок 2013), Молдова (план. весна 2013) та інші. Такі дії уряду та зовнішньополітичного відомства пов'язані з новою зовнішньополітичною концепцією (стратегією) країни, провідниками якої стали прем'єр-міністр Р. Т. Ердоган та міністр закордонних справ А. Давутоглу.

2001 року професор Стамбульського університету Бейкент Ахмет Давутоглу опублікував дослідження під назвою “Стратегічна глибина: міжнародні позиції Туреччини” (далі – “Stratejik Derinlik”), в якій запропонував принципово нову концепцію зовнішньої політики [34].

До появи концепції А. Давутоглу в Туреччині переважали дві геополітичні доктрини. Перша розглядала Туреччину в контексті статичної парадигми “холодної війни”. Туреччині відводилась роль захисника демократичного Заходу від радянського експансіонізму. Всю другу половину XX століття турецьке керівництво керувалося таким набором установок: Туреччина – лояльний член НАТО й частина політичного Заходу, що протистоїть політичному Сходу з усіма обмеженнями та зобов'язаннями. Це давало як американські гарантії безпеки, так й інші політичні та економічні дивіденди в рамках західної системи. Тим більше, що Туреччина була не просто одним із союзників, а опорною країною на південному фланзі альянсу й мала другу за чисельністю армію в рамках блоку.

Зникнення СРСР призвело до того, що події по периметру турецьких кордонів стали розвиватися дуже бурхливо. З'явилися нові держави, у тому числі близькі Туреччині етнічно й культурно, стала застосовуватися серйозна військова сила (починаючи з

“Бурі в пустелі” в 1991 році), відбулася серія війн на Балканах, почався стрімкий підйом Євросоюзу, прийшов у рух арабський світ, цей рух був ще не дуже помітним у кінці ХХ століття, але стає все більш очевидним на початку ХХІ ст.

Таким чином, Туреччина опинилась в оточенні слабких держав та бойовиків Робітничої партії Курдистану (РПК), що підтримувалось деякими сусідніми країнами. У такому контексті навколишні регіони – Балкани, Кавказ і Близький Схід – сприймалися як джерело загрози. У 1990-х роках геостратегічне мислення пережило процес мілітаризації, кульмінацією якого стала *стратегічна концепція* 1998 року, яка ґрунтувалася на політиці стримування, навіть залякування регіональних конкурентів. Турецький військовий потенціал розглядався в якості головної противаги будь-якій загрозі. Цей, другий, геостратегічний підхід був активним і превентивним, але він, як і раніше, залишався прив’язаним до статус-кво.

Стратегічна концепція “Stratejik Derinlik” А. Давутоглу – це план того, як Туреччина повинна реагувати на всі зміни, що відбуваються в глобалізованому світі. Автор виходив із того, що значення будь-якої країни в світовій політиці визначається її геостратегічним становищем та “історичною глибиною”. З цієї точки зору Туреччина практично є унікальною, завдяки її розташуванню на стику відразу декількох найважливіших регіонів і традицій, успадкованих від Османської імперії, а оскільки османи колись об’єднували практично весь мусульманський світ, це потенційно робить сьогодишню Туреччину “мусульманською наддержавою”. Таким чином, Туреччина, володіючи комбінацією різних параметрів, є країною, яка “за визначенням не може бути периферією, другорядним членом ЄС, НАТО або просто частиною Азії” [34; 35; 36].

Таким чином, у “Stratejik Derinlik” А. Давутоглу докладно представляє свій стратегічний погляд на Туреччину та її місце в світі. На його думку, країна володіє унікальною характеристикою – “стратегічною глибиною”, притаманною лише дуже обмеженому колу держав, які А. Давутоглу іменує “центральної держави”. Тому Туреччина не має права обмежуватися своєю регіональною роллю на Балканах та Близькому Сході. Вона може й

повинна впливати на події відразу в декількох регіонах, і нагородою за це стане її глобальна стратегічна значимість [34; 37].

Тому висновок, який випливає із концепції: по-перше, Туреччина приречена на центральне місце в міжнародних відносинах, по-друге, їй слід знижувати залежність від Заходу і західних організацій за рахунок встановлення системи балансів – вибудовування відносин із важливими незахідними країнами – від раніше недружніх Росії та Ірану до Китаю, Індії та інших зростаючих держав Південної та Східної Азії. А. Давутоглу вважає, що Туреччині пощастило, і вона володіє декількома регіональними ідентичностями і тому можливістю, яка також є й обов'язком, – проводити інтегральну, багатовимірну зовнішню політику. Унікальне поєднання історії й географії приносить із собою й відповідальність, а почуття обов'язку призводить до активного внеску у вирішення конфліктів, підтримання міжнародного миру та безпеки. А. Давутоглу стверджує, що турецька нація виявилася відірваною, відчуженою від свого історичного “я”, і більш того, ідентифікує себе з фальшивою, чужою їй сутністю [34].

А. Давутоглу заперечує, що Туреччині притаманна роль “мосту” між ісламським світом і Заходом. “Stratejik Derinlik” має своє власне геополітичне й геостратегічне бачення світового процесу – і в це бачення входять нормативний ідеалізм і дебати про ідентичність. Різко критикуючи колишні турецькі геополітичні школи, що розглядали геополітику лише в якості інструмента збереження статус-кво, замість того, щоб посісти належне державі місце в світі, А. Давутоглу стверджує, що раніше Анкара “практично не діяла” на міжнародній арені, і настав час “динамічної інтерпретації” зовнішньої політики, результатом якої стане різке посилення *глобального впливу* Туреччини [34; 38].

Згідно з концепцією “Stratejik Derinlik”, Туреччина знаходиться в центрі трьох концентричних, геополітичних кіл: 1) на Балканах, басейні Чорного моря, на Кавказі; 2) Близького Сходу та Східного Середземномор'я; 3) Перської затоки, Африки та Центральної Азії. Це “неоосманське” бачення Туреччини в багатоплярному світі підкреслює доступ Туреччини до Каспійського, Чорного, Середземного морів і Перської затоки [39]. Нову концепцію А. Давутоглу, про роль Туреччини в сучасному світі, часто

називають “неоосманізмом”. Османізм, оттоманізм – ліберальний рух кінця XIX століття, головною метою якого було формування “оттоманської ідентичності”, що повинна була накладатися на всі інші атрибути індивіда – релігійні, національні та культурні. Термін був ненадовго відроджений за часів прем’єр-міністра Тургута Озала в кінці 1980-х, але його концепція мала дуже небагато спільного з баченням А. Давутоглу. Таким чином, Туреччина – *близькосхідна, балканська, кавказька, середньоазійська, каспійська, середземноморська та чорноморська* держава, яка у змозі грати *стратегічну* роль у всіх перерахованих регіонах одночасно, і, таким чином, претендувати на глобальну роль.

Застосування концепції на практиці ставило на меті *переорієнтацію зовнішньої* політики Туреччини, а саме: 1) перефокусування історичних альянсів Туреччини: традиційні союзи між Туреччиною, США та Європою залишаються важливими, але особлива увага починає приділятися новим союзам із такими сусідами, як Росія й Іран; 2) нові альянси з країнами, що стрімко розвиваються, допоможуть збалансувати залежність Туреччини від Заходу (Китай і Індія); 3) відновлення інтересу до колишніх мусульманських колоній Османської імперії на Близькому Сході з особливим акцентом на Сирію та Ірак; 4) більша відповідальність за регіональну безпеку на Балканах через посилення роботи з новими союзниками Сербією й Росією; 5) рішення історичних розбіжностей із Вірменією для посилення співробітництва на Кавказі з центральною роллю Туреччини в цьому процесі; 6) посилення ролі Туреччини в мусульманському світі: історичні відносини з Афганістаном і Пакистаном, посилення зв’язків із Малайзією й Індонезією; 7) залучення Центральної Азії до сфери турецького впливу та пропозиції економічної моделі розвитку на основі турецького бізнесу, будівництва, освіти, недержавних організацій [34; 36].

2) *Стратегічне партнерство в зовнішньополітичній практиці Туреччини*

Міжнародна ситуація останнього десятиліття сприяла нарощуванню Туреччиною самостійної активності та підвищенню її міжнародного статусу, країна почала окреслювати сферу своїх глобальних інтересів. До неї належать, перш за все, Африка та

Латинська Америка. Туреччина організувала серію самітів за участю африканських лідерів. За 2009 рік було відкрито 7 нових турецьких посольств в Африці та Латинській Америці, і в наступні роки – ще 26.

Сфокусована на національній ідентичності, нова геополітична доктрина призвела до двох головних результатів. По-перше, зовнішня політика Туреччини стала напористою й агресивною, і вона почала активно поширювати свій вплив на ісламський світ і колишні османські території. По-друге, нова геополітична школа А. Давутоглу розглядаючи турецько-ізраїльське партнерство кінця 1990-х як “фактор відчуження” від національної та інтернаціональної “турецької ідентичності” призвела до відповідних дій. Початкова точка нової теорії “стратегічної глибини” А. Давутоглу була зрозумілою й виправданою реакцією на більш ранні однобокі турецькі концепції, що розглядали країну в якості стратегічного гвинтика в геополітичних системах інших держав.

Підписання договорів про *стратегічне партнерство* – це практичне втілення нової турецької політики, в якій міністр закордонних справ А. Давутоглу виділив три методологічні та п’ять операційних принципів: методологічні – 1) Туреччина реалізує далекоглядний, прогностичний підхід, на відміну від “кризоорієнтованого” підходу часів “холодної війни”; 2) розвиває відносини зі всіма регіонами світу в “послідовних та систематичних рамках”; 3) озброєна “новим дискурсом та дипломатичним стилем”, що сприятиме посиленню “м’якої” сили. Операційні принципи зовнішньої політики: перший – підтримання балансу між безпекою й демократією (“безпека не повинна реалізовуватись за рахунок свобод та прав людини”); другий – політика відсутності проблем із сусідами; третій – активна дипломатія миру, спрямована на запобігання кризам; четвертий – багатовимірна зовнішня політика, в якій її напрями не конкурують, а взаємодоповнюють один одного; п’ятий – “ритмічна дипломатія” – забезпечує присутність Туреччини в міжнародних організаціях та участь у всіх міжнародних питаннях [40].

Традиційні альянси: Туреччина – США, Туреччина – ЄС, Туреччина – Ізраїль. Стратегічне партнерство США й Туреччини було закладено у 1948 р. підписанням американо-турецького

договору про економічну співпрацю (договір корегувався у 1950, 1951, 1952 рр.), який став першим кроком Туреччини в євроатлантичні структури [41, с. 169].

Стратегічне партнерство США та Туреччини надалі було підкріплено комплексом двосторонніх договорів та угод із політичних, військових, економічних питань. Туреччина продовжує розглядати США як головного стратегічного партнера в політичній, економічній, військовій сферах, а також у сфері безпеки. Це обумовлено низкою факторів: залежністю Туреччини від американських поставок озброєнь і військової техніки, підтримкою США в питаннях надання кредитів МВФ і Світового банку для програми стабілізації національної економіки, лобіюванням адміністрацією США інтересів Туреччини в питаннях її інтеграції в Європейський Союз, обіцянкою надати турецькому бізнесу вигідні проекти й контракти в процесі післявоєнного облаштування Іраку. Анкара тісно пов'язана із США зобов'язаннями й в межах блоку НАТО, який вона вважає єдиним налагодженим механізмом забезпечення глобальної та регіональної безпеки з реальною можливістю застосування сили у разі потреби [42, с. 176].

Двосторонні відносини США й Туреччини зазнали значної еволюції від моменту виникнення альянсу в часи “холодної війни” й до сьогодні. У цілому, трансформація проходила за схемою: військово-політичний альянс (1950–1990); розширене партнерство (1991–1999); стратегічне партнерство (1999–2001); партнерство заради демократії (9/11.2001 – 2008) [43, с. 341–356; 44, с. 139]. Сьогодні співробітництво розвивається досить інтенсивно у тих питаннях, де національні інтереси країн збігаються, і переживає серйозні кризи там, де сфери інтересів обох держав перетинаються.

Як зазначають американські аналітики, відносини двох держав пережили низку змін, змінилися й кліше, які застосовувались по відношенню до американсько-турецького співробітництва: “оплот проти Радянського Союзу”, або “союзник по НАТО”, або “міст між Сходом і Заходом” були оновлені з новими поняттями – “енергетичний центр” та “яскраві нові ринки” [45, с. 69].

США й Туреччина були союзниками в критичні періоди “холодної війни”, під час корейської війни, Туреччина зіграла пози-

тивну роль під час балканських воєн 1990-х років, беручи участь у миротворчих місіях. США підтримали Туреччину, яка взяла на себе роль енергетичного центру Євразії, під час переговорів стосовно проекту Баку – Тбілісі – Джейхан та інших енергетичних проєктів, що приносять користь економіці Туреччини. Маючи другу за чисельністю армію в НАТО, Туреччина є важливим членом альянсу. Американо-турецькі відносини особливо погіршились у березні 2003 року, коли Анкара відмовилася надати прохід американським військам у Північний Ірак. Відносини Туреччини з Вірменією продовжують залишатися чинником, який ускладнює покращення американо-турецьких відносини [46]. Поворотним моментом у стосунках між Туреччиною й США став 2007 рік, коли РПК була визначена США як “ворог Туреччини, ворог Іраку, а, отже, й США”, що призвело до поглиблення стратегічного партнерства й розширення співпраці на таких напрямках, як енергетика, економіка, безпека й демократія [45, с. 71].

Останні десятиліття Туреччина й США співробітничать у Середземному морі, Перській затоці, Центральній Азії, Кореї, але турецькі й американські інтереси на Балканах, Центральній Азії, Кавказі й Близькому Сході розійшлися. У нових реаліях традиційні стратегічні відносини Туреччини з Заходом слабшають. Поступово Туреччина дистанціюється від США і Європи й все більше зближується з Росією й мусульманським світом.

Традиційно Туреччина вважається країною, близькою до західних держав, але останнім часом складається враження, що вона віддаляється від Заходу і йде на зближення зі Сходом. Очевидно, це пов'язано з тим, що довготривалий процес приєднання Туреччини до ЄС, розпочатий ще в жовтні 2005 року, який досить рішуче просував Р. Ердоган, ще далекий до можливого вирішення; критерії вступу до ЄС стають все більш жорсткими, а населення Туреччини поступово втрачає інтерес до цього проєкту. Туреччина сьогодні наблизилась до європейських стандартів: зменшила роль військових і Ради національної безпеки в політичному житті країни, покращила економічні показники, намагається провести конституційну реформу, й тому її громадяни стають менш зацікавленими в об'єднанні з Європою.

Не дивлячись на те, що Туреччина продовжує залишатись союзницею США й прагне увійти до Європи, вона самостійно почала процес перегляду своїх політичних інтересів, у деяких випадках звільняючись від американської і європейської опіки. Зміни в зовнішньополітичному курсі відбулися ще до призначення А. Давутоглу, з того часу, коли сектор Газа було піддано бомбардуванню, Р. Ердоган переглянув традиційну близькість з Ізраїлем і припинив участь у полемічних дебатах із приводу миру на Близькому Сході під час Світового Економічного Форуму в 2008 році.

Туреччина однією із перших визнала незалежність *Ізраїлю* в 1949 році, але встановила дипломатичні стосунки лише в 1991 році (після Мадридської конференції, що поклала початок близькосхідному мирному процесові). Широка співпраця між двома країнами розпочалася в 1994 році під час офіційного візиту прем'єр-міністра Тансу Чиллер до Ізраїлю, яка запропонувала встановити стратегічне партнерство та домовилася про постачання Туреччині ізраїльської зброї [47]. У 1995 р. Туреччина підписала з Ізраїлем договір про військово-технічну співпрацю, тим самим викликавши значне несхвалення з боку Ліги арабських держав. У серпні 1997 року прем'єр-міністр Туреччини Месут Йилмаз заявив, що турецько-ізраїльське співробітництво – “необхідний баланс сил” в регіоні. 1998 року прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаніягу також стверджував, що відносини будуть “викликати стабільність, де переважає нестабільність”. І. Мордехай, міністр оборони Ізраїлю, зображував значення зв'язків у таких висловлюваннях: “Коли ми блокуємо руки, ми формуємо потужний кулак... наші відносини є стратегічними” і т. ін. [48]. Стратегічне партнерство Туреччини й Ізраїлю, окрім військово-стратегічного, будується ще в трьох сферах: двосторонні економічні зв'язки, ситуація на Близькому Сході та ядерна програма Ірану.

Безумовно, погіршення стосунків з Ізраїлем пов'язане з намаганням Туреччини проводити незалежну політику в регіоні: в грудні 2008 р. Туреччина піддала критиці Ізраїль після його вторгнення в сектор Газа, в жовтні 2009 року Туреччина виступила проти участі Ізраїлю у військово-повітряних навчаннях “Анатолійський Орел”. Особливе загострення стосунки між Ізраїлем і

Туреччиною отримали в травні–червні 2010 року, після інциденту з абордажем судна “Флотилія свободи”, під час якого були вбиті турецькі громадяни, й через небажання Ізраїлю вибачитися. Ізраїльський спецназ висадився на суховантажі, що прямував у сектор Газа, оскільки той відмовився змінити курс і йшов на прорив блокади, встановленої Ізраїлем. Анкара оголосила про заморожування відносин з Єрусалимом до того часу, поки не буде надано офіційних вибачень і не виплачені відповідні компенсації [49]. Окрім того, сьогодні в Туреччині порушено кримінальні справи проти учасників операції і її керівників. Таким чином, реальне десятирічне стратегічне партнерство між Туреччиною й Ізраїлем сьогодні переживає кризу, яка пов’язана з намаганнями Анкари відігравати роль першого порядку на Близькому Сході.

Політика на Близькому та Середньому Сході. Базовими принципами концепції “стратегічної глибини” стала зовнішньополітична доктрина “нуль проблем із сусідами”, розроблена А. Давутоглу, яка мала призвести до створення зони стабільності й безпеки навколо Туреччини, і слідуючи якій, Туреччина вийде на лідируючі позиції в регіоні виключно за рахунок конструктиву. Врегулювання конфліктів і непорозумінь, де вони є (наприклад, із Вірменією чи Іраном), різке нарощування торговельно-економічних зв’язків, де це можливо (наприклад, із Росією), пропозиції власної моделі розвитку тим, кого це може зацікавити (арабським країнам), культурно-економічний патронат (Балкани).

Аналітики досить критично поставились до цієї доктрини, але після її проголошення складалося враження, що прогрес можливий – Туреччина розвивалася дуже швидко, коли інші країни переживали стагнацію, і образ Туреччини як процвітаючого гравця сам по собі забезпечував перевагу.

Слідуючи в руслі цих принципів, Туреччина за короткий період часу зуміла, якщо не вирішити, то принаймні нівелювати існуючі протягом десятиліть проблеми із Сирією, Іраном й Іраком та інтенсифікувати економічні й політичні зв’язки з країнами Великого Близького Сходу. Ця політика сприяла зростанню популярності Туреччини в арабському світі, внаслідок чого опозиційні сили Тунісу і Єгипту стали розглядати її в якості моделі майбутнього політичного устрою своїх країн. У той же час переорієнта-

ція зовнішньополітичних пріоритетів Туреччини із Заходу на Схід призвела до тимчасового охолодження відносин Анкари з офіційним Вашингтоном, невдоволення якого викликала активізація політичних і економічних зв'язків Туреччини з Іраном, турецько-сирійське зближення, а також підтримка Туреччиною ХАМАС. У визначеннях американських експертів Туреччина стала фігурувати як “втрачений союзник”, а її східна політика визнавалася конкуруючою з інтересами США на Близькому Сході.

Хвиля революцій у Північній Африці й на Близькому Сході посилила претензії Туреччини на роль лідера ісламського світу й стала причиною зміни зовнішньополітичного курсу офіційної Анкари на східному напрямку. Після початку політичних потрясінь на Близькому Сході турецька влада встала на бік протестувальників і сприяла формуванню на території Туреччини опозиційних угруповань спочатку Єгипту, а потім Лівії й Сирії. На думку турецьких аналітиків, у нинішній геополітичній ситуації, коли змінилася роль Туреччини в світі, й вона перетворилася з посередника в актора, який безпосередньо впливає на регіональну політику, концепція “стратегічної глибини” в цьому регіоні втратила свою актуальність [50]. Із початком арабських революцій турецьке керівництво підтримало позицію євро-атлантичних країн відносно подій, що відбуваються, ставши союзником США за проектом перерформатування Великого Близького Сходу й фактично відмежувавшись від своїх колишніх партнерів в особі правлячих еліт регіону. Зі свого боку США готові визнати лідируючу роль Туреччини в регіоні, однак це вимагатиме від неї конкретних кроків щодо участі у зміні геополітичного простору Близького Сходу.

Примітно, що одночасно з посиленням впливу Туреччини на Близькому Сході й зміцненням її співробітництва із США виникли проблеми на європейському напрямку турецької політики. Їхнім проявом стало схвалення Національною асамблеєю Франції законопроекту, що передбачає покарання за заперечення турецького геноциду вірмен. Анкарі не допомогли заходи тиску на Францію, у тому числі обмеження торгово-економічних зв'язків.

Розбіжності з одним з європейських грандів загрожують Туреччині подальшим охолодженням у відносинах з ЄС загалом. Зусилля Анкари, спрямовані на вступ до Євросоюзу, поки що не

принесли результатів, а зараз переговори практично заморожені. Крім того, Анкара вже попередила, що не має наміру мати справу з Кіпром. Політика офіційної Анкари на Близькому Сході, де Туреччина, за словами Р. Т. Ердогана, зіграє “роль, яка змінить хід історії і допоможе перебудувати регіон із чистого аркуша”, викликає зростання напруженості як усередині самої Туреччини, так і за її межами. Дії турецького керівництва відносно Сирії загострили її відносини з Іраном, хоча до конфлікту з Сирією Туреччині вдалося домогтись покращення стосунків з Іраном; 17 травня 2010 року була створена вісь Лула – Ердоган – Ахмадінежад, тобто підписання договору з Бразилією і Іраном про обмін ураном, для того щоб уникнути застосування вчетверте дипломатичних санкцій проти Ірану [46]. Керівництво Ірану вже попередило Туреччину, що в разі збройного втручання Туреччини в Сирію він не залишиться осторонь і зробить відповідні дії.

Тим не менше, не дивлячись на загострення ситуації на Близькому Сході й можливості військового конфлікту із Сирією, прем'єр-міністр Р. Ердоган у вересні 2011 року здійснив поїздку по країнах “арабської весни” (Єгипет, Лівія й Туніс), метою якої є підтримання становлення демократії в цих державах, а також обговорення *стратегічного партнерства в близькосхідному регіоні*. Поїздка Р. Ердогана розпочалася з Єгипту, найбільш перспективного партнера Туреччини на Близькому Сході, на якого турецька влада робить велику ставку. Турецький прем'єр у Каїрі оголосив про створення Ради стратегічного партнерства Єгипту й Туреччини й провів перше її засідання. Експерти зійшлися на думці, що ця рада покликана підсилити регіональний вплив Туреччини та Єгипту, в тому числі, для розв'язання найбільш гострих проблем Близького Сходу [51].

Також Туреччина планує на початку 2013 року підписати угоду про довгострокове стратегічне партнерство з Афганістаном, яка прийде на зміну договору про дружбу, підписаного ще в 1921 році, й має на меті вивести стосунки між країнами на новий історичний рівень [52].

Стратегічне партнерство на Кавказі та стосунки з Росією. Зміщення акцентів у політиці Туреччині намітилося й на важливому для неї кавказькому напрямку. Якщо відразу ж після розпаду

СРСР Туреччина виступала тут як активний провідник лінії США й НАТО у вирішенні завдань прискореного “освоєння” цієї частини геополітичного простору, то сьогодні вона стає більш гнучкою. Головним об’єктом зовнішньої політики Туреччини на Кавказі, як і колись, є *Азербайджан*. На цьому напрямку Анкара добилася найбільших успіхів, що обумовлено етнічною, мовною й релігійною близькістю цих двох країн, повним або частковим збігом низки військово-політичних інтересів і навіть наявністю загального історичного суперника й супротивника – Вірменії. Туреччина повністю знаходиться на стороні Азербайджану в питанні про Нагірний Карабах. Туреччину і Азербайджан міцно зв’язали стратегічний нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан і трубопроводи Баку – Тбілісі – Ерзерум і Баку – Супса, за якими видобута на каспійському шельфі азербайджанська нафта подається на зовнішні ринки і в Туреччину. Трубопровід Баку – Тбілісі – Джейхан докорінно змінив Центрально-Євразійську енергетичну архітектуру і вплинув на відносини Туреччини з усіма ключовими учасниками в регіоні: країнами Південного Кавказу (Азербайджан, Грузія і Вірменія), республіками Центральної Азії, ЄС, Росією, Іраном і США. Трубопровід призвів до створення *стратегічного партнерства* Туреччини з Азербайджаном і Грузією, цей довгостроковий зв’язок змусить держави бути обережними у їхній взаємодії [53, с. 111].

За всіма зовнішніми ознаками, сьогодні Туреччина й Азербайджан вийшли на високий рівень двосторонньої співпраці. Договір про стратегічне партнерство між Туреччиною й Азербайджаном було підписано 16 серпня 2010 року. У червні 2012 року підписано угоду про реалізацію проекту Трансанатолійського газопроводу (TANAP), який ще раз підтверджує стратегічне значення відносин між Азербайджаном, Туреччиною та Грузією. У проєкті TANAP Туреччина є основним партнером Азербайджану. За угодою планується доставка на європейські ринки газу з Каспійського басейну, від кордону Туреччини з Грузією до Європи. Це важливий стратегічний проєкт для гарантування енергобезпеки в регіоні й гарантування енергобезпеки Європи, що здійснюється спільно Азербайджаном, Грузією й Туреччиною.

Велике місце в турецькій політиці на Кавказі займає Грузія. У момент виходу зі складу СРСР Грузія звернулася до Туреччини – найближчого представника Північноатлантичного альянсу в регіоні – з пропозиціями дружби й співробітництва. Територія Грузії стала свого роду “економічним” мостом між Туреччиною й Азербайджаном. Без такого моста було б неможливо реалізувати проекти будівництва нафтопроводів Баку – Тбілісі – Джейхан, Баку – Тбілісі – Ерзерум і Баку – Супса для транспортування азербайджанських вуглеводнів у Туреччину і на інші ринки. Важливу роль виконує також залізниця Баку – Карс. У зовнішньополітичній стратегії Грузії Туреччина визначена як *стратегічний партнер*, зокрема, в таких галузях, як торгівля, економіка, енергетика, оборона й безпека. Згідно зі стратегією, підтримка Туреччини щодо територіальної цілісності, євроатлантичної інтеграції, розвитку збройних сил Грузії має велике значення [54].

На тлі широкого турецько-грузинського співробітництва вельми несподіваним виявився зовнішньополітичний демарш нинішнього керівництва Туреччини, яке не стало солідаризуватися із західними країнами в засудженні Росії за “непропорційне” застосування сили проти Грузії в серпні 2008 р. Практично відразу після завершення проведення російськими військами активної частини операції турецький прем’єр-міністр Р. Ердоган висловив готовність забезпечити всю необхідну підтримку для швидкого врегулювання ситуації в регіоні, запропонував проект “Платформи миру й стабільності на Кавказі” за участю Азербайджану, Вірменії, Грузії, Росії та Туреччини.

Геополітичний проект турецької сторони “Платформа миру й стабільності на Кавказі” у Москві сприйняли прихильно, чого не можна сказати про Вашингтон. Держави кавказького регіону, окрім Грузії, дали принципову згоду на участь в альянсі, запропонованому Туреччиною. Втім, наявні між кавказькими державами протиріччя не дають особливих надій на швидку реалізацію турецького проекту. Передчасно говорити й про швидку нормалізацію вірмено-турецьких відносин. Все це змушує Туреччину вносити додаткові корективи у свої довгострокові геополітичні установки й програми і зосереджуватися на вирішенні конкретних практичних завдань своєї зовнішньої політики. Тому Анкара

й схиляється до варіанта, що регіональну стабільність і безпеку на Кавказі слід зміцнювати на основі домовленостей із сусідами, насамперед із *Росією*. Економічні структури Росії й Туреччини не конкурують, а навпаки, взаємно доповнюють одна одну, і російському, і турецькому капіталу тісно в рамках своїх економік.

Таким чином, сучасні турецько-російські відносини є “невід’ємною частиною багатомірної зовнішньої політики Анкари” і практичним втіленням концепції “стратегічної глибини” [55]. Внаслідок складної трансформації російсько-турецькі відносини від напружених перейшли до стану “керованого партнерства”. Останніми свідченнями значної інтенсифікації співпраці між Туреччиною та Росією стало створення Ради співробітництва вищого рівня в результаті візиту президента Росії в Анкару в травні 2010 р. та ратифікація турецьким парламентом у липні 2010 р. російсько-турецької угоди щодо будівництва атомної електростанції у вілаєті Ічель – подія у двосторонній енергетичній співпраці, яку можна прирівняти за значимістю до спільного проекту з будівництва газопроводу “Блакитний потік” [56]. До загострення ситуації в Сирії турецько-російські стосунки просувались у напрямку “стратегічного партнерства”, але не дивлячись на проблеми, 4 грудня 2012 року все ж таки відбувся робочий візит до Стамбула президента РФ Володимира Путіна, де він взяв участь у третьому засіданні російсько-турецької Ради співробітництва вищого рівня. Результатом цього візиту стало підписання 11 угод і рішення В. Путіна продовжити “стратегічне партнерство” [57].

Центральна Азія. Відносини між Туреччиною й *Казахстаном* розвиваються поступально, у 2007 році Казахстан підписав угоду про приєднання до трубопровідної мережі Баку – Тбілісі – Джейхан, що є важливим моментом для реалізації енергетичної політики Туреччини в регіоні. Казахстансько-турецькі зв’язки багатогранні й широкі у політичній, торговельно-економічній, культурній та інших сферах. Казахстан і Туреччина активно співпрацюють в організації ТЮРКСОЙ, в НВЗДА, в Організації Ісламського співробітництва [58]. 22 жовтня 2009 р. в Анкарі була підписана угода про стратегічне партнерство. Документ закріпив особливий характер відносин між Астаною й Анкарою в політичній, торговельно-економічній та культурно-гуманітарній

сферах. Президент А. Гюль зазначив, що Казахстан – перша тюркомовна держава, з якою Туреччина уклала договір про *стратегічне партнерство*. “Казахстансько-турецькі відносини у всіх сферах мають стратегічний і довірчий характер, і це дає можливість підприємцям наших країн будувати економічні відносини в особливій довірчій формі. Сьогодні в Казахстані працюють близько 1400 турецьких компаній, підприємств з участю турецького капіталу, в тому числі й у нафтогазовій сфері” [59].

За даними Національного банку Казахстану, в період із 1993 року по березень 2009 року приплив прямих інвестицій у республіку з Туреччини склав понад \$ 808 млн. Окрім документа про стратегічне партнерство, Анкара та Астана підписали міжурядові угоди про співпрацю в галузях науки й техніки, природоохоронної діяльності та розвитку туризму.

З іншою ключовою країною цього регіону Узбекистаном Туреччині не вдається налагодити відносини, не кажучи вже про стратегічне партнерство. Відносини Туреччини та Узбекистану пережили розрив у середині 1990-х рр., сьогодні ж рухаються у напрямку покращення, однак про явне налагодження співпраці поки не йдеться. Сьогодні Узбекистан – найбільша держава Центральної Азії за чисельністю населення, яка, однак, не хоче шукати якогось стратегічного партнерства, крім того, яке країна вже має з державами ШОС [60].

Що стосується Киргизстану й Таджикистану, то ці дві держави з недостатньо розвиненими економічними системами не можуть самостійно грати істотної ролі. Істотний тиск на них здійснює Китай, як у рамках ШОС, так і у ході двосторонніх відносин.

Нові альянси: Китай, Республіка Корея, Індія. Протягом останніх двох років спостерігається активізація турецько-китайських відносин, що є проявом багатовекторної зовнішньої політики Турецької Республіки. Зближення двох країн, що входять у Велику двадцятку й Раду Безпеки ООН, обумовлено низкою економічних і політичних мотивів, як короткострокового, так і довгострокового характеру. По-перше, економічна міць і світовий вплив Китаю, який претендує на отримання статусу наддержави, притягують увагу турецького керівництва, який

прагне до посилення міжнародних позицій Туреччини, як на Заході, так і на Сході. У той же час Китай цікавить вигідне геостратегічне положення Туреччини, що відкриває прямий вихід на різні регіони, а також роль Туреччини в мусульманському та тюркському світі. Офіційні контакти, що відбулися останнім часом, дозволили Туреччині й Китаю серйозно просунутися в розвитку двосторонніх відносин.

У ході візиту до Анкари прем'єр-міністра Китаю Вень Цзябао 8–9 жовтня 2010 року сторони заявили про намір довести турецько-китайські відносини *до рівня стратегічного партнерства* та про рішення створити новий механізм для спільної боротьби з тероризмом і радикалізмом [61].

Туреччина та Китай підписали низку угод, спрямованих на інтенсифікацію зв'язків у сфері економіки та торгівлі, включаючи Рамкову угоду про розширення торговельно-економічного співробітництва, угоди про підготовку середньострокового й довгострокового планів розвитку співпраці, про спільну реалізацію інфраструктурних проектів у третіх країнах, про створення робочої групи за проектом “Шовковий шлях”, який повинен активізувати торговельні відносини Туреччини й Китаю з Іраном, Пакистаном, Індією, а також із державами Кавказу й Середньої Азії. Плани з розвитку турецько-китайських відносин охоплюють такі сфери, як енергетика, будівництво мостів та залізниць, у тому числі участь китайських компаній у створенні високошвидкісної залізниці між Анкарою й Стамбулом. Обговорюється питання про участь Китаю у створенні атомної електростанції в Туреччині.

Крім того, було оголошено про перехід у двосторонній торгівлі до здійснення розрахунків у національних грошових одиницях. Китай став третьою країною (після Росії та Ірану), з яким Туреччина уклала таку угоду. Анкара й Пекін проголосили про намір протягом п'яти років потроїти товарообіг, який в 2009 році склав 17 млрд. доларів, підвищивши його до 50 млрд. доларів до 2015 року, і до 100 млрд. доларів до 2020 року. Водночас перед керівництвом Туреччини гостро стоїть завдання вирівнювання торгового балансу, дефіцит якого на користь Китаю перевищив 12 млрд. доларів за підсумками 2009 року [62].

Негативним фактором для турецько-китайських відносин є ситуація в Сінцзян-Уйгурському автономному районі, званому також Східним Туркестаном. Туреччина висловлює заклопотаність із приводу дотримання політичних і культурних прав уйгурів.

Визначено напрямки стратегічного співробітництва двох держав щодо глобальних проблем в Азії; в міжнародних організаціях; у питанні підтримки миру на планеті. А. Давутоглу заявив про нову парадигму турецько-китайських відносин, про регулярний обмін візитами високого рівня, про створення робочої групи з метою підготовки Спільного плану дій. *Стратегічне партнерство*, проголошене керівництвом Туреччини й Китаю, за форматом і змістом відрізнятиметься від стратегічного співробітництва Туреччини з країнами близькосхідного регіону. З позицій провідних країн світу та регіональних лідерів Туреччина й Китай планують співпрацю трансрегіонального й глобального масштабу. Вирішення таких завдань, як вирівнювання торговельного балансу й нормалізація ситуації в Сінцзяні, усуне дві найважливіші поточні проблеми на шляху еволюції турецько-китайських відносин у напрямку стратегічного альянсу. Це не означає, що інтереси Туреччини й Китаю повністю збігаються й виключають конкуренцію, однак, очевидно, що стратегічне зближення допоможе обом сторонам у реалізації своїх глобальних амбіцій.

У квітні 2012 р. Туреччина й Китай підписали дві угоди в галузі ядерної енергетики. Один із підписаних документів – це лист про наміри розширити ядерне співробітництво між Китаєм і енергетичним відомством Туреччини, а другий являє собою угоду про співпрацю з мирного використання атомної енергії [63].

У лютому 2012 року Туреччина й *Республіка Корея* дійшли згоди про трансформацію двосторонніх відносин у *стратегічне партнерство*: посилення й розширення сфери взаємного співробітництва, зокрема, у сфері економіки й озброєнь. Були досягнуті домовленості про вжиття спеціальних заходів для збільшення обсягів торгівлі між двома країнами й встановлення тісніших економічних зв'язків в рамках підготовки до підписання двосторонньої угоди про безмитну торгівлю. Також відновились переговори про співробітництво у сфері атомної енергетики [64].

Відносини між Туреччиною та Індією не можна віднести до рівня *стратегічного партнерства*, тим більше враховуючи той факт, що Туреччина має набагато більш тісні зв'язки з Пакистаном, основним конкурентом Індії в регіоні. Подальший розвиток відносин Туреччини та Індії, найімовірніше, буде здійснюватися в основному у сфері економіки й військовій сфері. З 2010 року відносини між країнами стали інтенсивними. За оцінками президента А. Гюля, основною перешкодою розвитку активного турецько-індійського співробітництва є приналежність двох держав до різних політичних таборів: Туреччина є членом НАТО, а Індія традиційно дотримується Руху неприєднання. Найбільш важливим пунктом співпраці залишаються економічні взаємини. За підсумками 2010 року товарообіг двох країн склав 4 мільярди 16 мільйонів доларів США. При цьому варто відзначити той факт, що на турецький експорт від цієї суми припадає всього лише 606 млн. доларів, що говорить про негативне сальдо торгового балансу для країни. У першу чергу Туреччину цікавлять індійські інфраструктурні проекти, а також залучення туристичного потоку з країни. У самій Туреччині ж представлено понад 150 індійських компаній, існує безліч спільних виробництв [65].

Таким чином, стратегічне партнерство Туреччини є відображенням її активної багатовекторної зовнішньої політики, застосуванням на практиці положень концепції “стратегічної глибини” та позиціонування себе не тільки як регіонального лідера, а й глобального гравця.

1.3. Казахстан: основні напрями стратегічного партнерства

Головними стратегічними партнерами Казахстану виступають Росія, Китай, США, Європейський Союз. Коло держав, які Казахстан трактує як своїх стратегічних партнерів, охоплює понад 15 країн. Загалом же, на думку президента Казахстану Н. Назарбаєва, відкритий зовнішньополітичний курс Казахстану сприяв тому, що республіка має у світі лише союзників і стратегічних партнерів. Казахстанські дипломати підкреслюють, що за формулюванням “стратегічне партнерство” стоять не нюанси дипломатичної термінології, а особливий статус співробітництва, для

досягнення якого необхідні регулярні зустрічі глав двох держав, взаєморозуміння та підтримка на міжнародній арені, а також висока динаміка двостороннього співробітництва на різних напрямках; стратегічне партнерство сприяє реалізації довгострокових інтересів РК, сприяючи інтеграції країни в глобальну систему політичних і економічних відносин і зростанню добробуту нації. Це партнерство, під яким мається на увазі такий рівень міждержавного спілкування та співробітництва, якому далекий блоковий підхід і подвійні стандарти, рівень відносин, заснований на рівноправності, прозорості та довірі [66, с. 66].

Міністр закордонних справ Казахстану зазначає, що РК вийшла на рівень стратегічного партнерства із шістьма державами “Великої вісімки” (Росія, США, ФРН, Франція, Японія та Італія). Отже, казахстанська сторона не приховує, що її метою є побудова довгострокових і рівноправних відносин стратегічного партнерства із впливовими політичними центрами сучасного світу. З половиною з них укладені Договори про стратегічне партнерство, як-от з Азербайджаном (Договір про стратегічне партнерство й союзницькі відносини, 2005 рік), Францією (2008 рік), Італією (2009 рік), Іспанією (2009 рік), Туреччиною (2009 рік); підписані Спільні декларації про встановлення й розвиток стратегічного партнерства з Китаєм (2005 рік; 2011 року – спільна декларація про розвиток всебічного стратегічного партнерства) і з Індією (2009 рік); зроблена Спільна заява про готовність розбудовувати стратегічне партнерство з Південною Кореєю (2009 рік). Основними напрямками стратегічного партнерства Казахстану є такі: інтеграційний вектор на пострадянському просторі; східний вектор; європейський вектор; американський вектор; південний вектор.

Інтеграційний вектор на пострадянському просторі. Росія та країни СНД залишаються одним із головних напрямків зовнішньополітичної діяльності Казахстану, оскільки єдиний соціально-економічний комплекс, етнодемографічна структура, культурно-інформаційний, освітній, науковий простір, що склалися впродовж десятиліть у період Радянського Союзу, справляють визначальний вплив на все внутрішнє життя Казахстану. Зокрема, Казахстан і Росія, через численні економічні, політичні, етнічні, мовні, демографічні, конфесіональні, географічні причи-

ни, є надзвичайно “взаємопов’язаними” державами. І Астана, і Москва характеризують свої відносини як стратегічне партнерство, що базується на взаємній довірі, дотриманні національних інтересів обох країн, стабільності та безпеці на регіональному і міжнародному рівнях, економічній взаємодії та політичному діалозі. У всіх цих сферах Казахстан і Росія мають схожі або близькі позиції. Обидві країни солідарні й у стратегічному баченні майбутнього, оскільки за ключовими аспектами положення Стратегії розвитку Казахстану до 2030 р. і російської Стратегії розвитку до 2020 р. перетинаються, вектори та динаміка триваючих політичних і економічних реформ багато в чому збігаються. За словами експертів, інтереси обох держав, особливо в економічному плані, можуть не збігатися, але вони розв’язуються шляхом конструктивного діалогу, з урахуванням взаємних інтересів. На сучасному етапі наявні прагматична взаємодія Казахстану й Росії в паливно-енергетичному комплексі, транспортній і космічній сферах, розширення торгово-економічних зв’язків, у тому числі в прикордонних районах, і в цілому зміцнення стратегічного партнерства на основі широких інтеграційних процесів.

На думку казахстанських дипломатів, “...відносини стратегічного партнерства з Росією, це, зрештою, не злочин, а об’єктивна необхідність. Ці реалії добре розуміють ті самі Сполучені Штати Америки. Іншої політики щодо Росії ми не маємо права проводити, оскільки нас поєднує найдовший у світі сухопутний кордон. Крім того, є присутнім демографічний фактор, а також спільне гуманітарне й культурне тло” [67, с. 171]. У своєму виступі навесні 2011 р. міністр закордонних справ РК Є. Казиханов зазначив, що розвиток союзницьких відносин із РФ на основі широких процесів економічної інтеграції залишається найважливішим напрямком зовнішньої політики РК. Головні питання взаємодії лежать сьогодні в площині розширення торгово-економічного співробітництва й розвитку регіональної інтеграції в рамках Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС), Єдиного економічного простору (ЄЕП) і Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). ТанDEM Казахстану й Росії є міцним чинником стабільності та розвитку на величезному Євразійському просторі [68, с. 22].

На думку представників казахстанської наукової еліти, за жодних несподіваних метаморфоз у царині міжнародних відносин Казахстан не буде брати під сумнів необхідність і важливість стратегічного діалогу з Російською Федерацією. Росія посідала й надалі посідатиме пріоритетне місце у зовнішній політиці суверенного Казахстану. Разом із тим, стратегічне партнерство не означає повної тотожності інтересів. Тому не можна вимагати від Казахстану, щоб він порвав із багатовекторністю й зробив так званий “остаточний геополітичний вибір”. На міжнародній науковій конференції “Казахстансько-російські відносини: стан і перспективи”, яка відбулася в Алматі 22 вересня 2008 р., фактично відразу після завершення російсько-грузинської війни, у час, коли спалах політичних пристрастей був дуже високим, М. Шайхутдінов, директор Інституту світової економіки й політики при Фонді Першого президента РК, сказав: «На наш погляд, держави, що відповідально поведуться (а Росію ми відносимо до таких), не повинні діяти за принципом “хто не з нами, той проти нас”. Чому, наприклад, Казахстан повинен відмовлятися від стратегічного партнерства з Європейським Союзом і дезавувати програму “Шлях у Європу”? Або чому Казахстан повинен слідом за Росією відмовлятися від планової й цілком конструктивної взаємодії з Північноатлантичним альянсом? Ситуація швидко змінюється. Сьогодні ми згорнемо співробітництво, а завтра Москва й Брюссель знову налагодять стосунки, що похитнулися, й Астана опиниться перед необхідністю заново вибудовувати свої відносини із Заходом... Казахстан не збирається бути заручником тих або інших конфліктів... Астана не раз офіційно заявляла, що буде послідовно дотримуватися раніше взятих на себе міжнародних зобов'язань, спокійно й ґрунтовно розбудовувати партнерські відносини з усіма країнами й регіонами світу, у тому числі з ОБСЄ, Європейським Союзом, США й НАТО без жодного збитку для казахстансько-російських відносин» [69, с. 31].

Натяки на стратегічне партнерство спостерігалися під час візиту О. Лукашенка до Казахстану у травні 2011 р. У спільній заяві глав обох держав, яке вони підписали за підсумками переговорів у Астані, зазначається: “Близькість позицій по актуальних питаннях двосторонньої й міжнародної повісток дня, а також досягнуті

домовленості підкреслюють поступальний розвиток стратегічного білорусько-казахстанського партнерства” [70, с. 29]. Сторони також констатували, що договір про дружбу й співробітництво між Білоруссю та Казахстаном є основою для послідовного розширення міждержавних відносин, заснованих на традиціях міцної дружби між народами двох країн, і взаємовигідного співробітництва. За словами Н. Назарбаєва, Білорусь для Казахстану є дуже важливим партнером, особливо у рамках Митного союзу і Єдиного економічного простору, що формується, а також в ОДКБ та інших міжнародних організацій. Президенти домовилися про підтримку на міжнародній арені. Серед пріоритетних напрямів співробітництва значився “розвиток енергетичного діалогу між Білоруссю й Казахстаном, поступальне наповнення його практичним змістом, включаючи підготовку до підписання двосторонньої міжурядової угоди про торгово-економічне співробітництво в області поставок нафти й нафтопродуктів у Білорусь з урахуванням міжнародних зобов’язань обох держав” [70, с. 31–32]. Наголошувалося, що стратегічне партнерство двох країн взаємовигідне, довгочасне й засноване на взаємоповазі інтересів сторін.

Як стратегічне партнерство характеризує Казахстан свої відносини з сусідами в Центральній Азії: Узбекистаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Туркменістаном. Для РК абсолютним пріоритетом залишається зміцнення всебічних зв’язків із сусідами по регіону. Одним із ключових завдань є посилення темпів регіональної інтеграції в рамках реалізації ініціативи Н. Назарбаєва щодо створенню Союзу центральноазіатських держав [68, с. 22]. На нашу думку, однією з причин, чому центральноазіатські країни позиціонуються як стратегічні партнери, є безпековий фактор, оскільки казахстанські дипломати часто наголошують на тому, що за роки незалежності Казахстан сформував пояс “партнерства, добросусідства” по всьому периметру своїх кордонів. Одну частину цього периметра становлять Узбекистан, Киргизстан і Туркменістан, другу – два інших стратегічних партнери – РФ і КНР. Ще однією причиною такого позиціонування може бути енергетичний фактор. Так, восени 2007 року міністр закордонних справ РК М. Тажін у своєму виступі сказав: “Інтереси багатовекторної енергетичної й трубопроводної політики

Казахстану визначають напрями співробітництва з нашими ключовими партнерами – Росією, Китаєм, США, країнами ЄС і сусідами по Центральній Азії” [71, с. 95].

Ще одним прикладом стратегічного партнерства, яке базується на “багатовекторній енергетичній і трубопровідній політиці Казахстану”, є відносини РК з Азербайджаном. Казахстансько-азербайджанські відносини розвиваються відповідно до Договору про стратегічне партнерство та союзницькі відносини, підписаного за підсумками офіційного візиту президента Казахстану в Баку в травні 2005 р. Особлива увага надається стратегічному партнерству в енергетичній, нафтогазовій і транспортній сферах. 16 червня 2006 року був підписаний Договір між урядами АР і РК по сприянню й підтримці транспортування нафти з Казахстану через Каспійське море й територію Азербайджану за допомогою системи Баку – Тбілісі – Джейхан на міжнародні ринки. Казахстан розглядає Азербайджан в якості братньої держави у кавказькому регіоні, перспективного партнера у реалізації проєктів у енергетичній сфері, у галузі транспорту та комунікацій, а також у питаннях співробітництва й забезпечення безпеки на Каспійському морі й протидії новим викликам. Перед двома державами відкриваються широкі перспективи у сфері транзиту енергоносіїв, зерна, інших товарів через терени обох країн із використанням наявних нафтопроводів і споруджуваних залізничних ліній, автомобільних трас і морських портів. Присутнє також визначення Казахстану та Азербайджану як двох країн, що найбільш динамічно розвиваються на пострадянському просторі.

Американський вектор. Сьогодні взаємини зі США є одним із найважливіших пріоритетів зовнішньої політики Казахстану. І Астана, і Вашингтон характеризують їх як відносини стратегічного партнерства, що ґрунтуються на взаємній довірі, дотриманні національних інтересів обох країн, стабільності та безпеці на регіональному та міжнародному рівнях, економічній взаємодії та демократичному діалозі [72, с. 52]. Найважливішим документом для розвитку двостороннього співробітництва є “Хартія про демократичне партнерство між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки”. За підсумками офіційного візиту Н. Назарбаєва до Вашингтона у 1997 році були підписані Угода

по експлуатації прикаспійських нафтогазових родовищ, Програма дій по економічному партнерству між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки, а також низка інших важливих документів. У ході візиту Б. Клінтон проголосив Казахстан “стратегічним партнером США в Центральній Азії” [73, с. 155]. З того часу стратегічне партнерство між двома країнами констатувалося під час усіх наступних двосторонніх зустрічей. Наприкінці січня – початку лютого 2012 р., під час офіційного візиту міністра закордонних справ РК Є. Казиханова до США у ході зустрічі з Держсекретарем США Х. Клінтон було прийнято рішення про створення Казахстансько-американської комісії зі стратегічного партнерства (КСП). 9–11 квітня 2012 р. у Вашингтоні відбулося її перше засідання. У рамках КСП стали активно розвиватися стратегічні діалоги щодо енергетики, торгівлі та інвестицій. Особливістю першого засідання КСП став акцент на таких напрямках стратегічного партнерства, як наука й технології, економіка й бізнес, по яких були проведені окремі засідання. Сторони домовилися підсилити взаємодію у сфері інформаційних технологій, біотехнологій, енергозбереження на основі інноваційних проєктів і комерціалізації наукових досягнень.

Важливими елементами стратегічного партнерства між Республікою Казахстан і Сполученими Штатами Америки є співробітництво у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, співробітництво в галузі оборони та безпеки, торговельно-економічне співробітництво, енергетичне партнерство [74, с. 258–261]. Підкреслюється, що обидві країни розділяють основні цінності й принципи свободи та рівних можливостей, миру та співробітництва, діалогу та розуміння. Казахстан підтримує низку міжнародних ініціатив США, включаючи концепцію “Нового Шовкового шляху”. Одним із найважливіших напрямків є військове співробітництво: тісна взаємодія між збройними силами двох країн, участь у спільних навчаннях військовослужбовців Казахстану та США, зусилля для стабілізації ситуації в Афганістані. Відзначається потенціал Казахстану в просуванні інтеграційних процесів у регіоні, які, на думку США, можуть зіграти ключову роль у відновленні економіки Афганістану й розвитку всього регіону в цілому. У цьому контексті з 2011 р. обидві сторони обговорюють

шляхи реалізації американської ініціативи “Новий Шовковий шлях” із прицілом на стимулювання торгово-економічної інтеграції між країнами регіону з підключенням Афганістану. Отже, співробітництво у сфері регіональної безпеки й сталого розвитку в Центральній Азії протягом багатьох років залишається ключовим елементом стратегічного партнерства між РК і США. У своєму виступі наприкінці 2011 р. міністр закордонних справ РК Є. Казиханов зазначив: “Стратегічне партнерство зі США необхідно вивести на якісно новий рівень. Ми очікуємо від США більшої участі в диверсифікованості казахстанської економіки – нам потрібні американські інвестиції та технології. Ми повинні активно сприяти міжнародним зусиллям для стабілізації й реконструкції Афганістану” [75, с. 41].

Привертає увагу, що найбільш послідовно визначення стратегічного партнерства казахстанською дипломатією застосовується для характеристики саме казахстансько-американських стосунків. Стратегічне партнерство між РК і США має свої характерні риси: так, тут щільна співпраця навколо низки міжнародних ініціатив США та у галузі оборони й безпеки виглядає вагомішою за торговельно-економічне співробітництво (хоча США залишаються для Казахстану одним із провідних інвесторів) та енергетичне партнерство. Якщо ЄС оголосив Казахстан своїм “стратегічним партнером у регіоні” з урахуванням насамперед енергетичного фактора, то відповідний вибір США був скерований, схоже, міркуваннями регіональної безпеки. На нашу думку, зацікавлення, з яким сприйняло керівництво Казахстану нову регіональну політику США (“Новий Шовковий шлях”), суттєво посприяло переведенню щорічних казахстансько-американських політичних консультацій на рівень стратегічного партнерства.

Європейський вектор. Одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики для Казахстану є стратегічне партнерство з ЄС. Євросоюз – провідний торговельний та інвестиційний партнер Казахстану. Сьогодні на частку ЄС припадає 50 % казахстанського зовнішньоторговельного обігу й третина залучених інвестицій. Зовнішньоторговельний обіг Казахстану з Євросоюзом лише в першому півріччі 2011 р. склав 25,4 млрд. дол. США (для порівняння, за перше півріччя 2010 р. – 18,6 млрд.). За період з

1993 по 2010 рр. валовий приплив прямих інвестицій із країн ЄС в економіку Казахстану склав понад 52 млрд. дол. США, у тому числі за 2010 р. – понад 10 млрд. Основні країни-інвестори – Великобританія, Італія, Франція, Німеччина. У свою чергу, Казахстан інвестував в економіку країн ЄС понад 10 млрд. дол. США. Важливе стратегічне питання співробітництва Казахстану з Євросоюзом, як і з Росією та Китаєм, – це енергетичний фактор. Казахстан є третім (після Росії й Норвегії) найбільшим постачальником енергоносіїв у ЄС з-поміж країн, що не входять до складу ОПЕК. Наразі Казахстан дійсно щорічно забезпечує до 20 % усього імпорту газу й нафти, що поставляється в країни ЄС. За даними Агентства РК зі статистики, частка по деяких країнах Європи сягає досить значного рівня: Італія – 74 %, Великобританія – 11 % і Німеччина – 10 % [76, с. 213]. Стратегічне енергетичне партнерство планується розширяти у таких галузях, як енергетична ефективність, поновлювані джерела енергії, технології чистого вугілля й уловлювання CO₂, питання зберігання й подальший розвиток енергетичної інфраструктури [77, с. 76]. ЄС також підтримує зусилля Казахстану у сфері економічної диверсифікованості, надаючи економічні ноу-хау й досвід, а також сприяючи підготовці до вступу країни в СОТ. Ключовою галуззю співробітництва в гуманітарній сфері є освіта. В очах казахстанської еліти високорозвинені країни Європи є живими джерелами прогресивного закордонного досвіду класичного розвитку ринкового устрою життя, джерелом інвестування іноземного капіталу, надійного, взаємовигідного партнерства в торгівлі [78, с. 103].

У 1999 році набула чинності Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом і Республікою Казахстан. Пізніше була підписана низка інших угод у сферах взаємного інтересу: енергетики, транспорту та ядерного співробітництва. У 2005 р. ЄС оголосив Казахстан своїм “стратегічним партнером у регіоні” з урахуванням важливої ролі Астани у вирішенні питань глобальної енергетичної безпеки. У 2007 р. міністр закордонних справ РК М. Тажін стверджував, що Казахстан і Європейський Союз розглядають один одного як стабільних і передбачуваних партнерів у політичній, економічній та інших сферах. Поліфункціональність, висока інтенсивність взаємин, постійно підтримува-

ний високий рівень контактів, а також орієнтований на майбутній характер досягнутих домовленостей говорять про вихід казахстансько-європейського партнерства на стратегічний рівень [79, с. 21]. Міністр визнавав, що економічна сфера є визначальною у взаєминах РК та ЄС і що багато в чому еволюція казахстансько-європейського економічного співробітництва визначається взаємними інтересами в нафтогазовому секторі. Тому одним із головних стратегічних завдань є зміцнення енергетичного діалогу, до якого залучаються й інші країни Центральної Азії. У першу чергу, йдеться про забезпечення енергетичної безпеки, як у регіональному, так і глобальному масштабі.

29 серпня 2008 року Указом президента РК була затверджена розроблена МЗС Державна програма “Шлях у Європу” на 2009–2011 роки, яка визначала амбіційну програму реформ для наближення Казахстану до європейських і міжнародних стандартів у багатьох галузях, залучення європейських передових технологій і досвіду управління. Метою цієї програми був вихід на рівень стратегічного партнерства із провідними європейськими країнами у політичній, економічній і гуманітарній сферах. Для досягнення зазначеної мети передбачалося вирішення таких завдань:

1) розвиток і поглиблення співробітництва Республіки Казахстан із державами Європи у таких напрямках:

- технологічне;
- енергетичне;
- у сфері транспорту;
- у сфері технічного регулювання й метрології;
- торгово-економічне;
- у розвитку малого та середнього бізнесу;
- у сфері якості життя;
- у гуманітарному вимірі;

2) удосконалювання казахстанської інституціонально-правової бази з використанням позитивного європейського досвіду;

3) створення умов для головування Республіки Казахстан в ОБСЄ в 2010 році [80, с. 13].

27 червня 2011 року розпочалися переговори щодо майбутньої Угоди про розширене партнерство й співробітництво між Республікою Казахстан і Європейським Союзом – нової базової

угоди, яка охопить увесь спектр багатопланового співробітництва на довгострокову перспективу.

На думку казахстанських дипломатів, завдяки програмі “Шлях у Європу” досягнуто високий рівень діалогу із провідними країнами Європи, підписані договори про стратегічне партнерство із Францією, Іспанією, Італією й Туреччиною. З Німеччиною підписана міжурядова Програма дій у рамках партнерства в ім’я майбутнього (2009 рік). Обговорюється укладання Договору про стратегічне партнерство між Німеччиною та Казахстаном, хоча казахстанські політики вже називають Німеччину стратегічним партнером. 8 лютого 2012 р. була підписана Угода між урядом РК і урядом ФРН про партнерство в сировинній, промисловій і технологічній сферах. Німеччина впевнено посідає місце серед провідних торговельних партнерів Казахстану. Казахстан входить у трійку провідних постачальників нафти в Німеччину. Німеччина визнає лідируючі позиції Казахстану в Центральній Азії, Астана ж розглядає Берлін у якості ключового політичного та економічного партнера в Європі й зацікавлена в розвитку діалогу у всіх сферах і на всіх рівнях. На думку дипломатів, обидві країни на сьогоднішній день досягли високого рівня довіри, відкритості, взаєморозуміння й дотримуються схожих позицій і оцінок з актуальних питань міжнародного порядку денного, наприклад, щодо нерозповсюдження ядерної зброї та ситуації в Афганістані. Казахстан підтримує прагнення німецької сторони увійти до числа постійних членів Ради Безпеки ООН. У 2007 р. йшлося про вивід двосторонніх відносин з Угорщиною на рівень стратегічного партнерства.

Італія, Франція, Німеччина, Іспанія трактуються як провідні країни Європи й ключові партнери Казахстану в Європі. Перші три країни – серед основних партнерів Казахстану в інвестиційній сфері, не кажучи вже про інші значущі показники економічної співпраці. Реалізація договорів про стратегічне партнерство з ними, за словами казахстанської сторони, приносить конкретні результати, особливо у сфері економіки. Деяко відмінний випадок стратегічного партнерства з Іспанією: так, казахстанські дипломати визнають, що на тлі політичних відносин, які дуже динамічно розвиваються, більш помірними є успіхи в економічній

сфері співробітництва. Разом із тим, на їхню думку, Іспанія може по праву вважатися одним із найбільш послідовних і надійних партнерів Казахстану в Європі. Відносини між двома країнами розвиваються в атмосфері повного розуміння та довіри. Так, Іспанія була одним із найактивніших прихильників заявки Казахстану на головування в ОБСЄ, а кандидатура Казахстану одержала одноголосне схвалення країн-членів Організації на засіданні Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ в Мадриді у листопаді 2007 р. при іспанському головуванні. У 2010 р. Астана вважала, що динамічність і характер привілейованого партнерства між двома країнами дозволяють розраховувати на максимальне розуміння з боку Іспанії відносно головних ініціатив Казахстану в рамках ОБСЄ й просування переговорного процесу з Євросоюзом у період іспанського головування. Позиції двох країн щодо найважливіших проблем міжнародної політики досить близькі. Зацікавленість у співпраці з Угорщиною пояснюється відсутністю у політичному плані між обома країнами неурегульованих проблем і просуванням Угорщиною національних інтересів Казахстану в європейських структурах (підтримка вступу РК у СОТ і Головування в ОБСЄ). Наголошується, що Угорщина є провідною країною в регіоні Центральної та Східної Європи, що успішно пододала свій перехідний період і стала впливовим гравцем у ЄС [81, с. 62].

Окремої уваги заслуговує казахстансько-турецьке стратегічне партнерство, яке розглядається казахстанською стороною в ракурсі європейського вектора, оскільки у геополітичній грі Туреччина сприймається як гравець на боці Заходу. Для Казахстану важливо те, що Туреччина має тісні зв'язки із Заходом, є членом НАТО й асоційованим партнером ЄС. Підкреслюється, що Туреччина й Казахстан націлені на збереження або розвиток у них демократичної та секуляристської республіканської моделі, а свої цивілізаційні та зовнішньополітичні орієнтири вони пов'язують із Заходом [82, с. 219]. Договір про стратегічне партнерство між Казахстаном і Туреччиною підписаний 22 жовтня 2009 р. (набув чинності 09.10.2011) у ході офіційного візиту Н. Назарбаєва в Туреччину. Під час переговорів президента РК і президента Турецької Республіки А. Гюля у травні 2010 р. обидві сторони

підкреслили, що перспективними сферами співробітництва є енергетика, транспортування енергоресурсів, сільське господарство, будівництво, охорона здоров'я, туризм і спорт, а в основі казахстансько-турецьких відносин лежить спільність історичного коріння й культурних цінностей обох народів [83, с. 199–200]. Туреччина позиціонується як провідний економічний партнер Казахстану, а Казахстан – як найважливіший торгово-економічний партнер Туреччини в центральноазіатському регіоні. Політичний контент казахстансько-турецької взаємодії відрізняється стабільністю, передбачуваністю й взаємною підтримкою міжнародних ініціатив.

Східний вектор. На думку казахстанських політиків, поряд із необхідністю подальшого зміцнення європейського вектора зовнішньої політики РК, слід пам'ятати, що світовий центр економічного розвитку поступово переміщається в Азію. Отже, необхідно збалансувати зовнішню політику в дусі євразійської інтеграції, спрямованої на залучення інвестицій, технологій і знань не лише із Заходу, але й із провідних азійських держав з одночасним розширенням казахстанської торгово-економічної та інвестиційної присутності в Азії. Отже, на думку казахстанських експертів, сьогодні “полюс сили” переходить із Заходу на Схід. Провідним стратегічним партнером РК на Сході виступає КНР. У 1995 році Китай як держава, що володіє ядерною зброєю, надав Казахстану гарантії безпеки. Вже на час візиту Н. Назарбаєва до КНР наприкінці листопаду 1999 р. Казахстаном був підготовлений проект “Спільної декларації про стратегічну взаємодію та партнерство у ХХІ столітті”. Проте тоді Пекін не був готовий обговорювати ймовірність установа з Астаною стратегічного партнерства [84, с. 76]. У грудні 2002 р. обидві держави уклали договір про добросусідство, дружбу та співробітництво. У липні 2005 р. ними була підписана спільна декларація про встановлення й розвиток стратегічного партнерства. З часом Китай став найбільшим торговельним партнером Казахстану, а Казахстан – другим за обсягом торговельним партнером Китаю серед країн СНД. Казахстан багатий нафтовими та газовими ресурсами, а Китай є одним із найбільших споживачів світового енергетичного ринку. В останні роки співробітництво обох країн у сфері

енергетики набуло бурхливого розвитку. У червні 2011 року в ході візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в РК глави двох держав оголосили про розвиток всебічного стратегічного партнерства між Китаєм і Казахстаном, а також висунули шість пропозицій, а саме: стати партнерами у політичному співробітництві, що щиро довіряють один одному; партнерами в торгово-економічному співробітництві, що користуються взаємною вигодою та виграшами; партнерами у гуманітарному співробітництві, які б вчилися один у одного й переймали досвід; партнерами в науково-технічному співробітництві, що спільно займаються інноваціями; партнерами в співробітництві з безпеки, які згуртовані й взаємно допомагають один одному; партнерами в міжнародному співробітництві, підтримуючи один одного. За підсумками переговорів двох лідерів була підписана спільна декларація РК і КНР про розвиток всебічного стратегічного партнерства.

На початку 2012 р. колишній Надзвичайний і Повноважний Посол РК у КНР І. Адирбеков під час інтерв'ю сказав: “Астана й Пекін мають схожі бачення й підходи до вирішення актуальних проблем світової та регіональної політики... Ми ясно усвідомлюємо: наш східний сусід – це не просто ключовий гравець на світовому ринку, що визначає основні тенденції глобального економічного розвитку, але й супердержава, яка формується, позиції якої будуть багато в чому визначати загальний клімат міжнародних відносин. Тому актуальність зміцнення дружби й рівноправного стратегічного партнерства зростає з кожним днем” [85]. В основі стратегічного партнерства між РК і КНР лежить співробітництво в енергетичному секторі. Враховуючи зростаючі потреби Китаю у вуглеводнях і політику Казахстану з диверсифікованості шляхів транспортування, Астана зацікавлена в розвитку енергетичного співробітництва з Пекіном. Зокрема, КНР потенційно є великим ринком збуту для казахстанського урану. Товарообіг між двома державами 2011 р. практично дорівнював товарообігу між РК і РФ. Поряд із цим підсилюється взаємодія у фінансовій сфері, зокрема, у сфері фінансування великих проєктів, страхового експортного кредитування та обміну інформацією, залучення комерційних банків у процес розвитку фінансового ринку в обох країнах, включаючи відкриття філій і дочірніх

банків [85]. Вражаючими темпами йде реалізація таких інфраструктурних проєктів, як нафто- і газопроводи, автошлях “Західний Китай – Західна Європа”, “Міжнародний центр прикордонного співробітництва Хоргос”, автомобільний і залізничний переходи Достик–Алашанькоу та Алтинколь–Хоргос. Обидві країни декларують наміри нарощувати масштаби двосторонньої торгівлі, просунути реалізацію нових великих спільних проєктів стратегічного значення й активізувати регіональні контакти. Казахстан готовий надалі підсилювати взаємодію з Китаєм у торгово-економічній, енергетичній, високотехнологічній сферах, разом із цим активізувати координацію зусиль у рамках ШОС та інших міжнародних організацій. Між Казахстаном і Китаєм немає невирішених політичних проблем. На сьогодні РК і КНР надають рішучу підтримку один одному у найважливіших питаннях, що зачіпають ключові інтереси іншої сторони. У своєму виступі навесні 2011 р. міністр закордонних справ РК Є. Казиханов зазначив: “Відносини з Китаєм вийшли на рівень стратегічного партнерства практично у всіх сферах. Наше завдання – максимально вигідно використовувати в інтересах Казахстану зростання глобального впливу Китаю, розширювати й поглиблювати двостороннє взаємовигідне торгово-економічне співробітництво із цією країною” [68, с. 22].

Поглиблення стратегічного партнерства з Японією є одним із пріоритетів зовнішньої політики Казахстану, який розглядає цю країну як одного з ключових партнерів у Азії. Японія натомість розглядає Казахстан у якості важливого партнера в Центрально-азіатському регіоні. Підписана під час візиту Н. Назарбаєва до Японії (06.12.1999) Спільна заява про дружбу, партнерство й співробітництво позиціонується Астаною як документ про стратегічне партнерство Казахстану і Японії у ХХІ столітті. Основою конструктивного співробітництва на міжнародній арені є збіг позицій Астани й Токіо у вирішенні актуальних міжнародних проблем, насамперед, у сфері ядерного нерозповсюдження. Що ж до розвитку економічного співробітництва, то вважається, що саме енергетичне партнерство є основою для відповідної взаємодії між двома країнами з окремо виділеною, важливою роллю ядерної енергетики. Південна Корея також посідає одне із провідних

місце у системі зовнішньоекономічних пріоритетів Казахстану, будучи великим інвестором, стабільним торговельним партнером і країною, що має одну з лідируючих позицій у своєму регіоні. Під час візиту Лі Мен Бака до Астани 13 травня 2009 року Н. Назарбаєв проголосив: “За підсумками переговорів нами прийнята Спільна заява, у якій виражається готовність Казахстану та Південної Кореї розбудовувати відносини стратегічного партнерства. Ми маємо намір розширювати сферу нашої взаємодії, надаючи особливого значення співробітництву у сфері високих та інформаційних технологій, сільського господарства, культури та освіти, а також в інших перспективних сферах із залученням у Казахстан південнокорейських інвестицій і технологій” [86, с. 326]. Шість зустрічей на вищому рівні за неповних чотири роки свідчать про те, що для обох країн стратегічне партнерство із площини намірів переходить у реальність відносин. Казахстан і Республіку Корея об’єднують спільні підходи з усіх ключових міжнародних політичних питань глобального, регіонального й двостороннього рівня; прагнення зберегти безпеку й стабільність у своєму регіоні й у цілому в світі; економіки, що доповнюють і не конкурують одна з одною; загальні культурні й гуманітарні цінності, що мають коріння в стародавності, і наявність етнічних корейців, які виконують роль живого сполучного мосту [87, с. 95–96].

Південний вектор. У зрізі двосторонніх контактів на південному напрямку виділяється Індія. 23–26 січня 2009 р. президент РК Н. Назарбаєв відвідав із державним візитом Нью-Делі в якості Почесного гостя на святкуванні Дня Республіки Індія. Основним підсумком візиту стало прийняття Спільної декларації про стратегічне партнерство між Казахстаном і Індією. Усвідомлюючи наявність широкого спектра для взаємодії, включаючи ключові сфери енергетики й забезпечення продовольчої безпеки, сторони погодилися встановити й розбудовувати стратегічне партнерство, засноване на принципах суверенітету й рівності. Стратегічне партнерство передбачає розвиток масштабного співробітництва у всіх сферах, включаючи політичну, економічну, науково-технічну, військово-технічну, механізм протидії тероризму, освіти й розвиток людських ресурсів. 30 березня 2011 року, напередодні візиту прем’єр-міністра Індії М. Сінгха, Н. Назарбаєв в одному зі

своїх виступів сказав: “Індія є ключовим партнером Казахстану в Азії, тому ми зацікавлені в розвитку стратегічного співробітництва між нашими державами відповідно до прийнятої у 2009 році Спільної декларації про стратегічне партнерство. Казахстан та Індія сьогодні активно взаємодіють на міжнародній арені, у тому числі з питань дотримання стабільності та безпеки в регіоні й Азії в цілому” [88, с. 593]. 15–16 квітня 2011 р. відбувся офіційний візит М. Сінгха в Астану, у ході якого був підписаний, зокрема, План дій для розвитку стратегічного партнерства (“Дорожня карта”) між Індією та Казахстаном на 2011–2014 рр., а саме: сім угод у різних сферах, таких як енергетика, кібернетична безпека, дослідження космічного простору, освіта, високотехнологічний розвиток та інші напрямки, Угода про співробітництво у сфері мирного використання атомної енергії, пакет документів по спільному освоєнню нафтового блоку “Сатпаєв”, а також міжвідомчі угоди про співробітництво в галузі сільського господарства, охорони здоров’я, інформаційних технологій. До 2014 року Казахстан поставить в Індію понад 2 тисячі тонн урану. Крім цього, дотримуючись вивіреного курсу на диверсифікованість торгівлі енергоресурсами, Казахстан передав 25-процентну частку проекту “Сатпаєв” Індії, яка ще з 1995 року намагалася вийти на казахстанський нафтовий ринок. Ефект від даної угоди, що сповістила про прихід на нафтогазовий ринок країни ще одного великого іноземного інвестора, буде, на думку казахстанської сторони, неодмінно позитивним [89].

Отже, Індія продемонструвала готовність підвищити свою стратегічну присутність у Центральній Азії, конкуруючи з Росією, США, ЄС і своїм давнім конкурентом і партнером – Китаєм. Казахстан, у свою чергу, вжив серйозних заходів для зміцнення своїх стратегічних відносин з Індією, яка, поряд із Росією, США, ЄС і Китаєм, може стати п’ятим основним напрямком у багатовекторній зовнішній політиці Казахстану. Спроби Індії закріпитися в енергетичному секторі Центральної Азії мають для неї стратегічний характер і розраховані на середньо- і довгострокову перспективу. Складність полягає у відсутності ресурсів для відстоювання енергетичних і торгово-економічних інтересів, а саме – нерозвиненості системи комунікацій.

На думку казахстанських експертів, сучасна Індія належить до країн світу, що найбільш динамічно розвиваються, будучи водночас одним із головних глобальних центрів впливу. Відносини між народами обох країн мають прадавні традиції й сягають корінням у часи Великого шовкового шляху. Вважається, що підписання у 2009 р. Декларації про стратегічне партнерство стало органічним продовженням історичних традицій таких взаємин [90]. Обидві країни дотримуються єдиних поглядів на глобальні та регіональні процеси, співробітничать у важливих сферах багатобічної дипломатії. Казахстан підтримує прагнення Індії до постійного членства в Раді безпеки ООН. Індія, у свою чергу, підтримувала кандидатуру Казахстану в якості непостійного члена в Раді Безпеки ООН в 2017–2018 роках. Індія є послідовним прихильником Наради із взаємодії й заходів довіри в Азії, яка стала своєрідною візитною картою Казахстану на світовій політичній арені, й бере активну участь у цьому процесі.

1.4. “Стратегічне партнерство” в сучасній політологічній думці Індії

Республіка Індія поміж інших держав світу підхопила тенденцію використання терміна “стратегічне партнерство” у своєму дипломатичному словнику. Історія його появи в індійській зовнішній політиці сягає початку ХХІ століття, але його концептуальна основа, яку можна визначити як домовленість між країнами без союзницьких зобов’язань та обмеження свободи дій, навряд чи нова для Індії, адже її політика ще з часів зародження Руху неприєднання відзначалася обережним ставленням до формальних союзів [91]. Це дає підставу говорити про те, що стосунки стратегічного партнерства характерні для стратегічної культури Індії [92]. Проте в офіційних документах значення терміна не прописане. У документі, який претендує на перше узагальнене зведення індійських зовнішньополітичних орієнтирів, термін “стратегічне партнерство” не вживається взагалі [93].

У використанні Індією концепту помітна деяка безсистемність. Термін “стратегічне партнерство” не обов’язково відображений у назвах відповідних документів, хоча у самому документі

може йтися про встановлення такого типу відносин або його підтвердження/ зміцнення/ розвиток, причому це не обов'язково означає, що стратегічне партнерство було закріплене у попередніх домовленостях (наприклад, у випадку з Великобританією, Францією [94]). Часто у назвах документа термін фігурує не самостійно, а в контексті інших фраз, таких як “нова епоха стратегічного партнерства” (Саудівська Аравія [95]), “глобальне та стратегічне партнерство” (Японія [96]). Помітна тенденція підсилювати статус відносин, додаючи до формулювання “стратегічне партнерство”, яке саме по собі вже передбачає відносини, які мають особливий статус, означення на кшталт “особливе” чи “привілейоване” (Російська Федерація). Активне використання зовнішньополітичного інструменту стратегічного партнерства на початку ХХІ століття, на думку вчених, було зумовлене низкою причин, серед яких найголовнішими є економічні, пов'язані зі стрімким економічним зростанням Індії від початку 90-х років, та політичні, пов'язані з радикальною зовнішньополітичною концепцією Бхаратія Джанати Парті, яка полягала в перетворенні Індії на глобального політичного актора.

Ситуація, в якій опинилася Індія на порозі ХХІ ст., вимагала від неї надзвичайної економічної та політичної активності, в якій стратегічне партнерство було вкрай доречним, адже дозволяло досягати економічних цілей політичними засобами. Цим можна пояснити надуживання терміна в зовнішньополітичній риторичі Індії.

Спроби теоретичного осмислення відносин стратегічного партнерства були зроблені індійськими аналітичними центрами. Стратегічне партнерство, як його визначає Інститут оборонних досліджень та аналізу в Нью Делі (Institute of Defence Studies and Analysis), – це довгострокова взаємодія між двома країнами, яка базується на політичних, економічних, соціальних та історичних факторах. Таке партнерство виявляє себе у різноманітних відносинах, на відміну від союзницьких взаємин часів “холодної війни”, не зобов'язує сторони підтримувати одна одну у всіх стратегічних питаннях та у всіх ситуаціях. Природно, що деякі угоди про партнерство охоплюють більше сфер, ніж інші, залежно

від того, в яких обидві сторони можуть продуктивно та активно співпрацювати й мати взаємну вигоду [97, с. 5]. Але експерти та аналітики підкреслюють важливість та бажаність декількох сфер взаємодії. Професор Центру політичних досліджень у Нью Делі Брахма Челлани стверджує: “Міцне партнерство вимагає багатовекторної співпраці та взаємозалежності, що допоможе у досягненні спільних цілей” [98].

В основі стратегічного партнерства лежать стратегічні інтереси, які, по-перше, мають довгостроковий характер, а по-друге, пов’язані насамперед із забезпеченням тими ресурсами, які необхідні для підтримання життєдіяльності суспільства та розвитку країни: забезпечення енергоносіями, продовольством та іншими видами стратегічної сировини й природних ресурсів, безпечний доступ до життєво важливих регіонів світу, національна безпека країни. Стратегічні інтереси стосуються перш за все таких сфер, як військово-політична, економічна, зовнішньополітична [99, с. 57]. Саме тому Фондація національних оборонних досліджень Індії для верифікації відносин стратегічного партнерства Індії з низкою держав обрала саме оборонну, економічну та політико-дипломатичну сферу.

Експерти вищезазначеної фундації виділили три основні питання, в яких Індія очікує дипломатичної підтримки від своїх стратегічних партнерів за останні 10 років:

- 1) індійська політика стосовно Пакистану, Афганістану, Кашміру та тероризму;
- 2) індійська ядерна політика;
- 3) питання постійної присутності Індії в Раді Безпеки ООН.

Об’єктивна важливість оборонної сфери у випадку з Індією посилюється її амбіціями у сфері самооборони. Індія намагається збільшити свою захисну спроможність під рубрикою “модернізації” через імпортування з провідних світових виробництв. Пріоритетним для Індії є найновіше обладнання й в отриманні такого полягає її основний інтерес у оборонній сфері [97, с. 5].

Співпраця в економічній сфері є стратегічною для Індії, враховуючи стрімке економічне зростання країни, потребу в інтеграції в глобальний економічний простір, зокрема потребу в невивагливих та ємних ринках збуту.

Тож на думку індійських аналітиків, вартими номенклатури “стратегічне партнерство” є сильні та взаємовигідні відносини в трьох секторах – політико-дипломатичному, оборонному та економічному. Навіть якщо у будь-якій зі сфер відносини розвинені досить слабо, експерти відмічають важливість їхнього потенціалу. Це свідчить про те, що Індія готова встановлювати відносини стратегічного партнерства з тими державами, з якими хоча б в одній із вищезазначених сфер спостерігається дуже плідна співпраця, й готова ігнорувати майже повну відсутність співпраці в іншій сфері. Таким чином, найбільш продуктивна співпраця Індії з РФ у оборонній сфері дає підставу називати відносини “стратегічним партнерством”, не зважаючи на мінімальну співпрацю між країнами в економічній сфері. Те саме можна сказати про відносини з Китаєм: хоча в оборонній та політико-дипломатичній сферах держави є конкурентами, стратегічне партнерство між країнами тримається на такій вітальній для обох сторін економічній сфері, враховуючи демографічну ситуацію та темпи економічного зростання обох країн.

У спільній заяві, яка встановила відносини стратегічного партнерства між Індією та Китаєм (Joint Statement of the Republic of India and the People’s Republic of China), підписаній 11 квітня 2005 року, стратегічне партнерство визначається як таке, що “... базується на принципах Панчашили¹, взаємоповазі та чутливості до очікувань і прагнень одна одної, рівності; на внесках у спільні глобальні виклики та загрози” [100]. Важливим у такому визначенні стратегічного партнерства є встановлення його глобального характеру, що свідчить про очікування Індії, які вона має по відношенню до своїх стратегічних партнерів.

За останні 10 років Індія підписала домовленості про стратегічне партнерство приблизно з дванадцятьма країнами. Основні вектори зовнішньої політики Індії, в яких вона використовує інструмент стратегічного партнерства, можна звести до таких: відносини із США, Російською Федерацією, Китаєм, країнами

¹ Взаємна повага до територіальної цілісності та суверенітету, ненапад, невтручання у внутрішні справи, рівність та взаємна вигода, мирне співіснування.

Перської затоки, Центральної Азії, політика “погляду на Схід” (т. зв. “Look East Policy”), взаємини з європейськими та африканськими країнами. Проаналізувавши індійський вибір стратегічних партнерів по кожному з напрямків, можна зробити висновок про індійську логіку стратегічного партнерства.

Відносини з глобальними гравцями (США, Російська Федерація, Китай) є складними та комплексними. Встановлення високого рівня взаємин із ними відповідає претензіям Індії на роль світового політичного актора. У відносинах саме з цими країнами політична складова є дуже потужною. Для Індії стратегічне партнерство, поруч з ядерною зброєю, є одним із способів самоствердження.

Із країнами Перської затоки Індію пов’язує традиція сусідського співіснування протягом багатьох століть. Стратегічне партнерство у цьому регіоні встановлене з Іраном (2003 р.) та Саудівською Аравією (2010 р.), з країнами, які передусім можуть задовольнити потреби Індії в енергетичних ресурсах.

Регіон Центральної Азії пов’язаний із двома типами інтересів Індії: енергетичним та безпековим. Перший задовольняють такі стратегічні партнери, як Казахстан (2009 р.), Узбекистан (2011 р.), Таджикистан (2012 р.), другий – Афганістан (2012 р.). Від стабільності Афганістану значною мірою залежить стабільність Пакистану та всього центральноазійського та південноазійського регіону. Стратегічного виміру набуває спільна антитерористична діяльність двох країн, яка перешкоджає проникненню терористів на територію Пакистану, а тому зменшує ризики тероризму в самій Індії, яка доклала великих фінансових зусиль для сприяння повалення талібану. Крім того, Афганістан – транзитна країна, через яку Індія може транспортувати нафту та газ з інших країн Центральної Азії.

Політика Індії в південноазійському субрегіоні, в якому вона є безумовним лідером, спрямована на нейтралізацію китайсько-го впливу у ньому та усунення ризиків сприяння тероризму і сепаратизму з боку цих країн. Цих мотивів та інтересів для Індії виявилось недостатньо для визначення відносин із країнами-сусідами як стратегічних.

Серед країн, з якими Індія розвиває відносини стратегічного партнерства за вектором “Look East Policy”, такі: Індонезія (2005 р.), Китай (2005 р.), Японія (2000 р.), Південна Корея (2010 р.) та Австралія (2009 р.). Мотиви встановлення особливого партнерства з кожною з цих країн різні, але можна простежити деякі тенденції. Однією з них є обрання країн-постачальників енергетичних ресурсів. Показовим у цьому плані є стратегічне партнерство з Індонезією, яка є постачальником газу, вугілля та деревини в Індію. Серед країн АСЕАН Індія встановлює особливе партнерство не із Сінгапуром, який є найвпливовішою силою в організації й може якнайкраще лобіювати індійські інтереси в АСЕАН, а з Індонезією, яка є постачальником ресурсів. На такому ж інтересі базуються стратегічні відносини з Австралією [101].

Другою тенденцією можна вважати намагання через використання стратегічного партнерства підтвердити своє лідерство в Індійському океані, зменшити китайську присутність у ньому та посилити власну у Тихому океані [102, с. 26]. Під таку тенденцію підпадають відносини з Японією, Індонезією, Південною Кореєю, Австралією.

Європейський напрямок індійської політики підпорядкований її економічним та оборонним інтересам. Стратегічні партнери у Європі є постачальниками збройної техніки. Такими країнами є Франція (1998 р.) [103], Велика Британія (2004 р.) [104], Німеччина (2000 р.) [105]. Стратегічне партнерство, проголошене з Євросоюзом, має економічне підґрунтя. Про відсутність наповненості такого партнерства реальним стратегічним змістом неодноразово йшлося у пресі та аналітичних матеріалах. Проте для Індії відносини з ЄС виявляються стратегічними саме через глобальний характер співпраці двох сторін, який спрямований на вирішення актуальних проблем людства [106].

Серед країн Африки стратегічним партнером Індії є лише Південно-Африканська Республіка, в якій вона має ресурсний інтерес [107, с. 34].

Східноєвропейський вектор індійської політики не фігурує як стратегічний у її зовнішній політиці, адже Індія не має жодного особливого партнера у цьому регіоні.

Використання Індією інструмента стратегічного партнерства передбачає:

- довгострокові та взаємовигідні відносини;
- відносини, які охоплюють політико-дипломатичну, економічну та оборонну сфери;
- відносини можуть нерівномірно охоплювати стратегічні сфери співробітництва (допускається значна кількісна і якісна перевага співробітництва у одній зі сфер за майже повної відсутності співпраці в іншій);
- відносини, що мають глобальний характер, тобто спрямовані на виклики та загрози у світовому масштабі.

Стратегічне партнерство, як його характеризує політологія, має прагматичний характер, адже, на відміну від союзу та інших форм кооперації, не вимагає від сторін взаємної підтримки у всіх питаннях. Крім того, ціннісний аспект у стратегічному партнерстві не грає вирішальну роль – сторони не обов'язково повинні встановлювати дружні взаємини для впровадження успішного стратегічного партнерства. Для Індії це є актуальним, зважаючи на конфліктуючі інтереси країн, з якими вона має тісні зв'язки. Лідеру південно-східного субрегіону постійно доводиться балансувати між інтересами Китаю та США, які ведуть конкурентну боротьбу за лідерство у світі, інтересами Росії та США, які є найбільшими постачальниками військової техніки в Індію, між своїми власними інтересами в Ірані та інтересами США у цій країні. Відсутність фундаментального ціннісного аспекту у відносинах такого типу якнайкраще підходить Індії у відносинах із Китаєм, адже між країнами існує заморожений прикордонний конфлікт у зв'язку з Тибетом та політичним притулком Далай-Лами XIV в Індії. Відносини Індії з Російською Федерацією також позбавлені ціннісного аспекту й засновані виключно на взаємній військово-технічній вигоді. Саме тому інструмент стратегічного партнерства є для Індії зручним та дієвим.

З огляду на вищесказане, основними критеріями вибору Індією стратегічних партнерів є:

- політичний вплив країни на міжнародній арені;

- здатність забезпечити потреби військово-промислового комплексу країни;
- здатність задовольнити потреби країни в природних ресурсах.

1.5. Концепт стратегічного партнерства у зовнішній політиці В'єтнаму

Стратегічне партнерство – поняття широковживане, однак неоднозначне. У зовнішньополітичній практиці В'єтнаму в кожному окремому випадку при укладанні договору про стратегічне партнерство між країнами окреслюються різні завдання та засади співробітництва.

Одним із методів визначення цього поняття є аналіз його лексичних складових. Такий метод особливо корисний для з'ясування причини різного розуміння одного й того ж поняття у різних країнах, особливо таких віддалених (як географічно, так і в культурному, ментальному плані), як Україна та В'єнам. Якщо поняття “стратегія” для В'єтнаму як країни, що пережила не один десяток років війни, не є новим, то слово “партнер” навіть увійшло до словника неологізмів, що був укладений на лексичному матеріалі, термін появи якого датується приблизно 1985–2000 рр. У словнику цей неологізм трактується так: “партнер – людина, сторона, що є об'єктом співпраці (у роботі)” [108, с. 82]. Примітка щодо використання цього поняття саме для робочих відносин є важливою. Адже, на відміну від української мови, де слово “партнер” має ширше значення, у в'єнамській мові воно використовується виключно для ділових стосунків між людьми, колективами, державами. В'єнамське слово “партнер” (đồng tác) складається з двох кореневих основ: đồng – рівний, симетричний; tác – створювати, діяти. Тобто тут закладене поняття “діяти злагоджено”.

Поняття “стратегія”, “стратегічний” (chiến lược) в етимологічному плані тісно пов'язане з військовою термінологією: chiến – битися, воювати; lược – прибрати (зайве), скоротити.

До української мови слово “стратегія” прийшло з давньогрецької – στρατηγία – “мистецтво полководця”, що також має зв'язок із військом, однак для пересічного українця цей зв'язок

не такий очевидний, як у в'єтнамській мові. У в'єтнамській же мові лексичний елемент *chiến* стійко асоціюється з війною й входить до ряду слів, таких як: *chiến tranh* – війна, *chiến thuật* – тактика, *kháng chiến* – повстання, *chiến sĩ* – боєць, воїн, *chiến trường* – фронт, *hiếu chiến* – войовничий. І у в'єтнамських тлумачних словниках найперше значення слова “стратегія” подається як “військова стратегія”.

Отже, виходячи з етимології лексичних елементів, поняття “стратегічне партнерство” у в'єтнамській мові означає “діяти спільно, щоб здобути перемогу найкоротшим шляхом”. Таке тлумачення дещо відрізняється від традиційного розуміння цього поняття в європейській та, зокрема, в українській геополітиці (див., наприклад, визначення центру Разумкова [109], Дергачева [110] тощо). Адже в'єтнамське поняття спрямоване на досягнення швидкого результату, в той час як основою традиційних тлумачень стратегічного партнерства є довгостроковість стосунків. Однак одне не виключає інше. Просто треба розуміти, що головне у стратегічному партнерстві – це результат (швидкий чи запланований на віддалений час), а не проста декларація тривалості стосунків.

У політичних заявах в'єтнамської сторони поняття стратегічного партнерства не є уніфікованим і в кожному випадку визначається відповідно до стану відносин між державами та подальшої мети співробітництва. Наприклад, в угодах про стратегічне партнерство СРВ з країнами Азії завжди підкреслюється як одне з головних завдань – підтримка та забезпечення миру в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. З деякими країнами Європи, навпаки, укладені договори про стратегічне партнерство у конкретній вузькій сфері, а не взагалі (Нідерланди, Данія). З одного боку, зазвичай стратегічне партнерство ставиться на верхівку ієрархії міждержавних взаємин (після звичайного партнерства та всебічного партнерства), що, наприклад, задекларовано в угоді про стратегічні відносини між СРВ та Англією [111]. Однак тоді не зрозуміло, як розцінювати Угоду про всебічне стратегічне партнерство між В'єтнамом та Росією, підписану в 2011 р. (коли з 2001 р. між цими країнами вже діяла угода про стратегічне партнерство).

Зазвичай у відносинах зі стратегічними партнерами В'єтнамом підкреслюється головна роль економічних стосунків, від яких уже далі розвиваються й всі інші – соціокультурні, освітні тощо. Особливо вітається, коли стратегічний партнер може забезпечити вирішення стратегічних проблем В'єтнаму (безпека, енергетика тощо). Також наголошується на взаємній вигоді обох держав-партнерів. Встановлення стратегічних відносин сприяє поліпшенню інвестиційного клімату, дає змогу інвесторам втілювати довгострокові проекти [112].

В'єтнаму на сьогодні встановив відносини стратегічного партнерства з такими державами: Китай (2008 р.), Росія (2001 р. та 2011 р.), Індія (2007 р.), Японія (2009 р.), Республіка Корея (2009 р.), Англія (2010 р.), Іспанія, Німеччина (2011 р.), а також стратегічне партнерство в окремих галузях із Нідерландами (2010 р. – Угода про стратегічне партнерство в управлінні водними ресурсами та протистоянні змінам клімату) та Данією (2011 р. – стратегічне партнерство у питаннях протистояння змінам клімату, охорони довкілля, енергетики). Крім того, СРВ заявляє про наміри та веде переговори щодо підняття відносин до рівня стратегічного партнерства із США, Сінгапуром, Францією, Таїландом, Індонезією, Казахстаном. Також у червні 2012 р. СРВ підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що дасть змогу В'єтнаму зміцнити співпрацю з усіма країнами цього об'єднання.

Згідно з вищенаведеною ієрархією розвитку двосторонніх відносин, прийнятою в СРВ, українсько-в'єнамські відносини знаходяться на рівні всебічного партнерства, що було задекларовано Спільною заявою президентів обох країн під час державного візиту президента України до СРВ у 2011 р. Наступним кроком може стати укладення угоди про стратегічне партнерство за умови подальшого активного розвитку співробітництва та бажання обох сторін перейти на вищий рівень міждержавних відносин.

1.6. Близький та Середній Схід: вектори стратегічного партнерства

Виходячи з можливих варіантів стратегічного партнерства в регіоні Близького та Середнього Сходу, можна виокремити парт-

нерство симетричне та асиметричне. У першому випадку йдеться про ситуацію, коли партнери приблизно рівні за своїм потенціалом і вагою в міжнародному житті, у другому – коли один із партнерів значно потужніший за інших. В обох випадках присутня зацікавленість усіх сторін у співробітництві, але ця зацікавленість має різний характер. За умови симетричного партнерства, як правило, дві країни, що разом є потужнішими за будь-яку іншу, поєднують зусилля для вирішення питань, що неможливо вирішити поодиночі. Асиметричне партнерство поєднує, переважно, одну потужну країну (часто наддержаву) з країнами, що мають певні ресурси, яких можуть держава або позбавлена, або не має у достатній кількості, або якщо освоєння власних ресурсів не є економічно чи політично доцільним. Асиметричне партнерство часто пов'язане також із впливом потужних держав на політичне, економічне й культурне життя як на регіональному, так і на глобальному рівнях.

США – Ірак. В якості прикладу асиметричного стратегічного партнерства можна розглянути відносини США з країнами, що так чи інакше пов'язані із зоною Перської затоки й можуть мати вплив на стабільність у регіоні, переважно у контексті видобутку й транспортування вуглеводневих енергоносіїв. У наш час, коли безпосередня військова присутність Сполучених Штатів, на думку багатьох експертів, вичерпала себе або, принаймні, втратила свою доцільність, дипломатична активність американських посадовців може проілюструвати динаміку розуміння американським керівництвом стратегічного партнерства з країнами регіону. 2012 року віце-президент США Дж. Байден у Вашингтоні зустрівся з іракським керівництвом, що ознаменувало, за словами очільника адміністрації президента Обами, закінчення майже восьмирічної епохи конфліктів і початок нового періоду співробітництва з незалежною країною. Перед тим Байден перебував у Іраку з дводенним візитом, під час якого він зустрічався з представниками різних структур, у тому числі й Вищого американо-іракського координаційного комітету (U.S.-Iraq Higher Coordinating Committee), який було створено три роки тому після підписання робочої стратегічної угоди, що ознаменувала собою

закінчення американської військової операції та початок нових двосторонніх взаємин. У спільній заяві Байдена і прем'єр-міністра Іраку Нурі аль-Малікі зазначається, що обидві країни перейшли до "тісного взаємовигідного співробітництва, що посилюватиметься з роками" [113].

Президент Обама запевнив, що Вашингтон залишатиметься вірним партнером Іраку після виведення американських військ із території цієї країни, а це партнерство знизить ризик утворення "вакууму влади", яким міг би скористатися Іран. По закінченні зустрічі з прем'єр-міністром Іраку Нурі аль-Малікі він заявив, що після майже дев'яти років американська війна в Іраку має закінчитися цього місяця. Обама додав, що останній американський солдат залишить територію Іраку з честю й високо піднятою головою, а рішення його попередника Дж. Буша про вторгнення до Іраку в 2003 р. залишаться на суд історії. Утім, на спільній конференції з Н. аль-Малікі Обама запевнив, що присутність США в регіоні залишатиметься незмінною, а іракський народ повинен знати, що не залишиться сам на сам зі своїми проблемами. Президент також додав, що настав час почати нову главу в історії обох країн, яка має ознаменуватися переходом до нормального співробітництва між двома суверенними народами, до рівного партнерства, що базується на взаємних інтересах і взаємній повазі.

У свою чергу республіканці критикують президента за те, що відсутність американського військового контингенту в Іраку дійсно може спричинити "вакуум влади", яким може скористатися сусідній Іран, а насильство в сусідній Сирії може сприяти посиленню місцевих релігійних і сектантських настроїв.

Після виходу американського військового контингенту постає також питання про спроможність іракських сил безпеки зберегти мир у країні, де тисячі загинули у громадянській війні 2006–2007 років у сутичках на релігійній та етнічній основі. Напруженість між шіїтами, сунітами та курдами значно зменшилася з тих часів, але може посилитися після того, як американські збройні сили припинять відігравати роль посередника. Також існує імовірність того, що Тегеран захоче скористатися можливістю впливати на іракських шіїтів та курдів після того, як США

повалили режим Саддама Хусейна [114]. Якщо подивитися на мапу, наведену на рис. А.1, можна зрозуміти, що ці побоювання не є безпідставними.

Починаючи з 2010 р., у ЗМІ значно побільшало матеріалів про трансформацію американо-іракських взаємин у довгострокове стратегічне партнерство, яке можна вважати альтернативою безпосередній участі Міжнародних сил безпеки й, насамперед, американських військ у підтримці стабільності в країні. Роль Міжнародних сил безпеки в Іраку важко переоцінити. Так, із 30 червня 2009 року, відколи ці сили почали контролювати безпеку іракських міст, кількість інцидентів зменшилася до рівня, найнижчого з 2004 р. Це, у свою чергу, позитивно позначилося на виборах 2010 р., коли рекордна кількість іракських громадян взяла участь у голосуванні. При цьому Міжнародні сили жодним чином не заполітизовані й не сприяють перемозі якоїсь однієї партії на виборах за рахунок іншої. Отже, ці сили є стабілізуючим фактором не тільки в галузі безпеки, але й у політиці.

Діяльність Міжнародних сил безпеки також сприяє побудові громадянського суспільства в країні в цілому, адже вона полегшує роботу місцевих органів самоврядування й міжнародних організацій. Отже, можна констатувати, що по закінченні військової місії Міжнародні сили безпеки залишаються важливим фактором збереження стабільності в регіоні в плані переходу до довгострокового стратегічного партнерства [115].

Однак варто зазначити, що на думку деяких іракських лідерів, політика США щодо своїх іракських прихильників багато в чому є політичною пропагандою. Так, шейх Ахмад Абу Ріша, що брав участь у зустрічі тоді ще майбутнього американського президента Обами з групою іракських шейхів, які були союзниками Сполучених Штатів у боротьбі з Аль Каїдою, заявив, що обіцянки, які Обама дав тоді щодо того, що він не забуде жертв цієї боротьби, так і залишилися обіцянками.

Здебільшого, цей скепсис пов'язаний із тим, що зменшення американської присутності призведе, на думку багатьох американських союзників, з одного боку, до посилення позицій Ірану в регіоні, а з іншого – полегшить Ізраїлю проведення військових операцій проти Ірану у разі загострення ситуації [116].

Відтак, американсько-іракські відносини переходять у новий формат – Сполучені Штати повинні були створити альтернативу своїй безпосередній присутності в країні. Найбільш прийнятним варіантом цієї альтернативи виявилася американська підтримка стабільності у формі довгострокового стратегічного партнерства.

Так, із метою забезпечення стратегічного партнерства між США та Іраком було створено Тимчасову організацію сприяння стратегічному партнерству з Іракською республікою – Iraq Strategic Partnership Office (ISPO) (Наказ Президента № 13541). Головною метою цієї організації заявлено, окрім розвитку стратегічного партнерства, що витікає з її назви, забезпечення подальшої стабілізації в країні та продовження ефективної американської дипломатичної присутності в Іраку. Для досягнення цієї мети планується виконання таких завдань:

- підтримка виконавчих органів та агенцій із переходу до стратегічного партнерства Республікою Ірак у таких галузях, як економіка, дипломатія, культура й безпека;
- сприяння роботі та координація скорочення місцевих команд реконструкції;
- сприяння верховенству права в Іраку, в тому числі здійснення програми розвитку поліції;
- завершення невиконаних програм і контроль за використанням коштів іракського Фонду допомоги й реконструкції;
- підтримка функціонування іракського перехідного офісу (Iraq Transition Assistance Office – ІТАО), а також виконання будь-яких завдань, що можуть бути в компетенції держсекретаря [117].

У межах стратегічного партнерства триватиме й військове співробітництво між двома країнами. Наприклад, США планують постачати до Іраку винищувачі F-16, причому перший із них має надійти до Іраку у 2015 р. Станом на 27 вересня 2011 року Ірак оплатив 18 F-16C Fighting Falcons. Ці літаки, за словами прес-секретаря Пентагону Дж. Літла, допоможуть Іраку забезпечити суверенітет і захистити його територію від можливих регіональних загроз. Він також додав, що ці бойові винищувачі є символом переходу до довгострокового стратегічного партнерства між США та Іраком. Окрім цих сучасних багатоцільових винищувачів, яких іракські військові хотіли б мати не менше 96 до кінця

2018 р., планується постачання до країни цілої низки сучасних озброєнь і систем забезпечення [118].

Під час самміту НАТО 20–21 травня у Чикаго було прийняте рішення про продовження й поглиблення військового співробітництва з Іраком і приєднання Військового угруповання країн Перської затоки до Стамбульської ініціативи зі співробітництва [119].

На думку деяких експертів, насправді війна в Іраку продовжується, й ситуація в країні є не менш критичною, ніж протягом усього періоду, починаючи з 2003 року. Незалежно від причин цієї війни, усе зараз залежить від успішності центрального іракського уряду й від того, чи зможуть іракські сили безпеки гарантувати стабільність і безпеку пересічному іракцю. Досягнення такої “кінцевої мети” потребує п’яти, якщо не десяти років. Як і раніше, в Іраку спостерігається висока активність повстанських рухів і сильне етнічне та міжконфесійне напруження. Незважаючи на запаси нафти, іракська економіка є однією з найпроблемніших у світі щодо доходу на душу населення й третій рік поспіль перебуває у стані бюджетної кризи, що призводить до того, що гроші, призначені на розвиток країни й створення ефективних сил безпеки, витрачаються на виплату зарплат і підтримку зайнятості.

В Америці багато хто, включаючи членів Конгресу, хотів би забути про війну й скоротити американську присутність в Іраку якомога скоріше. Питання про встановлення ефективного стратегічного партнерства з Іраком є реальністю сьогодення, як і те, що США не можуть нав’язати Іраку це партнерство, яке залежить від волі іракського керівництва розвивати партнерство в інтересах усіх іракців, і продемонструвати власну ефективність. Разом із тим, беззаперечним є той факт, що ситуація в Іраку є життєво важливим фактором національної безпеки США та усіх їхніх союзників, що обумовлене такими чинниками:

- 1) Ірак може відігравати важливу роль в обмеженні впливу Ірану в регіоні.

- 2) Стабільний і безпечний Ірак може показати, що мирне співіснування шіїтів та сунітів не тільки можливе, а й може убезпечити від екстремізму й тероризму з обох боків, показавши міжнародній спільноті, що Америка бореться не з арабами та ісламом, а з тероризмом. Така мета виходить далеко за межі Центральної та

Південної Азії й служить дійсно стратегічним інтересам Сполучених Штатів.

3) Стабільна іракська економіка може забезпечити збільшення обсягів видобутку нафти з 2,4 млн. барелів у 2008 р. до 2,6 млн. у 2015 р., 3,1 млн. – у 2020, 3,9 млн. – у 2025, 5,1 млн. у 2030, 6,1 млн., а, можливо, й 7,6 млн. – у 2035, що є суттєвим показником, враховуючи скорочення видобутку іншими основними експортерами.

4) Ірак може відігравати ключову роль у безпеці в зоні Перської затоки, частка якої у світовому виробництві рідкого пального, за існуючими оцінками, збільшиться від 28 % у 2008 р. до 31–35 % у 2035 р. На мал. 2 можна побачити прогнозовані обсяги видобутку нафти й динаміку цін на період до 2035 року.

5) За оцінками експертів, до 2035 р. стратегічна залежність США від імпорту пального суттєво не зменшуватиметься. На додаток, окрім прямої залежності існує ще й непряма у вигляді імпорту товарів і продуктів харчування з країн Європи та Азії, деякі з яких, наприклад, Китай та Японія, значно більше залежать від імпорту пального із зони Перської затоки, аніж США.

6) І, нарешті, американська економіка, не менше, а, можливо, й більше за економіку інших країн, залежить від динаміки світових цін на нафту та газ. Іншими словами, криза у Перській затоці вплине на усіх суб'єктів економічної діяльності в США. На мал. 3 наочно можна побачити, як змінювалися ціни на нафту в контексті світових подій з 1970 по 2005 роки. Взаємопов'язаність світових цін і ситуації з безпекою є очевидною.

Утім, нині Сполучені Штати не можуть контролювати Ірак, а можуть тільки тією чи іншою мірою впливати на нього, адже це суверенна країна, народ якої до того ж очікує виправдання американського вторгнення з 2003 року. Однак припинення бойових дій не означає, що Америка не повинна підтримувати Ірак в його розбудові. Не полишатимуть США й зону Перської затоки в цілому. На сьогодні Сполучені Штати мають дві потужні бази в Кувейті, штаб п'ятого флоту розташований в Бахрейні, в Катарі міститься потужна база забезпечення, а в Омані та ОАЕ – елементи інфраструктури швидкого реагування. Окрім того, в Саудівській Аравії американські збройні сили представлені великим

контингентом військових радників. Усі ці сили здатні захистити Ірак від будь-якої зовнішньої агресії. Але це залежить від того, чи встановляться між США та Іраком справжні відносини стратегічного партнерства. Мине принаймні п'ять років, поки іракські збройні сили зможуть самостійно захищати кордони країни від зовнішньої агресії. А поки Ірак може розраховувати на підтримку Сполучених Штатів не тільки щодо прямого захисту, а й у питанні модернізації своїх збройних сил. Для унаочнення необхідності такої підтримки можна порівняти стан іракських та іранських збройних сил у 2003 та 2010 роках (мал. 4).

Окрім військової сфери, Ірак потребує допомоги в економічних питаннях і у створенні ефективної політичної системи керування країною. Квапливе скорочення американської присутності в Іраку, пов'язане з виведенням американських військ, посилює Іран і за визначенням зводить нанівець перспективи розвитку стратегічного партнерства між двома країнами [120].

Після виходу останнього американського солдата з Іраку в напрямку Кувейту з новою гостротою постають старі запитання: чи є Ірак сьогодні більш демократичним і квітучим, чи в країні поменшало насильства, й наскільки Сполучені Штати глибше задіяні в регіоні порівняно з попередніми роками.

Можна вважати фактом, що американські зобов'язання з виводом військ у грудні не зменшуються, а, навпаки, збільшуються. Сполучені Штати залишаються важливим посередником у взаємодії усіх владних структур Іраку і єдиним, якому довіряють усі владні кола.

Серед успіхів американської присутності в Іраку можна назвати той факт, що видобуток нафти зараз становить приблизно 2,7 млн. барелів на день, тоді як у 2005 він становив 1,8 млн., а до кінця року він має досягти більше 3 млн., що дозволило у лютому отримати прибуток від експорту нафти більш ніж на 100 млрд. дол. США.

Окрім того, останнім часом Ірак зробив безпрецедентні кроки в регіональній реінтеграції:

- вперше з 1990 р. до Іраку прибув посол Саудівської Аравії;
- національний радник із питань безпеки, міністри оборони, внутрішніх справ і юстиції відвідали Саудівську Аравію;

- вищі посадовці з ОАЕ, Йорданії й Туреччини відвідали Ірак;
- прем'єр-міністр Малікі відвідав ель-Кувейт, де він обговорював питання про кувейтські літаки, конфісковані Саддамом Хусейном;
- було досягнуто домовленості щодо повернення боргів єгипетським працівникам, що залишили Ірак під час Другої війни в Затоці.
- проведено саміт Ліги арабських країн у Багдаді 29 березня 2012 р.

Усі ці успіхи реальні, але багато проблем залишаються невирішеними. Насамперед, це атаки екстремістів, жертвами яких стають безневинні іракці й військовослужбовці, іноземні дипломати, що витрачають зусилля на довгі дискусії щодо внутрішніх кордонів, які мають на меті забезпечення необхідного законодавчого та фінансового простору, замість того, щоб дозволити розвиватися енергетичному сектору іракської економіки. Рівень насильства, хоч і знизився останнім часом, все одно залишається неприйнятним для іракців, а підвищення або навіть підтримка рівня демократизації суспільства вимагає постійних і неабияких зусиль. Міжнародні стосунки Іраку на регіональному рівні залишаються вразливими, а перспективи непевними. До того ж, Іран досі серйозно впливає на внутрішню обстановку в Іраку. Ці проблеми не вирішуються за один день. Тому на сьогодні стратегічне партнерство з Іраком є пріоритетним завданням США в регіоні. Хоча війна в Іраку завершилася, робота в Іраку й з Іраком – країною, що залишається в центрі життєвих інтересів Сполучених Штатів, – триває [121].

2 вересня 2012 р. під час зустрічі в Багдаді урядові високопосадовці Іраку й США підтвердили прагнення до встановлення відносин стратегічного партнерства між обома країнами. Серед іншого обговорювалися місцеві й національні вибори, заплановані на 2013 та 2014 рр. [122].

6 вересня 2012 р. сенатори Дж. Маккейн, Дж. Ліберман і Ліндсі Грехем зустрілися в Багдаді з прем'єр-міністром Малікі, спікером Нуджайфі й міністром закордонних справ Х. Зібарі. Сенатори обговорили важливість установавання стратегічного партнерства

між США та Іраком і поглиблення співробітництва у тому числі в контексті міжнародного тероризму й сирійської кризи [123].

США не можуть контролювати формат стратегічного партнерства з Іраком у майбутньому, вони можуть тільки вплинути на Ірак, а яким буде наступний іракський уряд, чи забезпечить він ефективну політику, безпеку, стабільність, чи сприятиме його політика прогресу, залежить від самих іракців [124].

Ірак – ЄС. Утім, варто зазначити, що, окрім США, Ірак планує розвивати відносини стратегічного партнерства також і з Європейським Союзом.

Так, міністр закордонних справ Іраку Х. Зібарі заявив, що Ірак продовжить співробітництво з Європейським Союзом в усіх важливих напрямках. Про це свідчить угода про партнерство й співробітництво, підписана 11 травня цього року в Брюсселі, яка має на меті розвиток співробітництва у політичній, суспільній та економічній сферах.

Нове партнерство з Європою включає в себе два важливих аспекти: по-перше, воно допоможе іншим країнам сприймати Ірак як активну й впливову країну – члена міжнародного співтовариства, по-друге, воно означає для Іраку економічні переваги, пов'язані із залученням європейських інвестицій у справу відновлення країни. Окрім того, ця важлива стратегічна угода розширює обрії міжнародної дипломатичної присутності в Іраку й служить справі встановлення виважених регіональних політичних і міжнародних відносин, базованих на взаємній повазі, спільних інтересах і засадах довгострокового миру [125].

Світовий банк скоро має запустити програму стратегічного партнерства з Іраком, спрямовану на збільшення кількості й обсягу проєктів, здійснюваних Банком в Іраку. Головна мета цієї програми полягає у збільшенні інвестиційної привабливості цієї країни, яка посідає 166 місце з 183 країн у плані сприятливості ведення бізнесу [126].

Варто згадати, що обсяг фінансової допомоги Іраку з боку Євросоюзу, починаючи з 2003 року, склав більше одного мільярда євро. Євросоюз є одним із найбільших донорів у таких галузях, як підтримка політичних, виборчих та законодавчих процесів, справи біженців і переміщених осіб [127].

Керівництво Іраку планує розвивати стосунки також і з іншими країнами.

Японія – Ірак. Так, першого січня 2009 р. було прийнято декларацію про встановлення всебічного партнерства між урядами Японії та Іраку [128].

Іран – Ірак. А із джерел, близьких до іракського прем'єр-міністра Нурі аль-Малікі, стало відомо, що на початку жовтня 2012 р. останній закликав Іран під час зустрічі з міністром оборони Ірану Ахмадом Вахіді приділити більше уваги вивченню питання про укладання військової та безпекової угоди між Іраном та Іраком.

З іншого боку, в контексті порушення турецькими літаками повітряного простору Іраку спостерігачі наголошують, що будь-яка військова або безпекова угода з Тегераном, досягнута Багдадом, може скасувати стратегічні домовленості між Іраком і США.

За словами Ізат аль-Шабандара, близького союзника Малікі, Іран не є іракським вибором, і Америка та Європа не повинні ставити Ірак у безвихідне становище.

Ахмад Вахіді – перший іранський міністр оборони, що відвідав Ірак, але аль-Шабандар заявив, що це був плановий візит, і він не пов'язаний з американською вимогою до Іраку запобігти перевезенню допомоги Сирії іранськими літаками через повітряний простір Іраку. Він додав, що усі вимоги Ірану будуть розглядатися в межах американо-іракської угоди про безпеку. У той же час він піддав критиці американську бездіяльність у питанні турецької активності на півночі Іраку. Він зазначив, що Ірак має декілька варіантів вирішення цього питання, його позиція є незалежною, й він готовий приймати нові рішення за допомогою Ірану. Шабандар також наголосив, що візит Малікі до Москви відбиває цю позицію і є сигналом для Вашингтона [129].

У свою чергу Іран приділяє особливу увагу курдському регіону Іраку, зокрема, шляхом підтримки боротьби курдського очільника Масуда Барзані проти того, що він називає “диктаторською поведінкою” іракського прем'єр-міністра Нурі аль-Малікі [130].

На мапі, наведеній на рис. А.1, добре видно, як співвідноситься курдський регіон Іраку з нафтовидобувними потужностями та нафтопроводами.

США – Саудівська Аравія. Іншою країною регіону, тісно пов'язаною зі стратегічними інтересами США, є, безперечно, Саудівська Аравія.

Проект Берк передбачає дослідження внутрішніх політичних, економічних і суспільних процесів у Саудівській Аравії й можливих стратегічних характеристик цієї країни після 2010 року за такими напрямками:

- внутрішня безпека й стабільність;
- суспільні, політичні та економічні реформи;
- боротьба з тероризмом;
- військові реформи;
- розвиток енергетики;
- взаємини із сусідами;
- стратегічне партнерство із США [131].

За результатами дослідження, проведеного Центром Берка, поставки озброєнь, що здійснюють Сполучені Штати до Саудівської Аравії, відповідають життєвим інтересам обох країн. Відповідно до цього дослідження, США мають спільні стратегічні інтереси із Саудівською Аравією, які коротко можна звести до такого:

1. При усіх розмовах про енергетичну незалежність, за оцінками Департаменту енергетики Сполучених Штатів, Америка буде мати стратегічну залежність від імпортного палива й після 2035 р. на рівні, не меншому за сьогоднішній (понад 40 % рідких вуглеводнів без урахування непрямої залежності від імпортованих товарів). Отже, стабільність постачання енергоносіїв із Перської затоки є критичною для американської економіки.

2. США досягли межі своєї військової потужності, тому Америка разом із Саудівською Аравією опинилися перед необхідністю змінити підхід до військового аспекту підтримання стабільності в регіоні: Сполученим Штатам потрібні союзники, що мають необхідну військову міць і будуть, у разі необхідності, виступати на їхньому боці й навіть допомагати гарантувати безпеку самих США. До того ж, Іран має несиметричну перевагу в плані можливостей здійснення штурмових операцій проти країн Затоки як у повітрі, так і на морі, а іракська армія, послаблена унаслідок американського вторгнення до цієї країни, нині не може бути

противагою Ірану, як це було раніше. На сьогодні єдиною країною в регіоні, яка може відігравати таку роль, є Саудівська Аравія. Відтак створення міцних і мобільних збройних сил Саудівської Аравії є критично важливим для безпеки саудівської енергетичної галузі. Отже, допомога Саудівській Аравії у створенні ефективної авіації та флоту впливає не тільки на регіон Перської затоки, але є внеском у безпеку перевезень у Затоці й Червоному морі.

3. Іран вже зараз розміщує ракети й хімічну зброю, а за 3–5 років може розмістити й ядерну зброю. Саудівська Аравія не прагне створити власну ядерну зброю, але конче потребує нових протиракетних систем, аби забезпечити свою територію та інші країни Перської затоки від можливих загроз з боку Ірану. До того ж, протидія ядерним амбіціям Ірану сприятиме нерозповсюдженню ядерної зброї в регіоні.

Нові закупки озброєнь дозволять підвищити рівень незалежності, що дозволяє ефективно співпрацювати із США не тільки нинішньому керівництву країни, але й їхнім наступникам протягом 15–20 років.

Саудівська Аравія потребуватиме підтримки озброєнь у робочому стані, а це неможливо без американської допомоги, з чим повинно буде рахуватися майбутнє керівництво Саудівської Аравії [132].

Разом із тим, Саудівська Аравія, так само, як і Ірак, успішно розвиває стратегічне партнерство з іншими країнами, окрім США.

Саудівська Аравія – Іспанія. Так, на зустрічі з урядовою делегацією Іспанії в Ріяді принц Салман наголосив, що дружні стосунки між Саудівською Аравією та Іспанією розвинулися в стратегічне партнерство, що охоплює практично усі галузі, і оголосив про обмін візитами на найвищому рівні й висловив побажання, аби особливо інтенсивно це співробітництво розвивалося в галузі безпеки [133].

Саудівська Аравія – Великобританія. Нова угода про стратегічне партнерство між Великобританією та Саудівською Аравією передбачає посилення співробітництва в оборонній галузі, обмін інформацією й встановлення нових економічних зв'язків. Як зазначив Д. Камерон під час свого першого візиту до цієї країни, це партнерство відповідає прагненню Великобританії встановити

тісніші зв'язки з найбільшим у світі постачальником нафти. Під час зустрічі з королем Абдулою британський прем'єр обговорив проблеми, пов'язані з ядерними амбіціями Ірану й кризою в Сирії [134].

Саудівська Аравія – Франція. Як свідчить Протокол про мирне використання ядерної енергії, укладений Францією та Саудівською Аравією, відкрито нову еру у стратегічному партнерстві двох країн. На сьогодні Саудівська Аравія є другим за обсягом співробітництва партнером Франції в регіоні, а Франція є третьою країною за обсягом інвестицій в економіку Саудівської Аравії.

Традиційно потужним є співробітництво й у військовій та безпековій галузях [135].

Саудівська Аравія – Ємен. Саудівська Аравія виступає також і в якості “великого” учасника стратегічного партнерства. Симпозіум у Джидді, що відбувся в рамках 8-го економічного форуму 25–27 лютого 2007 р., показав, що стратегічне партнерство між Єменом та Саудівською Аравією стосується, насамперед, створення сприятливого інвестиційного клімату для Ємену. Серед єменських ресурсів, які можуть зацікавити інвесторів, експерти називають величезний ринок робочої сили у цій країні. Окрему увагу варто приділити також встановленню тісніших зв'язків між єменськими та саудівськими бізнесменами [136].

У січні 2006 р. король Саудівської Аравії Абдула бен Абдул-Азіз аль-Сауд відвідав Китай та Індію під час поїздки, яку деякі оглядачі назвали “стратегічним зсувом” у саудівській зовнішній політиці і “ новою ерою ” в історії королівства [137].

Як і у випадку з КНР, у стосунках з Індією головний акцент співробітництва зроблено на інвестиції до енергетичної інфраструктури. На другому місці знаходиться координація зусиль у протидії тероризму [138; 139].

Саудівська Аравія – Індія. Відносини Індії та Саудівської Аравії перетворилися на стратегічне партнерство після підписання Делійської декларації під час візиту короля Абдули до Нью-Делі у 2006 р., що було закріплено під час візиту індійського прем'єра до Саудівської Аравії 27 лютого 2010 року.

Як відомо, візит прем'єр-міністра Індії Монмохана Сінгха 27 лютого – 1 березня 2010 р. був першим візитом індійського

прем'єра після візиту Індіри Ганді в 1982 р. Окрім цього, лише один індійський прем'єр, а саме Джавахарлал Неру, відвідав Саудівську Аравію. У новітні часи взаємини між двома країнами були зафіксовані у Делійській декларації, підписаній у ході візиту короля Абдули до Індії, продовженням якої стала Ріядська декларація, підписана в ході зустрічного візиту індійського прем'єра. В останньому документі обидва лідери засудили тероризм і екстремізм, домовилися покращити співробітництво в галузі обміну інформацією щодо тероризму, підробки грошей, незаконного обігу наркотиків та зброї, торгівлі людьми й координувати зусилля в цих галузях. Сторони домовились також про широке співробітництво з розвитку інфраструктури, енергетики та взаємної торгівлі. Обидва лідери назвали Ріядську декларацію новою ерою стратегічного партнерства між обома країнами. Особливо індійський прем'єр наголосив на важливості розвитку стратегічного партнерства в галузі енергетики, зважаючи на індійські потужності із зберігання сирої нафти [140].

Саудівська Аравія – КНР. Між КНР та Саудівською Аравією підписано угоду про розвиток співробітництва у сфері нафти, природного газу й металургійної промисловості, а також про скасування подвійного оподаткування. Підписано також угоду про надання позики для розвитку інфраструктури одного з китайських міст, а також про участь КНР у професійній підготовці саудівських промислових спеціалістів, передбачається будівництво заводу з виробництва полікарбонатів потужністю у 260 тис. т на рік у м. Тяньцзіні. Саудівська компанія “SABIC”, якій разом із китайською компанією Сінопек належатиме цей завод, має стати найбільшим у світі виробником полікарбонатів до 2015 року. Було підписано також низку міждержавних угод, у тому числі й програму культурного співробітництва між двома країнами на період до 2017 року [141].

Окрім країн, безпосередньо розташованих у нафтоносних регіонах, США намагаються розвивати партнерські стосунки з країнами, лише опосередковано пов'язаними з функціонуванням енергетичної галузі, але такими, що мають авторитет на Близькому та Середньому Сході, або суміжними з цими регіонами. Однею з таких країн є Афганістан.

США – Афганістан. Керівництво США та Афганістану укладо угоду, згідно з якою США підтримуватимуть Афганістан протягом якнайменше десяти років після 2014 року, на який заплановано виведення більшості іноземних збройних сил із країни. Така стратегічна угода свідчить, що Сполучені Штати не збираються повністю залишати країну після 2014 року. Аналіз стратегічного партнерства США та Афганістану свідчить, що Сполучені Штати не покинуть регіон напризволяще [142].

Президент США Барак Обама, перебуваючи на базі в Баграмі, заявив, що починається нова ера взаємин Америки та Афганістану, це “майбутнє, де закінчується війна й починається нова глава”. Під час цього візиту президент Обама уклав із президентом Карзаєм угоду про стратегічне партнерство, яка визначає характер відносин між двома країнами після виводу американських військ у 2014 р. Окрім можливості закрити питання про припинення участі американської регулярної армії в бойових діях в Афганістані, для Обама ця угода є непоганою можливістю попрацювати над власним рейтингом у рік виборів, враховуючи зростаючу непопулярність афганської війни в американському суспільстві.

Нова угода про стратегічне партнерство, здебільшого, нагадує попередню, укладену 2005 р. Головна проблема довгострокових американських зобов’язань щодо Афганістану, згідно з новою угодою, полягає у тому, що США розглядатимуть Афганістан як свого “найбільшого позанатівського партнера” – термін, створений Конгресом у 1986 році для позначення найбільших стратегічних партнерів США, аби уникати необхідності формально прописувати відповідні формулювання в міждержавних угодах. Цей статус, окрім зобов’язань підтримки в галузі безпеки й розвитку високих, у тому числі й космічних технологій, має потужне символічне значення: він є публічним підтвердженням того, що країна, яка отримала цей статус, користується максимально повною підтримкою Сполучених Штатів на глобальному рівні. Усього чотирнадцять країн і Тайвань є найбільшими позанатівськими партнерами США. Загалом можна сказати, що американо-афганське стратегічне партнерство є ознакою американських намірів підтримувати один із найслабкіших режимів світу й заporукою американських інтересів у Південній Азії [143].

Афганістан – КНР. Афганістан, окрім США, також прагне розвивати стратегічне партнерство з іншими країнами. Так, наприклад, укладено також договір про стратегічне партнерство між Афганістаном та Китаєм [144].

США – Марокко. Іншою країною, з якою США прагне розвивати відносини стратегічного партнерства, є Марокко. Так, Марокко й США домовились про розвиток відносин між двома країнами до рівня стратегічного партнерства [145]. У мароккансько-американському плані взаємодії розглядаються такі питання, як продовження демократичних реформ, економічне зростання й підвищення зайнятості, права людини, примирення ворогуючих сторін, запобігання тероризму й припинення насильства у Сирії [146].

У цілому ж варто зазначити, що пожвавлення стосунків між США та Марокко і розвиток відносин стратегічного партнерства не є просто реакцією на “арабську весну”, а є демонстрацією прагнення Сполучених Штатів зміцнити стосунки з прозахідними арабськими країнами у той час, як у деяких арабських країнах збільшилися прояви екстремізму та насильства. Король Марокко Мухаммед IV проклав шлях до стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами, включаючи економічні вигоди й дипломатичний престиж, такими які вони мають бути, й кроки до модернізації економіки, забезпечення верховенства права, розширення прав жінки й громадських свобод.

Стратегічний діалог проходив у чотирьох напрямках: політичному (двосторонньому та регіональному), безпековому (особливу увагу приділено посиленню активності Аль-Каїди та їхніх прибічників у Магрибі), економічному та культурно-освітньому.

У той час, як у Єгипті триває безлад, і США повинні усвідомлювати, що усунення Мубарака від влади відкрило шлях до створення у цій країні антизахідного ісламістського режиму, Марокко на сьогодні є стабільною країною й стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами може стати потужним чинником у забезпеченні стабільності як у регіоні, так і на Близькому Сході [147].

Екваторіальна Гвінея. У свою чергу, Марокко й Екваторіальна Гвінея також домовилися про підйом двосторонніх відносин до рівня стратегічного партнерства. Тут також йдеться про поси-

лення комерційних зв'язків, щоправда, акцент зроблено на роль приватного сектору в підготовці персоналу, енергетиці, сільському господарстві й риболовлі [148].

Відносини стратегічного партнерства можуть змінюватись залежно від ситуації в країні. Наприклад, у ході візиту Каддафі до Риму в серпні 2010 року Італія та Лівія домовились про стратегічне партнерство в галузі вищої освіти, науки та технологій [149], а різне ставлення до війни у Лівії та протиракетної оборони призвело до пошуку шляхів встановлення стратегічного партнерства між НАТО й Росією [150].

Можливе стратегічне партнерство не тільки між країнами, а й між країною та окремою структурою іншої країни. Наприклад, стратегічне партнерство США з ліванською армією полягає у тому, аби посилити регулярну армію Лівану настільки, щоб вона могла покласти край постачанню зброї для Хезболли [151].

Ізраїль – США. Окремі країни, що відіграють велику роль у регіональному розподілі сил, також можуть проводити багатовекторну політику стратегічного партнерства як на регіональному, так і на глобальному рівні. Так, думка про переведення американо-ізраїльських відносин у формат стратегічного партнерства сформувалася ще за часів Річарда Ніксона, коли американське керівництво змогло оцінити внесок Ізраїлю у відстоювання інтересів США і Заходу на Близькому Сході [152].

Ізраїль – Індія. Після більш ніж сорока років дипломатичних відносин протягом останнього десятиліття Індія та Ізраїль вийшли на новий рівень багатовимірного стратегічного партнерства. Однак двома його наріжними каменями стали протидія тероризму й поставки високотехнологічних озброєнь [153]. Ізраїль та Індія мають спільну мету: забезпечення технологічної незалежності й досягнення якісної переваги. Успішність численних стратегічних програм, виконаних обома країнами, свідчить про перспективність стратегічного партнерства між ними [154].

Ізраїль – Йорданія. Вперше йорданське керівництво замислилося над розвитком стосунків з Ізраїлем після того, як у серпні 1960 р. сирійським агентом було вбито йорданського прем'єр-міністра [155]. Як бачимо, окрім виконання конкретних програм, стратегічне партнерство може впливати на стосунки між країнами,

які в цьому партнерстві безпосередньо не задіяні. Так, існує думка, що стратегічне партнерство між Іраном і Росією є запорукою стабільності в регіоні.

Іран – Росія. Наприклад, заступник секретаря Вищої ради національної безпеки з зовнішньої політики Ірану Алі Бакері під час зустрічі із заступником секретаря Ради Безпеки Росії Євгенієм Лук'яновим, яка відбулася в ході візиту останнього до Тегерану у березні цього року, заявив, що Іран і Росія мають спільні погляди щодо низки моментів міжнародної політики, й тому стратегічне партнерство Тегерана й Москви є безпрограшним не тільки для обох країн, а й для народів регіону й гарантує стабільність. Іранське керівництво зазначило, що пробудження самосвідомості мусульманського населення регіону прискорило зменшення могутності Сполучених Штатів в на Близькому Сході. Лук'янов також піддав критиці Захід за політику подвійних стандартів і підтримку терористичних груп у Сирії [156].

Іноді сама тільки можливість укладання угоди про стратегічне партнерство викликає сильну протидію з боку її противників. Так, Іран погрожує вигнати афганських біженців у разі ратифікації Кабулом угоди про стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами [157]. Останніми роками Іран отримав додаткові важелі впливу на стратегічний розподіл сил у регіоні. Вже близько десяти років Захід намагається зупинити іранську ядерну програму. Але ці зусилля скоріше сприяють її реалізації, аніж перешкоджають її здійсненню. У результаті Іран перетворюється на ядерну державу з чіткою антизахідною позицією в регіоні, де безпека й процвітання залежать від Заходу. На думку деяких експертів, аби зберегти надію на це процвітання й стабільність, Захід має зробити п'ять кроків:

- припинити санкції;
- поновити переговори;
- запустити процес розрядки напруженості;
- розпочати довгострокове партнерство з Іраном;
- усвідомити пропорції співвідношення сил у регіоні.

На відміну від політики тиску, політика розрядки й переговорів має стимулювати Іран прислухатися до думки міжнародної спільноти, а тиск призведе до посилення антизахідних настроїв і

прискорить набуття Іраном ядерного статусу [158]. Іноді стратегічне партнерство з тією чи іншою країною викликає внутрішній конфлікт у суспільстві. Так, провідні єгипетські політики, підкреслюючи важливу роль їхньої країни в регіоні, закликали керівництво до стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами, адже, на їхню думку, такі взаємини із США є корисними для Єгипту. Разом із тим, на думку Наджі аль-Шагабі, депутата парламенту й голови партії Аль-Джіль, Єгипет має припинити стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами й замінити його на “арабо-мусульманське” стратегічне партнерство. Він також порадив уряду президента Мурсі відкрити нові горизонти співробітництва з незалежними країнами, що не перебувають під гегемонією США. Єгипетські законодавці закликали уряд Мурсі посилити співробітництво з мусульманськими країнами, аби протистояти “сіоністській змові”.

Як заявив аль-Шагабі, Єгипет повинен розвивати стосунки з Китаєм, Індією й Бразилією, а особливо з Іраном, Туреччиною, Сирією, Йорданією, Індонезією та іншими мусульманськими країнами. Президент погодився з аль-Шагабі щодо провідної ролі Ірану в забезпеченні стабільності в регіоні. Під час зустрічі з міністром закордонних справ Ірану Алі Акбаром Салехі, що відвідав Каїр у вересні, обидві сторони констатували, що Іран та Єгипет ніколи не мали проблем у взаєминах [159].

Варто згадати, що Мухаммад Мурсі, ще будучи кандидатом у президенти, неодноразово заявляв, що встановлення взаємин стратегічного партнерства із Саудівською Аравією є одним із пріоритетних завдань його політики, адже таке співробітництво є запорукою відродження в обох країнах. Особливо наголошувалося на співробітництві у галузі використання людських ресурсів. Важливим, за словами Мурсі, є також відновлення ролі Єгипту як регіонального лідера, яке повинно початися зі створення інтегрованої системи національної безпеки. Планується також створення системи спільних підприємств, які використовували б потенціал таких країн, як Єгипет, Лівія й Судан, що дозволить знизити напруженість і побудувати взаємини, засновані на спільних інтересах цих країн, що є запорукою довготривалого

взаємовигідного стратегічного партнерства [160]. Разом із тим, президент Обама закликав керівництво Лівії та Єгипту обговорити перспективи взаємодії щодо припинення антиамериканських протестів, що прокотилися останніми днями у цих двох країнах [161]. За словами посла США в Єгипті, Сполучені Штати повною мірою підтримують зусилля єгипетського народу, спрямовані на побудову демократичної системи, й бачать перспективу продовження стратегічного партнерства з єгипетським урядом [162].

Коментуючи перспективи американо-єгипетських взаємин у контексті антиамериканських виступів у Єгипті та Лівії у вересні цього року, Ахмад Фагмі, голова Консультативної ради Єгипту, зазначив, що у разі серйозного розриву стосунків між двома країнами єгипетська армія потребуватиме повної заміни військової техніки та озброєнь, переважна більшість яких на сьогодні є американського виробництва. Окрім того, американо-єгипетські відносини багато у чому базуються на Кемп-Девідських угодах, відтак традиційні антиізраїльські настрої ісламістів також треба оцінювати з урахуванням перспектив співробітництва зі Сполученими Штатами [163]. 12 вересня цього року Барак Обама у телефонній розмові з Мурсі закликав його переглянути стратегічне партнерство між двома країнами, наголосивши на неприпустимості насильства проти безневинних співробітників посольств та дипломатичних місій [164]. Отже, у цьому випадку, сама риторика навколо стратегічного партнерства може бути важелем впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику держави.

Дещо подібне можна побачити й у випадку стратегічного партнерства між Росією та деякими арабськими країнами. Росія уклала угоду про стратегічне партнерство з Алжиром у 2001 р. Стосується це партнерство переважно експлуатації корисних копалин, водних ресурсів, транспорту, громадських споруд. Однак дві угоди здаються важливішими за інші. Перша, укладена у 2006 році, стосується мирного використання атомної енергії. На той момент Алжир вже мав подібні угоди з Аргентиною, США, Францією та Китаєм щодо обслуговування двох наявних у країні реакторів. На відміну від Франції, Росія не зацікавлена в розробці алжирських

запасів уранових руд. Алжирці, у свою чергу, зацікавлені у перейманні російського досвіду використання атомної енергії в сільському господарстві, модернізації системи охорони здоров'я та оптимізації використання водних ресурсів. Друга угода стосується космічної сфери. Так, у 2002 році за допомогою Росії та Великобританії було запущено перший алжирський супутник Alsat 1. Алжир зацікавлений у розвитку власної космічної індустрії. За допомогою індійських колег здійснюється програма з виробництва супутників, які планується використовувати для охорони довкілля, у боротьбі з наступом пустелі й у системах зв'язку.

Алжир, разом із Єгиптом та Сирією, є ключовими стратегічними партнерами Росії. У військовій сфері також планується розвиток співробітництва. Алжир разом з Індією, Китаєм, В'єтнамом і Венесуелою нині є одним із найбільших імпортерів російських озброєнь. Планується також координація постачання природного газу до Європи, адже Росія має ключове положення у Форумі країн – експортерів газу, який контролює 73 % світових ресурсів цього виду палива [165].

2. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СХОДУ: ВИБІР СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ

2.1. Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю

Сучасні відносини України та Китаю значною мірою обумовлені зростаючим інтересом КНР до країн ЄС та Нової Східної Європи (Білорусь, Україна та Молдова), який має економічні та політичні цілі. КНР має намір отримати маловитратні технології, диверсифікувати експорт, просувати свої продукти й бренди, вийти на нові ринки й набути стратегічні активи. Політично Китай хотів би бути важливим гравцем у пострадянських країнах Європи, що є сферою інтересів і Росії, і ЄС, а для останнього посилення Китаю в цьому регіоні може стати викликом для “Східного партнерства”. У китайській мові поняття “Нова Східна Європа” (“新东欧”) включає Білорусь, Україну, Молдову й країни Балтії (Латвія, Литва та Естонія). Китай послідовно зміцнює відносини з Новою Східною Європою шляхом активізації політичного діалогу та поглиблення економічних відносин, головним чином шляхом надання фінансової допомоги. Ця взаємодія стала найбільш актуальною під час недавньої світової кризи, коли країнам Нової Східної Європи була вкрай необхідна економічна підтримка, і Китай вміло скористався цією ситуацією [166].

Протягом терміну повноважень президента В. Ющенка українсько-китайські відносини були заморожені. Після “помаранчевої революції” В. Ющенко зосередився на відносинах з ЄС, а Китай дистанціювався від країн, де відбулись так звані “кольорові революції”. Після перемоги В. Януковича на президентських виборах в Україні в 2010 році українсько-китайські відносини

значно покращилися, і зацікавлення Китаю в Україні поступово зростає, а китайські експерти оцінюють політику В. Януковича як перехід від хаосу до стабільності. Першим сигналом поліпшення відносин став візит голови КНР Ху Цзіньтао в Україну в червні 2011 р. – через 10 років після візиту його попередника Цзян Цземіня у 2001 році. Результатом переговорів стало підписання спільної декларації про встановлення й розвиток стратегічного партнерства та підписання угоди на суму 3,5 млрд. доларів. Крім того, Китай має намір побудувати високошвидкісне залізничне сполучення між Києвом і аеропортом столиці “Бориспіль” (угода була підписана у вересні 2010 року). Китай також зацікавлений у будівництві паро-газової електростанції в Щолкіно та участі в процесі модернізації українських шахт.

Загальні цілі зовнішньої політики Китаю відносно країн “Нової Східної Європи”:

1) З економічної точки зору, Китай зацікавлений в інвестиціях в енергетичний сектор (наприклад, будівництво електростанцій) та придбання недорогих технологій і ноу-хау, розроблених у Радянському Союзі. Зокрема, КНР зацікавлений в українських авіаційно-космічних технологіях і зразках протиповітряної оборони, таких як двигуни для військових кораблів і авіаносців, літаки серійного заводу “АНТОНОВ”, ракети повітря–повітря і протитанкові ракети. Оскільки Росія скептично ставиться до можливості надання Китаю військових технологій через високу ймовірність копіювання, то їхнє отримання з України або Білорусії дає КНР дві переваги: по-перше, Китай буде отримувати технології, а по-друге, буде зміцнювати свої позиції в країнах, які Росія вважає своєю сферою впливу. Крім того, Китай планує реалізацію своєї глобальної стратегії збільшення експорту та інвестицій у потенційні ринки, розташовані між Росією та ЄС. Негативні наслідки глобальної економічної кризи й постійна необхідність надання фінансової допомоги країнам Нової Східної Європи роблять Китай привабливим партнером у регіоні. Через ці причини країни колишнього СРСР стають перспективними місцями для демонстрації й просування китайських продуктів і брендів, отримання доступу до нових ринків і придбання стратегічних активів.

2) Допомога Китаю також є політично мотивованою. Зростаючий інтерес КНР до країн Нової Східної Європи є важливим чинником у відносинах із Росією та ЄС. Китай пропонує допомогу тим країнам, які ізольовані від міжнародної спільноти (Білорусь), або у яких є проблеми з демократичними процедурами (Україна), і, до того ж, всі ці країни мають складнощі у відносинах із Росією. Таким чином китайські кредити та інвестиції дають політичну підтримку країнам Нової Східної Європи і можливість створити для Китаю кращі позиції у переговорах із Росією та ЄС [167, с. 604–605].

Багатофакторний аналіз нинішнього стану двосторонніх відносин показує, що знижується значимість кон'юнктурних чинників українсько-китайської взаємодії, яка все більше набуває самостійної цінності.

В основі зовнішньополітичної діяльності лежать геостратегічні державні інтереси, які не можуть бути повністю ідентичні у різних держав, природно, що в українсько-китайських відносинах партнерства й стратегічної взаємодії, крім збігу або близькості їхніх позицій фактично по всьому спектру найголовніших проблем світового розвитку, наявні проблеми та конкретні виклики. Вважаємо, що показником вступу наших відносин у фазу повного оздоровлення є те, що на відміну від періоду “холодної війни”, в них присутні й відкрито констатуються елементи взаємної конкуренції і взаємного співробітництва, взаємної обережності і взаємообмеження.

Сьогодні Китай докладас багато зусиль для зростання своєї національної могутності, розвитку економіки й поліпшення життя народу. Всебічне поглиблення ділового співробітництва між Україною й Китаєм в торговельно-економічній, енергетичній, інвестиційній та інших сферах допомагають двом країнам взаємно збагачуватися, долати наявні труднощі, знаходити адекватні відповіді на виклики сучасності, переймати один у одного все краще для того, щоб швидше й успішніше розвиватися. Зміцнення відносин “нового типу”, стратегічного партнерства та співпраці допомагає обом сторонам більш ефективно відстоювати власні національні інтереси й сприяє зміцненню миру й розвитку.

Основні цілі стратегічного партнерства України та Китаю:

- сприяння взаєморозумінню;
- зміцнення систем глобального управління;
- сприяння регіональній та глобальній безпеці;
- сприяння повазі верховенства права, включаючи права людини;
- підвищення економічної й соціальної стійкості.

Стратегічне партнерство повинне бути засноване на принципах рівності, взаємної довіри, поваги та розуміння. Воно також має бути всеосяжним, цілісним, довгостроковим, інтенсивним і стабільним. В ідеалі основоположні цінності двох сторін повинні бути аналогічними або принаймні сумісними.

Незважаючи на зростання туризму, багато китайців мало знають про Україну, а українці так само нечасто відвідують Китай та мало уваги приділяють історії, політиці та культурі цієї країни. Українсько-китайське стратегічне партнерство, зафіксоване на державному рівні, повинно бути підтримане всіма елементами громадянського суспільства, що, насамперед, стосується науково-освітніх кіл, засобів масової інформації, бізнесу та недержавних об'єднань, які мають сприяти взаєморозумінню. Особливо необхідно наголосити на необхідності сприяння розвитку українознавства в Китаї й китаєзнавства в Україні. Важливим інструментом є подальший розвиток та встановлення нових відносин між окремими містами та регіонами України та Китаю. У разі створення головного двомовного сайту “Україна – Китай” цей інтернет-ресурс буде надавати інформацію й створювати механізм для обміну думками, а також сприяти створенню мереж контактів. Міждержавна комісія зі співпраці між Україною та Китайською Народною Республікою повинна складатися не тільки з представників уряду, а й із законодавців, представників аналітичних центрів та наукових кіл, бізнесу й неурядових організацій, які повинні спрямовувати свою діяльність на реалізацію довгострокових (10–20 років) планів, починаючи зі шкіл та університетів, а також сприяти здійсненню програм на всіх рівнях у таких сферах, як культура, технології, соціальні науки, природничі науки й т. ін. Досягнення взаєморозуміння неможливе без

участі суспільства, проте необхідно пам'ятати, що прийняття рішень про стосунки з будь-якою країною в Китаї, як в авторитарній країні, відбувається без участі суспільства, й тому соціальні групи іноді не так ясно розуміють політику уряду щодо України (наприклад, серед бізнес-груп китайський уряд не широко пропагує свою торгову політику). Більш широка участь громадянських суспільств обох країн може збільшити взаєморозуміння й таким чином побудувати міцну основу для українсько-китайських відносин.

Політичні цінності. Окремі експерти стверджують, що неможливо розвивати стратегічне партнерство, коли сторони мають різні концепції фундаментальних цінностей, таких як демократія, верховенство закону й права людини. Зрозуміло, що Україна й Китай мають різні погляди на демократію, проте в Україні, як й у багатьох країнах Європи, лише зовсім недавно було встановлено демократію. Крім того, варто відзначити, що китайська еліта не виступає проти західної концепції демократії, а наполягає на тому, що ця модель не відповідає поточній ситуації в Китаї. І хоча в Китаї немає сильної демократичної традиції, але китайські громадяни користуються більшою свободою, ніж будь-коли раніше. Комуністична партія Китаю (КПК) повільно переходить до більшої демократії, але по-своєму й у своєму власному темпі. Загалом, Китай йде шляхом східно-азіатської моделі демократизації: спочатку – економічна і соціальна свобода, а потім – політична свобода, тобто економічна лібералізація може призвести до політичної реформи і підвищення демократизації. Тим не менш, партія явно прагне контролювати її темп і форму, стверджуючи, що економічні права мають пріоритет над правами людини, а також економічні та соціальні свободи мають пріоритет над політичними та громадянськими свободами і правами. КПК не лише відповідає за національну і політичну мобілізацію, а й за соціально-економічні перетворення. Незважаючи на авторитарний характер, Китай у повній мірі розуміє важливість забезпечення застосування верховенства закону для дотримання своїх зобов'язань перед СОТ і забезпечення постійного притоку інвестицій. Китай також сильно підпорядкований своїй зовнішньополітичній стратегії, яка заснована на правилах міжнародної системи,

оскільки потребує відповідних правил захисту своїх інтересів за кордоном і вирішення міжнародних конфліктів.

Соціальні та економічні проблеми. Приголомшуюче економічне зростання стало причиною виникнення економічних і соціальних проблем у Китаї. Україна також має складні економічні та соціальні проблеми, але іншого походження і в іншому масштабі. Враховуючи міжнародне значення деяких із цих проблем (зміна клімату, небезпека для здоров'я, імміграції й т. ін.), існує реальна необхідність участі України та Китаю у широкій дискусії на теми енергетичної безпеки та навколишнього середовища, соціальної та регіональної політики.

2.2. Стратегічне партнерство України та Туреччини: новий рівень економічної й політичної співпраці

Відносини Туреччини й України – шлях до партнерства. Відносини між Україною й Туреччиною традиційно визначаються українською стороною як стратегічні. Головним аспектом, що зазначається у зв'язку з цим, – є відсутність яких-небудь серйозних суперечностей між країнами та вміння не загострювати конфліктні питання [168].

У перші роки незалежності України чорноморському напрямкові зовнішньої політики держави відводилося другорядне місце, порівняно із західним (трансатлантичним) та північно-східним. Істотними успіхами вітчизняної дипломатії в той час стали напруження міжнародно-правової бази українсько-турецького партнерства й конструктивне співробітництво двох держав [169]. У 1998 році прем'єр-міністри двох країн А. Пустовойтенко та Месут Йилмаз взяли на себе зобов'язання побудувати “стратегічне партнерство” та співпрацювати у військовій та енергетичній сферах [170].

У середині 1990-х рр. українські експерти оцінювали Туреччину як пріоритетного партнера з двох причин: 1) зацікавленість США у зміцненні відносин із Турецькою Республікою, як регіональним економічним лідером, і Польщею (формування “Балто-Чорноморської дуги” інтересів США, де Україна має “проміжне положення”); 2) спільність безпекових інтересів Туреччини, України, Азербайджану, Грузії на Чорному морі, що суперечить

інтересам іншої групи держав – Росії, Болгарії, Греції та Вірменії. Завданням України в таких умовах визначалося створення “геополітичного трикутника Анкара – Київ – Баку”. Такий союз зміг би протистояти домінуванню на Чорному морі й на Каспії Росії, яка розглядалася Україною в якості основного супротивника союзних відносин між Україною та Туреччиною. Таким чином, у середині 1990-х рр. Україна визначилася, що встановлення союзних відносин із Турецькою Республікою стане інструментом протидії російському впливу на Чорному морі. Себе Україна розглядала як сполучну ланку між союзниками США в Балтійсько-Чорноморському регіоні [171].

Динаміку розвитку двосторонньої українсько-турецької співпраці часто пов’язують із російським чинником. Безсумнівно, українсько-турецький альянс був частково продиктований реаліями протистояння з Росією, як фактор балансування та противаги. Російсько-турецькі відносини впродовж 1990-х років були дуже напруженими, так само як і українсько-російські. А. Давутоглу визнає вплив російської сторони на характер відносин між Туреччиною та Україною: “Суперечності, які мали нові актори з центральною силою на півночі Чорного моря – Росією – надали прискорення турецько-українським та турецько-грузинським відносинам” [172].

Протистояння Росії та України пов’язувалося з боротьбою за транспортування нафти: Москва прагнула контролювати всі шляхи транзиту каспійської нафти й зірвати здійснення проєктів перекачування арабської та іранської нафти через Туреччину і Україну в Західну Європу. Київ, у свою чергу, був зацікавлений у наявності декількох шляхів транспортування каспійської нафти і в участі у планах створення нових нафтопроводів, якими би йшла нафта з Близького та Середнього Сходу [171].

У 2005–2009 роках у зовнішньополітичних документах Україна проголосила курс на “регіональне лідерство в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні”, що неминуче повинно було призвести до зіткнення з аналогічними устремліннями Туреччини. Туреччина орієнтується в основному на об’єднання в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), а Київ приділяє увагу домінуванню в регіональних союзах –

Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ (ОДЕР ГУАМ) та Співтоваристві демократичного вибору (СДВ).

Оскільки з 2005 року пріоритетом зовнішньої політики України стає європейська та євроатлантична інтеграція – входження до ЄС і НАТО, – то співробітництво з Туреччиною набуває нового наповнення. Продовжується діалог щодо надання взаємної підтримки в рамках міжнародних організацій та обміну інформацією щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України. Туреччина підтримує євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення України. Але при цьому питання *політичної* взаємодії ставляться Туреччиною у пряму залежність від вирішення питань співробітництва в економічній сфері (наприклад, укладення Угоди про вільну торгівлю).

У 2008 році Україна визначає Туреччину як *надзвичайно важливого партнера*, що було пов'язано із суттєвим посиленням політичних позицій Туреччини у регіоні та світі, схвальною оцінкою турецьких ініціатив із врегулювання найбільш актуальних питань міжнародного порядку денного з боку основних глобальних гравців, активною позицією в рамках багатосторонніх форумів, значною військовою потужністю та динамічно зростаючою економікою (17-а позиція серед економік світу) [173].

Торгівля є сферою, де справи для України розвиваються найбільш успішно. Але структура українського експорту в Туреччину свідчить, що високотехнологічна продукція становить мізерну його частину (менш ніж 1 %). Переважають товари з малою доданою вартістю, український експорт має здебільшого сировинний характер (залізо та сталь; добрива; масла тваринного й рослинного походження; мінеральні палива й мастила; неорганічні хімічні речовини тощо). Дуже мало прикладів експорту наукоємних українських товарів, обсяги торгівлі послугами також дуже незначні [174]. Весь зазначений період сальдо торгівлі з Україною було негативним, причому товарообіг постійно зростав. За даними зовнішньополітичного відомства Туреччини, турецькі бізнесмени мають вигідні контракти на будівництво в Україні, сума яких у 2008 р. склала 1,7 млрд. дол.

Українські аналітики в аналізі зовнішньої політики України у 2005–2009 рр. відзначали, що “російсько-турецьке співробітни-

цтво негативно позначається на перспективах українсько-турецьких відносин”, окрім того, Туреччина не бажала поступатися регіональним лідерством Україні. Туреччина намагається діяти через власні регіональні організації, де є лідером чи володіє політичним впливом: через ОЧЕС (а також через Нараду із взаємодії й заходів довіри в Азії, Чорноморський форум за діалог та партнерство), в той час як Україна – через ОДЕР ГУАМ і СДВ [171].

Двостороннє військово-технічне співробітництво можна виділити в окрему сферу: між Україною та Туреччиною укладено кілька договорів – це меморандум про взаєморозуміння між військовими відомствами, підписаний 14.07.1993 р., угода про співробітництво в галузі військової підготовки, технології та науки, датована 27.07.1994 р., угода між українським міністерством оборони й турецьким Генеральним штабом про співробітництво у сфері військової освіти й підготовки військ, укладена 28.01.1997 р., угода про співробітництво між органами, відповідальними за морський простір в Чорному морі, підписана 12.02.1998 р., угода про взаємний захист секретної інформації з військових питань від 23.11.2000 р., угода про оборонно-технічне співробітництво та протокол про співпрацю в галузі обміну інформацією щодо операції “Чорноморська гармонія”, обидва документи підписані 17.01.2007 р. [171]. Серед перспективних напрямів військової співпраці експерти називають продаж Туреччині деяких видів зброї. Так, Туреччина мала намір закупити в Україні зенітно-ракетні системи “С-300” і “С-300В” і зенітно-ракетний комплекс “Тор” на суму 100 млн. дол.

Туреччина надає перевагу спільним діям у рамках регіональних організацій двостороннім контактам. Так, українські та турецькі військові проводять консультації в Раді міністрів оборони країн Південно-Східної Європи, співпрацюють у Чорноморській військово-морській групі оперативної взаємодії (BLACKSEAFOR) і в операції “Чорноморська гармонія”. Туреччина віддає пріоритет не двосторонньому співробітництву у військовій галузі, а зв’язкам у рамках регіональних організацій, що дозволяє не афішувати частину наявних проектів двосторонньої співпраці й відмежуватися від деяких політичних кроків України, які можуть бути спрямовані проти Росії.

Ступінь конкуренції між Україною й Туреччиною досить високий в енергетичній сфері. Інтереси Туреччини в цих питаннях, на думку експертів, зводяться до такого: по-перше, максимально розвантажити Протоки від танкерів, що перевозять нафту; по-друге, перетворити країну в центр транспортування енергоносіїв; по-третє, закуповувати енергоносії для подальшого їхнього перепродажу в Європу. В інтереси України на Чорному морі й на Каспії входить участь у транзиті каспійської та близькосхідної нафти в Західну Європу. Особливу зацікавленість Україна проявляла до турецького проекту будівництва нафтопроводу Джейхан – Самсун [171].

Велись переговори про участь України у зведенні трансанатолійського нафтопроводу. Питання обговорювалося в червні 2005 р. під час візиту президента В. Ющенка до Туреччини, на початку квітня 2007 р., а вже 24 квітня 2007 р. було повідомлено про закладку нафтопроводу. У 2006–2009 рр. Анкара інтенсивно проводила консультації з енергетичних питань із Москвою. У результаті в серпні 2009 р., за підсумками турецько-російських переговорів на вищому рівні, Москва дала згоду брати участь у будівництві нафтопроводу Самсун – Джейхан, а Анкара, у свою чергу, попередньо погодилася на прохід частини газопроводу “Південний потік” по турецьких територіальних водах.

Стратегічне партнерство Туреччини й України. У 1998 році рівень двостороннього співробітництва між Україною та Туреччиною було визначено як *конструктивне партнерство*, а в 2003 році – відносинам з Україною Туреччина надала *статусу пріоритетних* [175].

Виходячи з концепції “стратегічної глибини”, політики “нуль проблем із сусідами” і позиціонуючи себе як провідна чорноморська держава, Туреччина зацікавлена у взаємовигідному партнерстві з Україною, передусім, у секторі безпеки та стабільності Чорноморського регіону. Протягом останнього часу відносини України з Туреччиною відзначалися високим рівнем взаєморозуміння та налаштованістю сторін здійснювати конкретні кроки щодо подальшого розвитку співробітництва в цьому напрямку.

Що стосується України, то окрім належності до транспортно-комунікаційного коридору, що зв’язує Європу з Азією в єдину

магістральну систему, членства в НАТО, ОЕСР, СОТ, Чорноморському консорціумі та інших впливових міжнародних організаціях, значущість Турецької Республіки для України посилюється й завдяки досить міцним позиціям Анкари на всьому просторі Алтайсько-Карпатської дуги, до складу котрої входять і тюркомовні країни центральноазійського та кавказького регіонів, де Туреччина може виступити надійним партнером України при налагодженні вигідних двосторонніх і багатосторонніх взаємовідносин [169].

З чим пов'язане прагнення Туреччини мати Україну як надійного партнера в Чорноморському басейні? Як констатують наявні дослідження з цього питання – з розпадом СРСР і закінченням “холодної війни” Чорноморський регіон став важко керованим. Територіальні, національні, етнічні й релігійні суперечки сприяли появі “гарячих точок” у Молдові, Грузії, Росії й Вірменії, причому наявні миротворчі інструменти (ООН, ОБСЄ, НАТО, договори з розбудови безпеки та довіри) виявилися недостатньо результативними.

Чорноморський регіон має низку міжнародно-правових проблем, які здатні призвести до загострення міждержавних відносин і потребують урегулювання, а саме: правовий статус російського Чорноморського флоту, що базується на території України; українсько-румунські суперечності щодо делімітації й демаркації міждержавного кордону та розподілу територіального шельфу; запровадження Туреччиною нових правил проходження іноземними суднами Чорноморських проток, що суперечать Конвенції Монтрю; неврегульованість питання використання живих ресурсів Чорного моря; неврегульованість питання захисту Чорного моря від забруднення внаслідок катастроф на морі чи промислового використання континентального шельфу; захист міжнародних транспортних коридорів, що пролягають поблизу зон міжетнічних або міжрелігійних конфліктів.

Таким чином, для Чорноморського регіону властивий дуалізм міждержавних відносин, коли стосунки співробітництва і протистояння виявляються практично одночасно, існує переплетіння різних за своїм характером політичних проблем та протилежних тенденцій їхнього розширення, політичних відносин у цілому.

Щоб об'єднати їх певним спільним напрямом, передусім у площині безпеки, потрібна низка умов суб'єктивного характеру, зокрема – спільне бачення майбутнього регіону та відповідна політична воля керівництва причорноморських держав.

Україна визначає свої зовнішньополітичні пріоритети й вибудовує систему відносин стратегічного партнерства з Туреччиною на *регіональному рівні*. Протягом двох останніх років (2011–2012) між внутрішньополітичними відомствами двох країн пройшла серія перемовин щодо виведення співробітництва на рівень *стратегічного партнерства*. 25 січня 2011 року в рамках офіційного візиту прем'єр-міністра ТР Р. Т. Ердогана в Україну було підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, якою було зафіксовано встановлення стратегічного партнерства між двома країнами і визначено механізм його реалізації [175].

У Києві в березні 2012 р. пройшли українсько-турецькі консультації щодо співпраці двох країн у сфері політики й безпеки. Представники Туреччини висловили бажання сприяти розвитку діалогу України й НАТО, увага була також приділена проектам, що передбачають безпеку Чорноморського регіону. Більш того, турецька сторона зазначила, що для Києва зараз важливо взяти участь у вирішенні конфліктів у регіоні Східної Європи, це буде зроблено під егідою ОБСЄ під головуванням України в 2013 році. Підписано також Угоду про співробітництво між Українським національним інформаційним агентством УКРІНФОРМ і Турецьким інформаційним агентством “Анадолу Ажанси”; Програму реалізації Меморандуму про наміри щодо співпраці у сферах технічного регулювання, стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів між урядами на 2011–2012 рр.; Програму співробітництва між Державною інспекцією ядерного регулювання України та Державним агентством Туреччини з питань атомної енергетики на 2011–2012 роки; Меморандум про взаєморозуміння в галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України й Міністерством енергетики та природних ресурсів Туреччини [176].

У середині вересня 2012 року відбулось Друге засідання українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня, на якій

президент України та прем'єр-міністр Туреччини Р. Ердоган наголосили на важливості розширення українсько-турецького стратегічного партнерства.

Основні питання: 1) підписання угоди про створення зони вільної торгівлі, яка має максимально врахувати економічні інтереси обох країн; 2) міжрегіональний вимір співробітництва областей України та провінцій Туреччини (переговори про підписання довгострокової Програми міжрегіонального співробітництва); 3) імплементація Угоди про організацію прямого залізнично-поромного сполучення між портами України та Туреччини; 4) перспективи двосторонньої співпраці в космічній галузі; 5) надія на пропозиції співробітництва у сфері оборонно-промислового комплексу.

Серед перших результатів роботи Стратегічної ради: набуття чинності Угоди про спрощення перетину кордону громадянами двох країн у серпні 2012 року (безвізовий режим короткострокових поїздок громадян України й Туреччини), позитивні зрушення в переговорах про створення зони вільної торгівлі. Турецька сторона розраховує, що Угода про створення зони вільної торгівлі буде підписана до кінця поточного року, а товарообіг до 2015 року сягне 20 мільярдів доларів [177].

Співробітництво між Україною та Туреччиною у різних галузях. Співробітництво України з Турецькою Республікою у сфері *енергетики* є одним із ключових елементів формування стратегічного партнерства між двома країнами. На сьогодні цей елемент перспективного партнерства, передусім, означений переважно односторонніми діями обох країн, спрямованими на забезпечення енергетичної безпеки шляхом розвитку або модернізації нафто- й газотранспортної систем, диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоносіїв, пошуку або розвитку родовищ енергоресурсів на власних територіях.

Практичним інтересом для обох сторін могли б стати проекти з реалізації енергетичних програм для модернізації газотранспортної системи та інших об'єктів енергетичної інфраструктури України, а також турецького Уряду – створення сектору атомної енергетики, будівництва гідроелектростанцій, газо- та нафтопроводів, започаткування спільної діяльності у двосторонньому або

багатосторонньому форматі у сфері спільної розвідки та видобутку енергоресурсів на шельфі Чорного моря та в третіх країнах.

У сфері атомної енергетики Україна готова взяти участь у програмі створення та експлуатації в Туреччині атомних електростанцій, зокрема, в частині їх будівництва та підготовці обслуговуючого персоналу.

Українсько-турецьке співробітництво у *транспортній сфері* найбільш активно розвивається в галузі авіації, морських і автомобільних перевезень. Зокрема, за кількістю міст, в які здійснює регулярні рейси турецька авіаційна компанія “Турецькі авіалінії”, Україна посідає друге місце, поступаючись лише ФРН. Регулярне повітряне сполучення між Україною та Туреччиною здійснюється на підставі Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення від 27 листопада 1996 року. За результатами експертних консультацій у сфері цивільної авіації (22–23 червня 2011 року, м. Київ) сторони узгодили проект нової міжурядової Угоди про повітряне сполучення, яку було укладено у ході проведення першого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою 22 грудня 2011 року.

У системі морського сполучення між Україною і ТР на сьогоднішній день на постійній основі функціонують поромні сполучення між портами Іллічівськ–Деріндже, Іллічівськ – Стамбул (вантажний порт “Хайдарпаша”), Євпаторія – Зонгулдак, Скадовськ – Зонгулдак, Севастополь – Зонгулдак.

З огляду на наявність інфраструктури залізничного транспорту в порту “Південний”, проект зазначеного сполучення між Одесою та Стамбулом передбачає транзит вантажних транспортних засобів територією України до Польщі, інших країн Центрально-Східної Європи (Чехії, Словаччини, Угорщини, Білорусії) та країн Балтії (Литви, Латвії, Естонії).

Важливим аспектом у плані посилення транспортно-економічного значення проекту “Вікінг” для обох країн є започаткування практичної роботи з реалізації проекту залізнично-поромних перевезень між Україною й ТР українською компанією “Укрферрі” та керівництвом морського порту міста Самсун. Відповідно до Протоколу, підписаного між зазначеними сторонами 2 грудня

2010 року, визначено конкретний перелік робіт і терміни їхнього виконання з метою створення сучасного залізнично-поромного терміналу в порту Самсун. Передбачається також, що поромне сполучення Одеса – Самсун у подальшому буде включене до системи поромних сполучень між Україною, Болгарією і Грузією. Реалізація цього проекту дозволить створити новий транспортний коридор ЄС – ТР і з мінімальними часовими параметрами здійснювати не лише перевезення до ТР вантажів з країн Балтії, Білорусі, Центральної Європи, а також їхній транзит до Ірану, Іраку та інших країн Близького й Середнього Сходу.

Автомобільні перевезення між Україною й ТР здійснюються на основі дозволів на здійснення міжнародних автомобільних вантажних і пасажирських перевезень, кількість та типи яких визначаються щорічно за результатами засідань Змішаної українсько-турецької комісії з питань міжнародних автомобільних перевезень. У цьому контексті виняткове значення має підписана 25 січня 2011 року в Києві Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення Україна – Турецька Республіка. Ключовою метою спільних українсько-турецьких проєктів у транспортній сфері має бути створення трансконтинентальних транспортних коридорів, зокрема Балто-Чорноморського, в якому Україна й ТР відіграватимуть ключову транспортно-економічну роль [178].

Торгівля товарами між Україною та Туреччиною. За 4 місяці 2012 року, за даними Державного комітету статистики України, Туреччина посідає друге місце (після Російської Федерації) серед споживачів українських експортних товарів. 2008 року товарообіг між Україною та Туреччиною сягнув рекордного показника 6,583 млрд. дол. США. Однак 2009 року внаслідок світової економічної кризи товарообіг скоротився до 3,079 млрд. дол. США. 2010 року намітилася позитивна тенденція відновлення досягнутих у 2008 році високих обсягів торгівлі, а у 2010 р. обсяг торгівлі товарами склав 4 млрд. 324,8 млн. дол. США, у 2011 р. – 5 млрд. 35 млн. дол. США.

Основними товарами українського експорту до Туреччини є сталевий прокат, вугілля, мінеральні добрива та інша продукція

хімічної промисловості, а імпорту з Туреччини – текстиль, продукція машинобудування, побутова хімія, сільськогосподарська продукція.

Найбільш відомими українськими компаніями, які здійснюють експорт своїх товарів до Туреччини, є металопродукція металургійної холдингової компанії “Метінвест”, металургійного комбінату “Криворіжсталь”, а також устаткування підприємства Сумське НВО ім. Фрунзе і продукція Одеського припортового заводу й концерну “Стирол”.

Відповідно до домовленостей, досягнутих під час офіційного візиту президента України до Туреччини (м. Анкара, 22 грудня 2011 р.), керівництво двох країн поставило завдання у найближчій перспективі вивести товарообіг між Україною й Туреччиною на рівень 10 млрд. дол. США і в перспективі (до 2020 року) довести його до 20 млрд. дол. США. Цьому завданню також має активно сприяти переговорний процес щодо підготовки до підписання між Україною й Туреччиною Угоди про вільну торгівлю [179].

Підсумки інвестиційного співробітництва між Україною та Туреччиною за 2011 р. Турецькі компанії беруть участь у будівельних, фінансових та інших проектах в Україні. Прикладом цьому є діяльність в Україні таких провідних турецьких холдингів і компаній, як “Догуш”, “Чукурова”, “Фіба”, “Алтинбаш”, “Ербек”, “Айсель”, “Енка”. Присутність турецького бізнесу в Україні відзначена реалізацією низки важливих інвестиційних проектів. Передусім, слід виділити компанію “Енка”, яка у рекордно стислі строки збудувала в Україні найсучасніший футбольний стадіон “Донбасарену”; групу “Догуш”, яка в рамках підготовки до “Євро–2012” зводила термінал головного аеропорту України; компанію “ОНУР”, що також в рамках проектів “Євро–2012” вже збудувала сотні кілометрів найсучасніших автодоріг; компанії “Чукурова” та “Тюрксель”, які розвивають в Україні мережу високотехнологічного стільникового зв’язку. Турецькі компанії реалізували в Україні 128 масштабних проектів на загальну суму більше 3 млрд. дол. США [180].

Таким чином, у січні–червні 2012 року загальний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ТР збільшився у

порівнянні з аналогічним періодом 2011 року на 4,9 % і склав 3,01 млрд. дол. США. Експорт товарів зменшився на 5,2 % і становив 1,9 млрд. дол. США, імпорт збільшився на 24,6 % і склав 860 млн. дол. США. Позитивне сальдо України – 1,04 млрд. дол. США. Експорт послуг збільшився на 11,5 % і становив 82,6 млн. дол. США, імпорт збільшився на 65,5 % і склав 166,4 млн. дол. США. Негативне сальдо для України – 83,8 млн. дол. США [175].

2.3. Сучасний стан двосторонніх відносин України з Казахстаном і перспективи формування стратегічного партнерства

Сучасний стан двосторонніх відносин, проблеми та перспективи. Зовнішньополітичні інтереси двох країн проявляються у прагненні Казахстану зміцнити свої позиції в європейському регіоні, а України – розширити свою присутність у Центральній Азії. Для України Казахстан – це пріоритетний партнер у Центральній Азії. Серед чинних міждержавних договорів базовими документами є: Договір про дружбу й співробітництво між Україною й Республікою Казахстан (чинний з 26.12.1994 р.), Договір між Україною та Республікою Казахстан про економічне співробітництво на 1999–2009 рр. (чинний з 22.06.2000 р.) з відповідною Програмою та Заходами до неї, Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю та Протокол про вилучення з режиму вільної торгівлі від 29.12.1997 р. (чинний з 19.10.1998 р.).

Співробітництво України та Республіки Казахстан на міжнародній арені має конструктивний характер, зумовлений, зокрема, схожими позиціями сторін із питань нової архітектури євразійської безпеки, ядерного роззброєння й нерозповсюдження, врегулювання регіональних конфліктів, боротьби з тероризмом, а також взаємною зацікавленістю країн у розбудові двосторонніх торговельно-економічних відносин. Україна активно підтримала кандидатуру Казахстану на головування в ОБСЄ в 2010 р. Казахстанська сторона підтримала кандидатуру України на виборах до складу Ради ООН із прав людини на 2008–2011 рр., на виборах до складу інших організацій системи ООН. Україна підтримує плани Казахстану щодо вступу в СОТ. Казахстанські партнери

цікавляться досвідом співробітництва України з Європейським союзом. Особливий інтерес представляють питання енергетики й майбутньої зони вільної торгівлі Україна – ЄС, враховуючи, що для України та Казахстану країни об'єднаної Європи є найбільшими торговельними партнерами. У зв'язку із цим між зовнішньополітичними відомствами двох держав запущений механізм відповідних консультацій [181].

Українці Казахстану – важливий демографічний, інтелектуальний і соціально-культурний ресурс для поглиблення взаємодії двох країн. Українська діаспора в Казахстані займає за чисельністю третє місце серед усіх українських спільнот світу. Станом на 1 липня 2007 р. на території Казахстану проживає 444,7 тис. етнічних українців, що складало 2,9 % від загальної кількості населення Казахстану [182, с. 69]. У 1989 р. в Алмати створено перше українське об'єднання – Український культурний центр. Товариства українців діють в Астані, Актау, Аркаліку, Жезказгані, Караганді, Костанай, Павлограді, Байконурі та інших містах. У Казахстані функціонують 23 українські національно-культурні центри, виходять дві газети українською мовою – “Українські новини” і “Вісті України”. Українською мовою транслюються телепередачі, діють українські недільні школи, творчі колективи. У багатьох школах діти вивчають українську мову. Отже, культурно-гуманітарне співробітництво між Україною й Казахстаном має гарні традиції та багатообіцяючі перспективи [183, с. 150–151].

За даними Міністерства економічного розвитку й торгівлі України, станом на листопад 2011 року РК посідала 3 місце серед країн СНД і 9 місце серед усіх торговельних країн-партнерів України. За даними Держкомстату України, за 2011 рік загальний обсяг взаємної торгівлі товарами й послугами між Україною та Казахстаном збільшився у порівнянні з 2010 роком на 72,0 % (на 1 564,4 млн. дол. США) і склав 3736,8 млн. дол. США: в 2011 році прямі інвестиції з РК в економіку України склали 262,6 млн. дол. США. Зі свого боку Україна в 2011 р. інвестувала в економіку РК 24,5 млн. дол. США. За результатами січня–травня 2012 року загальний товарообіг (товарами й послугами) між Україною й Казахстаном склав 1 781,75 млн. дол. США (дані Держкомстату України). Основними статтями експорту за

означений період у РК залишається така продукція (від загального обсягу експорту товарів): машинобудування – 40,0 %; металургійної промисловості – 29,3 %; агропромислового комплексу – 13,9 %; хімічної промисловості – 6,0 %. Основними статтями імпорту в Україну за означений період залишається продукція (від загального імпорту товарів): паливно-енергетичного комплексу – 83,3 %; металургійної галузі – 7,9 % [184]. Загалом же за 20 років торгово-економічне й інвестиційне співробітництво України та Казахстану демонструє чітко виражені позитивні тенденції. З 2002 по 2012 рік обсяг взаємного товарообігу виріс у 5 разів. Регулярно проводяться заходи економічного характеру, націлені на розвиток торговельно-економічного співробітництва, вивчення та опрацювання питань розвитку двосторонньої договірно-правової бази.

На сьогодні в РК успішно працює понад 160 спільних казахстансько-українських підприємств, діяльність яких сприяє диверсифікованості структури товарообігу й збільшенню обсягів економік двох держав, зокрема, залученню передових технологій, притоку іноземних інвестицій, диверсифікованості експорту, наповненню внутрішнього ринку.

Важливою складовою двосторонніх відносин є співробітництво на регіональному рівні, у якому від української сторони беруть участь Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Одеська і Харківська області, міста Дніпродзержинськ, Запоріжжя і Київ, а від казахстанської сторони – Акмолинська, Карагандинська і Мангистауська області, міста Астана, Теміртау та Уральськ.

Для України важливим бачиться співробітництво в тих сферах, у яких вона займає провідні позиції – це енергетика, машинобудування, насамперед сільськогосподарське, розвиток космічних досліджень і техніки, новітні технології вирощування й переробки сільськогосподарської продукції, підготовка кадрів.

Базою для розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин залишаються паливно-енергетична й транспортно-транзитна сфери. Казахстан сьогодні веде активну роботу з розвитку існуючих експортних маршрутів, а також із реалізації проектів перспективних експортних нафтопроводів. Будучи великим

імпортером вуглеводневої сировини й володіючи значним потенціалом виробництва нафтогазового встаткування, Україна виявляє довгострокову цікавість до розробок родовищ у басейні Каспійського моря, маршрутів транспортування й поставок. Проробляються питання щодо будівництва об'єктів електроенергетики, атомних станцій, спільного виробництва ядерного палива, підготовки казахстанських фахівців у цій галузі. Активно працює на ринку Казахстану флагман українського машинобудування – ВАТ “Турбоатом” (м. Харків), який поставляє турбіни різної потужності. Для нафтогазової промисловості РК поставляються компресорні станції, насоси, обладнання для будівництва автомобільних газонаповнювальних компресорних станцій виробництва ВАТ “НПО ім. М. В. Фрунзе” (м. Суми), ВАТ “Насосенергомаш”. Також поставляються насоси для водного господарства й енергетики. ВАТ “Запорожтрансформатор” – визнаний лідер на ринку силових трансформаторів і реакторів СНД і світу, здійснює модернізацію електроенергетичної сфери Казахстану з допомогою нових технологій [185, с. 75].

Через Україну проходять зручні трансконтинентальні напрями вантажопотоків. Це створює для Казахстану додаткові можливості для просування своїх економічних інтересів у європейському регіоні. Залишається актуальним питання участі казахстанських компаній у використанні морських портів на Чорному морі. Передбачається, що активізація співробітництва Казахстану та України в сфері транспортування вантажів морем, залізницею та автотранспортом значно розширить географію торговельних шляхів з Азії в Європу [186]. У транспортній сфері доцільною залишається реалізація проекту “Західний Китай – Західна Європа”. Передбачається, що цей коридор пройде по території Казахстану, Росії, України й далі в європейському напрямку. Реалізація зазначеного проекту сприятиме збільшенню обсягу вантажоперевезень між Казахстаном і Україною, ефективному використанню їхнього транзитного потенціалу. Але вирішення зазначених завдань неможливо без проведення країнами погодженої транспортної політики, оптимізації митних і прикордонних процедур. Митні бар'єри є основною перешкодою розвитку взаємовигідного співро-

бітництва держав на пострадянському просторі. Функціонування неефективної системи митного й прикордонного контролю суттєво затримує просування транспортних засобів до пункту призначення. Серйозною проблемою є транспортні тарифи.

Казахстан також має великий інтерес до розвитку двостороннього співробітництва в індустріально-інноваційній і науковій сферах. Україна розбудовує співробітництво з Казахстаном у сфері освоєння космічного простору, а саме: спільне (Україна, Казахстан, Росія) використання космодрому “Байконур”, реалізація комерційних космічних проектів “Дніпро”, “Наземний старт” із використанням українських ракетоносіїв “Дніпро” і “Зеніт”, виконання спільних робіт щодо підтримки й розвитку наземної космічної інфраструктури космодрому “Байконур”, розробка космічних систем для вивчення природних ресурсів, моніторинг навколишнього середовища, проведення наукових космічних досліджень, розробка нових космічних матеріалів і технологій. У 2009 році розпочата реалізація спільного українсько-казахстанського проекту зі створення й експлуатації на території України глобальної низькоорбітальної космічної системи зв’язку “Гонец – Orbcomm”. З боку України у проекті бере участь підприємство “Орбіта”, з боку Казахстану – Науково-технічний центр “Дельта-плюс”. Відповідно до підписаного у 2010 році Плану співробітництва України з РК у космічній сфері, реалізуються проекти з подальшого виробництва космічної техніки й проведення спільних наукових досліджень [185, с. 76]. Обговорюються питання підготовки й перепідготовки кадрів для космічного сектору Казахстану, створення супутників дистанційного зондування Землі, забезпечення екологічної безпеки ракетно-космічної діяльності на космодромі Байконур, реалізації міжнародних космічних проектів.

Одна з важливих галузей, що викликає інтерес у наших суб’єктів господарювання, – машинобудування. Україна зберегла індустріальну базу, і Казахстан зацікавлений у поставках сільгосптехніки та техніки для електростанцій, імпорті вагонів. Водночас розглядаються можливості створення заводів для складання й обслуговування цієї техніки на території Казахстану.

Іншим досить перспективним напрямком співробітництва наших країн є агропромислова сфера. Ця галузь має позитивну динаміку розвитку. Разом із тим переробний сектор АПК Казахстану має низький рівень конкурентоспроможності. На сьогодні великий інтерес для РК представляє розвиток м'ясопереробної, молочної промисловості, виробництв плодоовочевої продукції. І в цих галузях Україна має великий досвід.

Сьогодні дві країни вважають актуальним завданням створення спільних підприємств на казахстанській території. Наприклад, у березні в Костанай запущене спільне складання українських автомобілів заводу “ЗАЗ” і компанії “Агромашхолдинг”, досягнута домовленість про організацію в РК виробництва української техніки, що традиційно користується попитом, – автомобілів “КРАЗ”, автобусів “ЛАЗ” і “Богдан”, а також про створення спільних підприємств в агропромисловій, гірничодобувній і нафтопереробній галузях [181].

Успішно функціонує Міждержавна комісія з економічного співробітництва, 10-е засідання якої відбулося 22 травня 2012 року в Астані. Результатом зустрічі стало підписання першими віцепрем'єрами двох країн С. Ахметовим і В. Хорошковським протоколу, у рамках якого сторони домовилися продовжити спільні заходи для нарощування обсягів взаємної торгівлі й розширення економічного співробітництва з метою виведення на новий рівень партнерства у таких перспективних секторах, як паливно-енергетичний і агропромисловий комплекси, гірничо-металургійна галузь, важке машинобудування, авіабудування, хімічна промисловість.

Фахівці визначають такі перспективні сфери інвестиційного співробітництва між Україною та Республікою Казахстан:

- участь українських компаній у реалізації Стратегічного плану розвитку Республіки Казахстан до 2020 року та Державної програми з форсованого індустріально-інноваційного розвитку до 2014 року (“Запорожтрансформатор” – модернізація теплоелектростанцій та електромереж РК, “Турбоатом” – поставки турбін для Екібастузької ГРЕС, “Брацлав” – будівництво молочнотоварних ферм, “Интрепайп” – поставка труб для будівництва

нафтогазопроводів, ВАТ “СМНВО ім. М. В. Фрунзе” – модернізація та будівництво компресорних станцій);

- реалізація спільних проєктів у авіабудівній, машинобудівній та космічній сферах, зокрема серійного випуску в Республіці Казахстан літаків марки “Антонов”, участь Казахстану в українських проєктах космічної галузі “Дніпро” і “Зеніт” та придбання акцій російсько-української космічної компанії “Космотрас”;

- участь ЗАТ “Новокраматорський машинобудівний завод” у спільній реалізації на території Казахстану проєктів у сфері машинобудування та постачання ним обладнання для металургійних заводів;

- створення спільного підприємства в паливно-енергетичному комплексі;

- співробітництво України й Казахстану в ядерно-енергетичній сфері в рамках спільного українсько-казахстансько-російського підприємства “УкрТВС” з виробництва ядерного палива [187].

Впродовж 2011–2012 років у двосторонніх відносинах мали місце проблемні питання, що стримували розвиток взаємного товарообігу:

- застосування казахстанською стороною спеціальних захисних мит щодо імпорту окремих видів кондитерських виробів;

- поширення на Казахстан у рамках Митного союзу дії російських захисних заходів щодо імпорту сталевих і нержавіючих труб;

- створення казахстанською владою штучних бар’єрів на здійснення авіаперевезень українськими авіакомпаніями;

- недостатня кількість дозволів на перевезення вантажів і транзит автомобільним транспортом, які виділяються казахстанською стороною українським автоперевізникам; жорсткість контролю над автомобільними перевезеннями у рамках виділених дозволів;

- застосування казахстанською стороною подвійного оподаткування до деяких українських підприємств;

- посилення в РК заходів щодо захисту національного товаровиробника.

На зниження динаміки взаємного товарообігу в перспективі можуть вплинути й інші об'єктивні фактори:

- початок функціонування ЄСП РК, Росії та Білорусі може призвести до посилення конкуренції на ринку РК із боку російських і білоруських товарів;
- ймовірні поставки казахстанської нафти на білоруські НПЗ можуть зменшити одержання Україною додаткових обсягів казахстанської нафти [184].

Перспективи формування стратегічного партнерства. Україна вважає, що статус Казахстану як регіонального лідера, разом з європейськими перспективами нашої держави, відкриває нові можливості для активізації двостороннього співробітництва в різних сферах життєдіяльності двох країн. Поглиблення співробітництва у всіх сферах із Республікою Казахстан є важливою складовою в реалізації стратегічних інтересів України в регіоні Центральної Азії. На думку української дипломатії, на сьогодні існує значний потенціал для виведення двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства, що буде сприяти зміцненню позицій України й Казахстану в центральній частині Євразійського континенту й створення євразійського ланцюга, в якому наші країни могли б зіграти роль ключових ланок [188]. Інтереси України й Казахстану не вступають у значні протиріччя в жодній сфері, навпаки ж, існує досить широка сфера взаємних інтересів, що може стати стійким підґрунтям для формування системи довготривалого взаємовигідного стратегічного партнерства. Щоправда, українська сторона ще у 2007 році вважала, що Україна та Казахстан впритул підійшли до того, щоб додати двостороннім відносинам стратегічний характер, із правовими, політичними та економічними зобов'язаннями, що впливають із цього поняття [189, с. 56]. Під час візиту у Казахстан президента В. Ющенка (березень 2008 р.), у ході переговорів було заявлено, що Казахстан є для України стратегічним партнером. Експерти вважали, що, зокрема, зростання двостороннього товарообігу могло стати основою для проголошення Казахстану стратегічним партнером. Дійсно, як тоді, так і наразі товарообіг між нашими країнами перевищує відповідні показники деяких інших стратегічних партнерів РК.

Разом із тим, треба розуміти, що завдання створення оптимальних умов для поступального розвитку Казахстану припускає прагматичний вибір партнерів, врахування різноманітних факторів, здатних забезпечити кращий захист національних інтересів [190, с. 19]. На думку Астани та Києва, основною сферою співробітництва є паливно-енергетичний комплекс і транспортна складова поставок нафти та газу у Європу. У першу чергу, у другій половині 2000-х років обговорювався проект добудування нафтопроводу Одеса – Броди до Плоцька, який має реальну перспективу. 2006 року колишній посол РК в Україні А. Жумабаєв відверто зазначив: “Україна є стратегічним партнером для Казахстану, і ми прагнемо інтенсивно налагоджувати плідну співпрацю в усіх напрямках і на всіх рівнях. Казахстанські компанії цікавляться проектом будівництва нафтопроводу Одеса – Броди – Плоцьк, свідченням чого є Брюссельський меморандум між Казахстаном і Євросоюзом про співпрацю в енергетичній сфері від 5 грудня цього року. Конкретні ж форми участі Казахстану залежать від дуже багатьох чинників, зокрема від умов інвестиційного клімату в Україні. Одного бажання й чинника історичної близькості, спільності менталітету тут мало. У сучасних умовах жорсткої економічної конкуренції, держави, зацікавлені у збільшенні товаропотоків і завантаженні власних морських портів і транспортних підприємств, йдуть на значне зниження наскрізних тарифів, створюють режим найбільшого сприяння. Цілеспрямована політика щодо створення таких умов для перебування інвесторів, які максимально були б наближені до національного режиму, – ще один вагомий аргумент на користь інвестиційної й транзитної конкурентоспроможності. Якщо Україна створить цілком конкурентні тарифні умови, привабливий податковий, інвестиційний і митний клімат для казахстанських інвесторів – банкірів і підприємців, – застосує до умов їхнього перебування в Україні національний режим, тоді транзит казахстанських товарів і послуг, зокрема енергоресурсів до Європи через Чорне море, отримає гідний розвиток і продовження” [191].

Схоже, що після 2006 року заяв про сприйняття України як стратегічного партнера з боку казахстанської сторони не звучало. Хоча, здавалося б, вищезгадана програма “Шлях до Європи”

мала передбачати економічне зближення з Україною як з однією з європейських держав. Нафтопровід Одеса – Броди – Плоцьк не запрацював так, як очікували. Двосторонній товарообіг, хоча й послідовно зростав до кризи 2008 року, проте, вочевидь, не видався казахстанському політикуму достатньою причиною для запровадження формату стратегічного партнерства. А значними інвестиціями в економіку Казахстану Україна ніколи не могла похвалитися. Наразі вплинути на Астану може знову зростаючий товарообіг між нашими державами, ситуація, якщо помітно покращаться європерспективи України, а також той факт, що Україна готова розпочати будівництво української ділянки нафтопроводу Одеса – Броди – Плоцьк власними силами, паралельно з початком таких робіт на польській ділянці (як було заявлено 6 листопада 2012 р. у Баку під час зустрічі керівництва компаній-учасниць проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК)).

2.4. Сучасний стан, проблеми та перспективи двосторонніх відносин України з Індією

Незважаючи на млявість відносин між Україною та Індією у період з 1994 по 2000 рік, з початком 2000-х спостерігалось значне пожвавлення двосторонніх відносин. Були активізовані політичні контакти на рівні міністерств закордонних справ, набули регулярного характеру політичні консультації між зовнішньополітичними відомствами двох країн. У жовтні 2002 року відбувся візит президента України Леоніда Кучми до Республіки Індія, який вплинув на налагодження відносин між обома країнами. Така низька частотність міждержавних зустрічей найвищого рівня (один візит на десять років: Л. Кравчук 1992 р., Л. Кучма 2002 р., В. Янукович 2012 р.), свідчить про відсутність взаємної зацікавленості держав на *політичному* рівні. Політична взаємодія в основному відбувається в рамках міжнародних організацій – ООН та СОТ, де проходять регулярні зустрічі представників обох сторін. Україна є однією з країн, які лобіюють інтереси Індії в ООН по набуттю нею постійного членства в Раді Безпеки. Індія натомість згодна підтримувати Україну в СОТ.

Економічні зв'язки. Характерною рисою економічної співпраці України та Індії є відносно незначне місце виробничо-інвестиційної кооперації. У структурі двосторонньої торгівлі переважають постачання сировини й готової продукції. Участь українського приватного сектору на ринках Індії дуже активна, проте найперспективнішими галузями для виробничої кооперації є саме ті, в яких переважають державні підприємства, – авіаційна, космічна, військово-технічна.

Індійські інвестиції в українську економіку можуть стати додатковим поштовхом для розвитку виробничої кооперації між державами. Окремі індійські компанії вже висловлювали інтерес до інвестування у фармацевтичну галузь, автомобілебудування, видобуток вугілля, будівництво автомобільних доріг та мостів, участі у приватизації окремих промислових підприємств в Україні. Проте малосприятливий інвестиційний клімат стоїть на заваді ширшого залучення індійських інвестицій [192, с. 158].

Поглиблення українсько-індійської співпраці та налагодження політичного діалогу може бути формою зміцнення позицій України в Азії. Індія є учасницею таких економіко-політичних структур, як Нарада із взаємодії і заходів довіри в Азії (НВЗДА) та Шанхайська організація співробітництва (ШОС), в якій Індія має статус спостерігача, країна залучена до регіональних структур, зокрема бере участь у форумах АСЕАН та АСЕАН+3, а також є членом транснаціональних і трансрегіональних організацій – БРІКС та АСЕМ. Для України Індія може виступити медіатором, який сприятиме набуттю нашою державою статусу спостерігача або партнера по діалогу в цих організаціях з перспективою залучення до багатосторонніх проектів або отримання преференцій у регіональних зонах вільної торгівлі [193, с. 11].

Більш динамічному та збалансованому розвитку торгово-економічних відносин між Україною та Індією можуть сприяти такі заходи:

- посилення ролі державного планування та державних підприємств у торгово-економічній співпраці;
- державні гарантії індійських інвестицій в Україні, сприяння створенню індійськими компаніями нових виробництв, залу-

чення індійських компаній до співробітництва з індійськими інвесторами;

- створення стабільного політичного підґрунтя економічним стосункам;

- активніше використання українською діловою спільнотою своїх ринкових переваг, здійснення активнішої маркетингової політики, інвестування у найбільш перспективні спільні проекти.

Науково-технічна сфера є однією з пріоритетних в українсько-індійському співробітництві й має високий потенціал. Перспективними напрямками НТС на сьогоднішній день можна вважати співпрацю в наукоємних галузях – математиці, матеріалознавстві та створенні нових матеріалів, методів неруйнівного контролю, зв'язку, інформаційних та біотехнологіях, аерокосмічній та оборонній галузях, ядерній енергетиці тощо. У сфері інформаційних технологій співпраця характеризується односторонністю. Україна на сьогодні не виявляє помітної активності у розвитку співпраці у цьому напрямку, в той час як Індія всіляко сприяє налагодженню такої співпраці, зважаючи на особливу зацікавленість у реалізації своєї ІТ продукції. Українська сторона також має бути зацікавленою у співпраці на двох рівнях:

- 1) залучення науково-дослідних установ України до співпраці в сфері розроблення високоінтелектуальних програмних продуктів – інтелектуальних систем підтримки рішень та оптимального планування в різних сферах;

- 2) рутинне тиражування програмних продуктів та участь в аутсорсінгу, офшорному програмуванні тощо [194, с. 84].

За період з 1992 року було підписано велику кількість угод у різних напрямках співпраці, проте більшість з них залишилися нереалізованими. Серед причин непродуктивності діалогу у науково-технічній сфері та перешкод реалізації потенціалу можна виділити такі:

- системні вади в організації управління вітчизняною науково-технічною діяльністю, недостатній рівень взаємодії та координації між окремими науково-дослідними установами, що заважає визначенню реальних пріоритетів у НТС із зарубіжними країнами;

- як наслідок, недостатнє усвідомлення причетними українськими установами та широким науковим загалом перспектив-

ності науково-технічного співробітництва з Індією й відповідно – їхня недостатня активність у цій сфері. Індія сьогодні є величезним ринком для наукових ідей і технологій, який одночасно є ареною запеклої конкурентної боротьби серед їхніх постачальників. На жаль, Україна на цьому ринку представлена в обмеженому обсязі;

- брак фінансування з боку української сторони на організацію співпраці в зазначеній галузі, зокрема на виконання спільних наукових проєктів, створення спільних науково-дослідних центрів та лабораторій, участь у міжнародних виставках;

- сумніви індійської сторони щодо доцільності співпраці з нашою державою у галузі чутливих технологій з огляду на участь України в міжнародних режимах нерозповсюдження та контролю над озброєннями, проте цей пункт поступово втрачає свою актуальність, зважаючи на позитивний імідж Індії у світі та її зближення із США;

- посилення конкуренції з боку країн ЄС, США, Ізраїлю, Росії та інших держав і подальша диверсифікація науково-технологічної співпраці Індії з іноземними країнами, зокрема у галузі високих і чутливих технологій [194, с. 86];

- вади законодавства про захист інтелектуальної власності з обох боків, що гальмує обмін технологіями між сторонами.

Основні шляхи інтенсифікації співпраці держав у науково-технічній сфері можна звести до таких:

- сприяння поширенню інформації щодо перспективності українсько-індійської НТС серед причетних державних установ та суб'єктів науково-технологічної діяльності в Україні;

- забезпечення належної та своєчасної реалізації сторонами планових двосторонніх заходів у сфері НТС (зокрема, забезпечення виконання домовленостей, досягнутих між президентами України та Індії щодо організації візиту до України міністра науки й технологій Республіки Індія, проведення в Україні Шостого засідання Українсько-індійського комітету з науково-технічної співпраці, укладання оновленої міжурядової Угоди щодо науково-технічної співпраці між Україною та Індією та Протоколу про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності до цієї Угоди);

- забезпечення належного фінансування та виконання спільних науково-дослідних проектів;
- встановлення зв'язку між спільними науковими дослідженнями та реалізацією спільних виробничо-інвестиційних проектів.

Помітними успіхами та високим потенціалом відзначилося співробітництво Індії та України у сфері *ядерної енергетики*. Зважаючи на зростаючі потреби промисловості Індії в енергії, питання будівництва, експлуатації та забезпечення паливом атомних станцій є надзвичайно актуальним. За даними 2008 року, в Індії було 17 діючих реакторів, планувалося збудувати ще 10, що відкриває широкі довгострокові перспективи для України [195, с. 35].

Масштабні плани Індії з ресурсозабезпечення відкривають широкі можливості співпраці з видобутку корисних копалин, транспортування енергоносіїв, переробки нафти та газу. Україна може бути корисною для Індії у таких сферах, як геологічна розвідка корисних копалин на території Індії, видобуток нафти та газу із залученням кадрового потенціалу українських підприємств, зокрема, ПАТ “Укрнафта” [196].

Проте найбільш перспективним є напрямок *військово-технічного* співробітництва. Індія вже вкотре, за даними 2011 року, очолила список імпортерів озброєнь. На її частку за останні п'ять років припало 10 % глобального імпорту [197]. У біполярному світі до 1991 року головним постачальником озброєнь в Індію був СРСР, тому сучасний військово-оборонний комплекс країни значною мірою складається з радянських взірців. У постбіполярну добу головними постачальниками збройної техніки в Індію стали США та Російська Федерація. Зважаючи на те, що Україна успадкувала частину потужностей СРСР, і вони наразі можуть бути комплементарними до російської техніки, в нашої держави є хороші шанси знайти свою нішу на збройному ринку Індії.

Гуманітарна співпраця. В Індії існує значний інтерес до української освіти. Потенціал взаємодії в освітній сфері також є дуже значним, зважаючи на демографічні характеристики індійського суспільства. Щороку на навчання до України приїздить близько 700 студентів із цієї країни, проте освітня система України

недостатньо адаптована під навчання іноземних студентів. Для посилення зацікавленості українськими освітніми послугами серед індійських абітурієнтів необхідно реформувати нормативно-правову базу освіти, розробляти адекватні навчальні програми, поставити їх у відповідність світовим стандартам. Відсутність українсько-індійської угоди про реадмісію також негативно впливає на міграційні потоки між державами.

Формування сприятливого експертного середовища – один із способів покращення гуманітарної співпраці та зміцнення позитивного іміджу України в Індії. Через традицію зв'язку між органами державної влади, аналітичними центрами та ЗМІ позиція експертного середовища має істотний вплив на прийняття політичних рішень керівництвом Індії [192, с. 159].

Серед інтелектуальних кіл звучить думка про потребу перегляду традиційної з радянських часів лінії стосунків між обома державами, орієнтованої на військово-технічне співробітництво, звертаючи натомість увагу на інші сфери, зокрема гуманітарну, потенціал якої не використовується, а взаємний культурний попит зростає [198].

Доцільність встановлення відносин стратегічного партнерства між Україною та Індією. Індія декларативно стала двадцятим стратегічним партнером України, коли під час державного візиту президента України Л. Кучми до Республіки Індія 2–5 жовтня 2002 року українською стороною було проголошено про “відновлення стратегічного партнерства” між державами [199]. Теза залишилася односторонньою й не була наповнена відповідним змістом, проте свідчила про бажання України вивести відносини з Індією на вищий рівень та про потенційну можливість реалізації цього бажання. Проаналізувавши сучасний стан українсько-індійських відносин, можна зробити висновок щодо їхньої відповідності критеріям стратегічного партнерства, які виділяють в науковій літературі [200, с. 155]. Серед них найбільш важливими є такі:

Наявність двох і більше сфер співробітництва. Україна співпрацює з Індією у багатьох сферах. Для встановлення особливого партнерства найбільш значущими для Індії є політико-дипломатична, економічна та оборонна сфери. Як було вже зазначено,

політична взаємодія держав знаходиться на досить низькому рівні. Наша держава лише частково може надати дипломатичну підтримку в тих питаннях, в яких Індія її найбільше очікує.

Україна ніколи не висловлювала чіткої позиції стосовно Кашмірського конфлікту, а українсько-пакистанський контракт 1996 року хоч і не має на сьогодні помітного впливу на відносини Києва та Делі, проте свого часу задекларував, що Україна не має наміру висловлювати однозначну позицію в цьому питанні. Натомість країни однастайні в афганському питанні. Поступово розширюється участь України в міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані. Група офіцерів у складі 7 фахівців із питань розмінування була направлена до литовського контингенту в афганській провінції Гхор [201, с. 138].

Щодо ядерної зброї Індія також не може розраховувати на дипломатичну підтримку України, яка визнає необхідність встановлення повного мораторію на ядерні випробування і якомога швидшого набуття чинності Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЯВ), а також бере активну участь у багатосторонніх ініціативах, спрямованих на зміцнення режиму нерозповсюдження. Позиція України в цьому питанні залишається незмінною [201, с. 138]. Єдине важливе для Індії питання, в якому вона може розраховувати на однозначну та прозору підтримку України, – це претензії на статус постійного члена РБ ООН. Для України важливою є присутність у азійсько-тихоокеанському регіоні, зокрема у південноазійському субрегіоні, якщо вона висловлює претензії на участь у світових міжнародних процесах. До того ж налагодження політичної співпраці позитивно впливатиме на українсько-американські відносини, адже США є головним стратегічним партнером Індії. Обидві держави – Україна та Індія – поділяють погляд на глобальні питання: миру та розвитку, роззброєння, запобігання гонки озброєнь, засудження національного сепаратизму чи втручання у внутрішні справи держави. Крім того, зовнішньополітичні курси країн об'єднані вирішенням глобальних проблем людства – економічних, екологічних, проблем світового тероризму.

Військово-технічна сфера є однією з найбільш перспективних та стратегічних для обох держав. Посилення співпраці у цьому

напрямку може надати відносинам стратегічного виміру насамперед для Індії, для якої питання оборони є пріоритетними.

Економічна сфера присутня у взаємодії обох держав, проте не відіграє стратегічної ролі. Але зважаючи на стрімке збільшення товарообігу між країнами (з 2004 року показники щорічно зростають на 15–20 %), вони мають усі можливості посісти вагоме місце у структурі експорту та імпорту одна одної.

Науково-технічна сфера за умов реалізації її високого потенціалу може досягнути стратегічного рівня, враховуючи індійську космічну програму та загальну спрямованість обох країн на модернізацію.

Формально відносини між двома країнами відповідають означеному критерію стратегічного партнерства, адже розвиваються у трьох стратегічно важливих сферах. Проте слабкість та невикористаний потенціал кожної з них ставить під сумнів таку відповідність. За умови поглиблення політичного діалогу, розвитку співпраці у військово-технічній сфері та використання потенціалу всіх інших сфер відносини України з Індією справді можуть вийти на рівень особливого, або стратегічного, партнерства.

Однакове розуміння сторонами змісту стратегічного партнерства. Індія, так само, як Україна, проходить етап безсистемного використання інструменту стратегічного партнерства. За даними індійської Фундації досліджень з національної безпеки (Foundation for National Security Research), їй слід виробити конкретне розуміння інструменту й припинити девальвувати його у власній зовнішній політиці. Тому в цій країні, так само, як і в більшості країн світу, відносини стратегічного партнерства мають контекстуальний характер і в кожному конкретному випадку – інший зміст. З приводу того, якого змістового наповнення набудуть відносини стратегічного партнерства з Україною, можна висловлювати лише припущення. Зважаючи на малу інтенсивність зв'язків, територіальну віддаленість, відсутність взаємних претензій до третіх держав, де б їхні інтереси перехрещувалися, умови для формування однакового бачення стратегічного партнерства є. Обидві сторони також свідомі об'єктивної асиметричності такого партнерства, адже Індія, на відміну від України, має статус регіонального лідера, претендує на роль глобального

політичного гравця, *де-факто* є ядерною державою й має потужний демографічний потенціал. Звісно, географічна віддаленість та належність до “країн, що розвиваються” деякою мірою нейтралізує асиметричність у відносинах, проте говорити про їхню цілковиту рівність наразі неможливо. “Про подібне партнерство з такими державами може йтися лише на глобальному рівні – коли геостратегії цих акторів та зовнішня політика України збігаються. Стратегічне партнерство може реалізовуватися лише щодо вузького кола питань (проблем чи країн), стосовно яких спостерігається бодай частковий консенсус” [202, с. 22].

Наявність попередньої практики координації зовнішньополітичних дій держав на міжнародній арені. За цим критерієм українсько-індійські відносини не відповідають рівню стратегічного партнерства, адже такої практики країни не мають, якщо не враховувати співпраці у межах ООН.

Наявність чітких механізмів реалізації та координації стратегічних інтересів у рамках партнерства. Такий механізм існує – це Міжурядова українсько-індійська комісія з торгового, економічного, наукового, технічного, промислового й культурного співробітництва. Цей механізм є дієвим, проте може бути недостатнім за умов поглиблення відносин і виходу на стратегічний рівень. У світовій практиці механізмами координації стратегічної співпраці є міждержавні органи.

Закріпленість у двосторонніх документах. Вживання терміна президентом України Леонідом Кучмою під час останнього президентського візиту до Республіки Індія було одностороннім, а проголошений статус відносин не набув жодного формального вираження. З 2002 року фраза не прозвучала у жодному контексті, тому за цим формальним критерієм українсько-індійські відносини також не можуть класифікуватися як стратегічні.

Отже, за двома з п’яти критеріїв відносини не відповідають рівню стратегічного партнерства, а за трьома іншими існує формальна відповідність. Факт невідповідності за декількома критеріями не свідчить про потенційну неможливість встановлення особливого партнерства між країнами, адже у світовій практиці дуже мало відносин стратегічного партнерства відповідають одразу усім критеріям, які виділяють теоретики. Якщо усунути

значну частину проблем та перешкод, які зменшують таку відповідність, українсько-індійські відносини цілком можуть претендувати на вищий статус, яким може бути навіть стратегічне партнерство.

Питання доцільності поглиблення відносин з Індією значною мірою пов'язане з його геополітичним контекстом. Перспектива України в Південно-Азійському регіоні значною мірою залежить від розстановки сил у трикутнику “Індія – США – РФ”. Обидві країни є стратегічними партнерами Індії, відносини з якими, за даними експертів, характеризуються найбільшою продуктивністю (США на 1-му місці, Росія на 2-му відповідно) [104]. Тому перед Індією постійно постає дипломатичне завдання балансування між інтересами двох партнерів. Можна припустити, що зміщення інтересів Індії у бік США зможе принести Україні дивіденди у відносинах. Збільшення частки американського воєннотехнічного імпорту, що видається ймовірним у світлі індійської оборонної політики, спрямованої на модернізацію власного оборонного комплексу, призведе, відповідно, до скорочення співробітництва у цій сфері з РФ. Такий сценарій розвитку подій дуже вигідний США, які намагаються не допустити перетворення БРИКС на геополітичний центр сили у світі і максимально знизити рівень стратегічного партнерства між Індією й Російською Федерацією. Крім того, успішна реалізація будівництва газопроводу ТАПІ (Таджикистан – Афганістан – Пакистан – Індія), в якому зацікавлена Америка на противагу російського проекту ІТК (Іран – Туркменістан – КНР), відкриває перспективи для українських нафтогазових компаній, які мають багато досвіду в налагодженні газотранспортної інфраструктури [203].

На порядку денному української дипломатії стоїть питання переосмислення ключових векторів зовнішньої політики в нових геополітичних умовах. Однією з глобальних тенденцій, яка відобразилася на українській економіці, є поступове зростання присутності в українському просторі “нетрадиційних” позарегіональних гравців, насамперед Китаю, економічне співробітництво з яким починає повільно виходити за рамки торговельних обмінів і охоплювати масштабні інфраструктурні проекти [204, с. 12–13]. Для України об'єктивно доцільно розвивати партнерські відно-

сини з багатьма країнами АТР, адже це відповідає її національним та економічним інтересам. У зв'язку з цим постає питання узгодженості інтересів азійських партнерів України, зокрема Індії та Китаю, які є найбільш потужними у регіоні та конкурують за лідерство в ньому. Можемо припустити, що помітного конфлікту інтересів обох країн в Україні не відбудеться принаймні з двох причин. По-перше, Україна належить до “середніх держав” (згідно з прийнятою у політологічній науці класифікацією [205]), які здатні спричиняти політичний вплив на своє безпосереднє оточення, але не виходять за межі регіону, тому як у Китаю, так і в Індії немає жодних політичних мотивів та зацікавлень конкурувати за свою присутність у нашій державі. На сучасному етапі взаємодія двох азійських сил є прагматичною, спрямованою на вилучення найбільшої користі від співпраці, а тому, відповідно, на максимальну нейтралізацію суперечностей і проблем, які існують між державами. За відсутності на цьому етапі помітного впливу прикордонного конфлікту на індо-китайські відносини важко уявити такий вплив із боку “середньої держави” Східної Європи, якою є Україна. По-друге, основним полем конкуренції обох держав на території нашої країни може бути економічна сфера, яка не є стратегічною в інтересах Індії та Китаю в Україні.

Існуюча розстановка сил у трикутнику “США – Індія – РФ” та по лінії “Індія – КНР” дозволяє стверджувати, що поглиблення українсько-індійських відносин не матиме для української сторони негативних дипломатичних наслідків. Встановлення особливих партнерських стосунків з обома азійськими державами відповідає її національним інтересам. Ускладнення відносин із РФ видається малоімовірним через традиційну взаємодоповнюваність військово-промислового комплексу обох держав.

2.5. Розбудова зовнішньополітичних відносин України з В'єтнамом та доцільність встановлення стратегічних відносин

Політичні стосунки. Українсько-в'єтнамські взаємини почалися з часів Радянського Союзу. Українці допомагали в'єтнамському народу у боротьбі за незалежність, а також брали активну участь у повоєнній відбудові в'єтнамської держави.

Невдовзі після проголошення незалежності України, у грудні 1991 р., В'єтнам визнав нашу державу. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 23 січня 1992 року, пізніше були відкриті дипломатичні представництва (Посольство СРВ в Україні у 1993 р. та Посольство України у В'єтнамі у 1997 р.).

Протягом років незалежності України стосунки між двома країнами розвивалися нерівномірно – були періоди більш активної співпраці, тоді як деякі періоди політики називають перервою у стосунках. Однак, незважаючи на це, характер дружності та доброзичливості у взаєминах зберігається протягом всього часу.

За 20 років політичні стосунки мають непогані показники. Сторони обмінялися делегаціями на високому та найвищому рівнях. Візити та переговори на різних рівнях характеризуються укладенням низки міжурядових та міжвідомчих документів. Станом на кінець листопада 2012 р. українсько-в'єтнамська договірно-правова база нараховує близько п'ятдесяти двосторонніх документів різних рівнів. Зважаючи на відсутність систематизованих контактів та віддаленість країн, така кількість документів є значною, однак охоплює не всі можливі сфери співробітництва, також певна частина цих документів є лише намірами до співпраці. Низка угод міжгалузевого рівня, протоколів про співпрацю між адміністративними одиницями, закладами освіти і науки двох країн тощо також вносять свою лепту в розвиток двосторонніх відносин.

У цілому, українсько-в'єтнамські політичні відносини характеризуються відсутністю принципових політичних розбіжностей, схожістю позицій у деяких проблемних питаннях глобального масштабу (наприклад, реформування ООН, нерозповсюдження зброї масового знищення, тероризм) і налаштованістю на розвиток відносин дружби та взаємовигідного партнерства.

Економічні відносини. Торговельно-економічні відносини між Україною та В'єтнамом розвиваються не дуже активно. Впродовж 1990-х років загальний обсяг товарообігу не перевищував 50–60 млн. дол. США, лише з початку XXI ст. показники перетнули позначку 100 млн. дол. США й поступово набирають обертів у бік зростання. Зважаючи на потенціал обох країн, товарообіг міг би бути значно більшим. Український експорт до СРВ

здебільшого представлений сталеливарною, машинобудівною продукцією, енергетичним обладнанням, хімічними добривами. Україна імпортує з В'єтнаму рис, текстильні вироби, одяг, взуття, морепродукти, каву, перець, прянощі, товари електронної галузі, каучук тощо.

Традиційно дані товарообігу Державної митної служби України та Головного митного управління СРВ дещо різняться (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1. Експортно-імпортний товарообіг між Україною та В'єтнамом за останні п'ять років

Економічний показник	Рік	Дані Держмитслужби України [206], млн. доларів США	Дані Головного митного управління СРВ [207], млн. доларів США
Товарообіг	2012*	364,8	224,1
	2011	324,6	299,7
	2010	254,3	255,7
	2009	360,6	463,7
	2008	339,2	540
Експорт з України до СРВ	2012*	103,9	48,1
	2011	112,8	105,2
	2010	136,7	140
	2009	244,3	334,7
	2008	167,9	290
Імпорт із СРВ до України	2012*	260,9	176
	2011	211,7	194,5
	2010	117,6	115,7
	2009	116,3	129,2
	2008	171,3	257

* Попередні показники за січень–жовтень 2012 р.

Тенденція розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин, в основному, позитивна, прямує до збільшення обсягів (зі значним спадом лише у 2010 р.). Однак динаміка розвитку нестабільна, швидше, має стихійний характер, ніж заплановані очікувані результати. Глобальні процеси також мало впливають на характер цих відносин, адже, наприклад, у рік вибуху світової фінансово-економічної кризи (2008 р.) товарообіг між Україною та В'єтнамом стрімко виріс, за в'єтнамськими даними, аж до 540 млн. дол. США (тоді як у 2007 р. становив лише 151 млн. дол. США).

До факторів, що стримують розвиток двосторонньої торгівлі, належать посередництво, перешкоди процедурного характеру, зволікання з реалізацією проектів, брак поінформованості ділових кіл про потенційні можливості один одного.

Загальний обсяг прямих інвестицій станом на жовтень 2012 р. з України в СРВ – 27,3 млн. дол. США (12 проектів) [208]. Якщо говорити про результати конкретних спільних проектів, то успішно працюють підприємства з морських перевезень “Лотос”, будівництва гідроелектростанцій “Укргідропроект”, збору КРАЗів, які функціонують на території В'єтнаму.

За офіційними українськими джерелами, інвестиції із СРВ в економіку України станом на серпень 2012 р. становлять 8 млн. дол. США [209]. Однак ці дані неповні, через те, що значна кількість інвестицій забезпечується в'єтнамцями, що постійно проживають у нашій країні, а їхні підприємства можуть бути зареєстровані не як в'єтнамські. Наприклад, компанія “Sungroup” із в'єтнамськими інвестиціями з будівництва офісів і торговельних центрів, компанія “Ukraine Mareven Food” із виробництва продуктів швидкого харчування.

Між міністерствами фінансів підписана угода щодо уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал (з 1996 р.), що створює сприятливі умови для розвитку торгівлі. Крім того, є угода про співпрацю між національними банками обох країн (2010 р.). Однак система взаєморозрахунків не достатньо напрацьована, що створює певні труднощі для ведення бізнесу між країнами.

Науково-технічна співпраця. Науково-технічна співпраця регулюється низкою міжурядових та міжвідомчих угод. При НАН України (Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона) діє Українсько-в'єтнамський центр трансферу технологій, а при В'єтнамській академії технічних наук (Інституту фізики та електроніки) заснований В'єтнамсько-український центр трансферу технологій.

Велася співпраця за різними проектами між в'єтнамськими академічними установами та закладами Національної академії наук України, зокрема Інститутом електрозварювання, Інститутом географії, Інститутом геофізики, Інститутом економіки та прогнозування, Інститутом сходознавства, Інститутом проблем машинобудування, Інститутом технічної теплофізики, Фізико-технологічним інститутом металів та сплавів, Інститутом біології та південних морів, а також Національною академією аграрних наук України.

Одним із напрямків науково-технічного співробітництва є військово-технічна співпраця. Наразі діє Міжурядова угода про співробітництво у військово-технічній галузі (1994 р.), працює Міжурядова координаційна комісія з питань військово-технічного співробітництва (з 1995 р.). Україна й В'єтнам затвердили план і програму військово-технічного співробітництва у військово-технічній сфері (ВТС) на 2011–2015 роки. Ведеться робота за такими напрямками співробітництва: модернізація озброєння та військової техніки СРВ, постачання нових зразків продукції військового призначення українського виробництва (військово-транспортні літаки, ракетні комплекси, радіолокаційна техніка тощо).

Співробітництво у науково-технічній сфері є одним із найперспективніших для розвитку українсько-в'єтнамських відносин. Стратегія економічного розвитку СРВ передбачає перетворення В'єтнаму на індустріально розвинену країну, тому досвід українських фахівців різних галузей надзвичайно затребуваний. У в'єтнамської сторони особливий інтерес викликає співпраця у військово-технічній сфері, що допоможе вирішити одне зі стратегічних завдань СРВ, а саме питання безпеки та оборони країни.

Співпраця у сфері освіти. Українські виші користуються популярністю серед в'єтнамців ще з часів Радянського Союзу. Тисячі в'єтнамських спеціалістів різних спеціальностей (як технічних,

так і гуманітарних) здобули освіту в Україні. Хоча за нині діючою угодою з обміну студентів право на безкоштовне навчання щорічно мають лише по 25 студентів від кожної сторони, в'єтнамських студентів зараз в Україні близько півтори тисячі. У той час як українців не набирається й 25, хоча деякі спеціальності мають в Україні попит (східна медицина, в'єтнамська філологія, історія). Проблема у системі нострифікації іноземних дипломів в Україні. Незважаючи на прийняту угоду про взаємовизнання документів про вищу освіту, ця процедура в Україні має низку несприятливих нюансів. Наприклад, в'єтнамські медичні дипломи не визнаються через відсутність угоди з Мінохорони здоров'я.

Таким чином, в'єтнамська сторона вважає напрям співробітництва в освіті перспективним, тоді як українська сторона не приділяє йому достатньої уваги.

Україна та В'єтнам потребують спеціалістів зі знанням мов. Наразі в Україні в'єтнамську мову викладають в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (з 2012 р.) та у Київському національному лінгвістичному університеті (з 2011 р.). У В'єтнамі діяли підготовчі курси української мови для тих, хто готується вступати до українських вузів, однак зараз цю діяльність припинено і, незважаючи на домовленості на різних рівнях, досі не знайдено фінансування для запрошення викладачів української мови, щоб забезпечити відкриття груп навчання.

Туристичні відносини. Обидві країни мають значний потенціал для розвитку співробітництва. На заваді стає недостатня поінформованість про туристичні можливості обох держав. Зокрема, Планом співробітництва у сфері туризму між Мінінфраструктури України й Мінкультури, спорту та туризму СРВ на 2013–2015 рр. передбачено здійснення обміну актуальною інформацією у сфері туризму між Україною та В'єтнамом і сприяння у просуванні національних туристичних продуктів обох країн на міжнародному ринку [210]. Розвиток співпраці у сфері туризму має значний потенціал для обох країн та може привернути додаткові інвестиції.

Співпраця в галузі культури. Згідно з Планом співробітництва у сфері культури й мистецтва між Мінкультури України та

Мінкультури, спорту й туризму СРВ на 2011–2015 рр. були проведені дні культури В'єтнаму в Україні (2011 р.) та дні культури України у В'єтнамі (2012 р.). Розвитку гуманітарної співпраці між країнами сприяє діяльність товариств дружби “Україна – В'єтнам” та “В'єтнам – Україна”. Зокрема, товариства дружби сприяють налагодженню побратимських відносин між регіонами, уже є договори між Києвом та Ханоем, Харковом та Кхань-хоа, Феодосією та Хайфоном.

Налагодженню гуманітарних відносин сприяє в'єтнамська діаспора в Україні. У Харкові в 2007 р. була побудована пагода, що стала найбільшим буддійським храмом у Європі. Виходять в'єтнамські друковані та інтернет-видання в Україні.

Знання про літературу, мистецтво, музику один одного обмежується поодинокими виставками та перекладами, зробленими ще за часів Радянського Союзу. Безперечно, відносини у сфері культури потребують більшої уваги обох сторін.

Доцільність налагодження стратегічного партнерства Україна – В'єтнам. Угоди про стратегічне партнерство України та СРВ поки що немає, хоча зацікавленість обох сторін у розвитку та поглибленні співпраці є. У ході останніх двосторонніх візитів на вищому та найвищому рівнях лунали заяви про можливість розвитку із Соціалістичною Республікою В'єтнам не лише всебічного співробітництва, а й стратегічного партнерства. Зокрема, одна з останніх заяв була від міністрів закордонних справ двох країн (березень 2012 р.) у Комюніке, яке містить спільний план дій, спрямованих на подальше поглиблення співпраці та встановлення у перспективі відносин стратегічного характеру між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам [211].

У 2010–2012 рр. значно активізувалися контакти України з державами Азії. Офіційні джерела засвідчують, що розвиток відносин із країнами Південної, Східної, Південно-Східної Азії та АТР, Близького Сходу та Африки є одним із пріоритетів зовнішньої політики України [212]. В тому числі були офіційні заяви щодо відведення Україною В'єтнаму ключової ролі як партнера у Південно-Східній Азії [213].

Для визначення необхідності налагодження стратегічного партнерства потрібно зіставляти стратегічні інтереси обох сторін.

На останньому, 11-му, з'їзді Комуністичної партії В'єтнаму (2011 р.) були окреслені стратегічні напрямки зовнішньої політики: активна світова інтеграція, розбудова спільноти АСЕАН, СРВ як відповідальний учасник міжнародної спільноти, синхронний та всебічний розвиток зовнішньополітичної діяльності [214].

В'єтнам проголосив розвиток зовнішніх відносин через активну діяльність у всіх сферах, у багатосторонніх та двосторонніх відносинах, із пріоритетом розвитку міцних зв'язків із країнами-сусідами, регіональними та ключовими партнерами. Розбудова спільноти АСЕАН, зміцнення співдружності та співробітництва всередині цього об'єднання, а також укріплення ключової ролі АСЕАН в регіоні уже тривалий час є пріоритетом зовнішньої політики В'єтнаму. Як член міжнародної спільноти В'єтнам розширить участь та внесок у різних регіональних, багатосторонніх та глобальних об'єднаннях, особливо в ООН.

Зовнішньоекономічна політика все більше стає визначальним фактором у дипломатичних відносинах СРВ. В'єтнам намагається долучити зовнішні ресурси для розвитку своєї економіки на фоні одночасного впровадження внутрішніх реформ. Незважаючи на економічні коливання у світі, показники економічного співробітництва В'єтнаму, наприклад із Китаєм, США, Японією, Республікою Корея, Росією, ЄС, за останні роки зросли. За п'ять років після вступу до СОТ експортний товарообіг СРВ зріс на 97,7 %, в середньому приріст становив 19,52 % рік [215]. Зараз СРВ веде переговори щодо приєднання до Договору про економічне співробітництво в Тихоокеанському регіоні (TPP), розпочались переговори про зону вільної торгівлі з деякими країнами ЄС, Республікою Корея, Митним Союзом (РФ, Білорусь, Казахстан), а також з Україною.

Серед вищенаведених зовнішньополітичних пріоритетів багато таких, що визначалися й раніше, в попередніх стратегіях розвитку СРВ. Однак деякі пункти є новими. Зокрема, національні та народні інтереси визначаються одночасно й метою, і найвищими принципами у зовнішній політиці. Причому, ці народні та національні інтереси включають у себе інтереси майже 90 млн. населення В'єтнаму та понад 4 млн. в'єтнамців у діаспорі. Особливу увагу до проблем в'єтнамської діаспори можна простежити

й у відносинах з Україною. В'єтнамська сторона завжди робить акцент на підтримці своїх громадян, що проживають у нашій країні. В Україні проживає близько 10 000 в'єтнамців, що працюють або навчаються. В'єтнамська діаспора має свою організацію земляцтва, різні галузеві спілки, активно сприяє розвитку українсько-в'єтнамських відносин у всіх сферах. Діяльність діаспори забезпечена низкою міждержавних угод: Консульська конвенція (1994 р.), Міжурядова угода про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист (1996 р.), Угода між КМУ та Урядом СРВ про реадмісію громадян обох держав (2007 р.).

Особлива роль відводиться економічній інтеграції як основі, що поширюється й на інші сфери – політику, національну оборону та безпеку, соціокультурну сферу на рівні двосторонніх, регіональних та глобальних відносин. Зважаючи на це, при нинішньому товарообігу між Україною та СРВ навряд чи можна говорити про стратегічні пріоритети. Можливо, відкриття зони вільної торгівлі, переговори про яку наразі ведуться, змінить ситуацію у бік збільшення економічної активності обох сторін.

Наявність підґрунтя для встановлення відносин стратегічного партнерства визначається такими принципами:

- двобічна зацікавленість партнерів у співробітництві. Існування принципово важливих цілей, досягнення яких можливе лише при серйозній координації зусиль сторін у довгостроковій перспективі;
- єдине розуміння стратегічного партнерства сторонами;
- існування усталених механізмів, завдяки яким реалізується стратегічне партнерство;
- розроблена правова база партнерства, де закріплений зміст співпраці та механізми його реалізації;
- здатність сторін враховувати інтереси один одного, йти на компроміси, підтримувати партнера, навіть якщо в цьому немає очевидної вигоди;
- збіг парадигми цінностей суспільно-політичного процесу обох сторін [216, с. 11].

Згідно з вищенаведеними принципами стратегічного партнерства, можна констатувати, що Україна та В'єтнам мають двобічну зацікавленість у співробітництві й розробки спільних проєктів

на довгострокову перспективу. Незважаючи на розходження у розумінні стратегічного партнерства, можна прийти до консенсусу. Правова база партнерства є, однак потребує подальшого удосконалення та розробки механізмів її реалізації. Обидві країни займають важливе геополітичне становище, тому мають схожі проблеми в зовнішній політиці (тиск великого сусіда, прагнення до діяльності в регіональних міжнародних організаціях), й Україна, й В'єтнам проводять активні реформи в економіці тощо. Таким чином, мінімальне підґрунтя для налагодження стратегічних відносин є.

На підтримку необхідності такого кроку для України можна навести кілька аргументів. У наш час відбувається зміщення центрів глобального впливу в бік країн Азії (зокрема, Китай, Індія, країни АСЕАН), і Україна не може не брати до уваги цю тенденцію у розбудові своїх зовнішньополітичних відносин. Перспективно вбачається участь України у багатосторонніх проєктах із країнами АСЕАН, АСЕМ. В'єтнам із традиційно дружнім до України ставленням та вагомою позицією у своєму регіоні може стати мостом до цих організацій. Сукупний ВВП АСЕАН+3 більший, ніж ВВП США або ЄС, доступ на цей величезний ринок для України відкриває широкі можливості.

Одним із проблемних питань цього регіону є енергетика. Країни АСЕАН постійно прагнуть нарощувати потужність електростанцій для забезпечення зростаючої промисловості та інфраструктури. Співробітництво в енергетичній сфері – це важливий фактор в українсько-в'єтнамських відносинах, що був успішно реалізований у таких проєктах, як будівництво ГЕС Хоабінь, Ялі, Тхакмо та ін. Сторони постійно ведуть переговори щодо залучення України до будівництва, проектування, модернізації та реконструкції гідро-, тепло- та трансформаторних електростанцій. Зараз досягнуто домовленості про реконструкцію ГЕС Тхакмо за допомогою українського концерну “Укрінтеренерго” (контракт приблизно на 10 млн. дол. США). Зарекомендувавши себе в СРВ, Україна може налагодити енергетичну співпрацю й з іншими країнами АТР.

Щодо можливих проблемних питань, можна назвати узгодження азійського стратегічного вектора з іншими стратегічними

партнерами. Для України важливим є збереження балансу відносин між Європою, США та Росією. Для В'єтнаму – баланс між Азією, США, Росією.

Країни АСЕАН змагаються за вплив на міжнародній арені. В'єтнам серед країн АСЕАН має важливе геостратегічне положення, тому його прагнуть контролювати не лише блок АСЕАН, а й Китай та Японія. Також своє панування в АТР через В'єтнам прагнуть відновити США та Росія.

Щодо Китаю політика СРВ вкрай обережна. З одного боку, КНР – важливий економічний партнер, з іншого – є спірні питання щодо кордонів та островів. Імперські настрої Китаю у В'єтнамі розцінюють як загрозу власній безпеці, тому для урівноваження сил користуються підтримкою інших сильних держав та об'єднань (США, Росія, ЄС). Таким чином, балансуючи між сильними державами світу, В'єтнам шукає для себе вигоду та намагається нейтралізувати їхній вплив. Приблизно в такому ж самому становищі перебуває й Україна. Знаходячись між ЄС та Росією, Україна намагається балансувати, вибираючи свій зовнішньополітичний курс. У цій ситуації співпраця з впливовими країнами Азії (КНР, Індія) дає змогу нейтралізувати тиск. Однак такі відносини є асиметричними. Розвиток співпраці з такими країнами, як В'єтнам, має більш рівноправний характер, триває спокійніше, дає змогу обом партнерам однаково знаходити для себе вигоду та розвивати свої держави.

ВИСНОВКИ

У доповіді досліджено політичні та регіональні умови здійснення стратегічного партнерства України з країнами Сходу (Близький Схід, Центральна Азія, Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія) як важливої складової сучасних міжнародних відносин України. Проаналізовано використання концепту стратегічного партнерства в Україні та країнах Сходу, здійснено аналіз сучасного стану, проблем та перспектив двосторонніх відносин між Україною та країнами Сходу, дано оцінку та прогноз подальших взаємовідносин із точки зору стратегічного партнерства. Досліджені аргументи та контраргументи щодо перспективності розвитку східного вектора стратегічного партнерства України в загальному контексті зовнішньополітичної стратегії України.

Китай. У результаті переходу до політики “реформ і відкритості” у сфері економічної модернізації й формування нової зовнішньополітичної парадигми, що виходить із положення, що “практика – єдиний критерій істини”, фахівці-міжнародники КНР змінили колишнє уявлення про сучасну епоху як “епоху імперіалізму та пролетарських революцій”, висунувши тезу про те, що існують дві головні насувні проблеми сучасності – мир і розвиток, а не революції і війни. Китайські експерти відмовилися від положення, що війни неможливо уникнути, якщо існує імперіалізм і “соціал-імперіалізм”, і дійшли висновку, що протягом порівняно тривалого періоду можна буде уникнути нової світової війни та створити мирну міжнародну обстановку й сприятливе мирне оточення. Тенденція поглиблення багатополярності виступає в якості синоніма демократизації міжнародних відносин та виявляється на глобальному й на регіональному рівнях, у політиці, в економіці, в занепаді й зростанні великих держав, у

формуванні нових центрів сил, а також у збільшенні комплексної могутності та ролі країн, що розвиваються, більше сприяє миру й стабільності, ніж біполярна структура або “монополярний світ”. При зростанні незалежної і самостійної самосвідомості народів усіх країн, світ стає все більш взаємозалежним. І хоча військові чинники, як і раніше, відіграють важливу роль, центр міжнародної конкуренції вже перемістився зі сфери гонки озброєнь у сферу мирного змагання за рахунок економічних і науково-технічних факторів. Головними джерелами загрози визнаються: мислення часів “холодної війни”, гегемонізм і силова політика; посилення військових блоків та союзів, локальні конфлікти, що спалахують час від часу на ґрунті національних, релігійних та територіальних суперечностей.

Не бажаючи форсувати процес створення “справедливого й раціонального нового міжнародного політичного й економічного порядку”, основою якого незмінно служать “п’ять принципів мирного співіснування” і “не нав’язування іншим суспільного ладу й шляхів розвитку” під приводом захисту “прав людини” та “демократії”, китайські політологи приступили до конструювання багаторівневої “архітекτονіки партнерства”, яка виступає антиподом політики нерівності, диктату й “унілатералізму”. Апробація моделі партнерських відносин почалася з налагодження “відносин рівноправного й довірчого партнерства, спрямованого на стратегічну взаємодію в XXI столітті” з Російською Федерацією, що стали зразком і прообразом відносин “нового типу”, та максимально забезпечує рівноправну участь всіх держав у загальносвітових процесах, що гарантує їм системні можливості для найбільш ефективної реалізації своїх національних інтересів розвитку. Горизонтальна й вертикальна мобільність у рамках такої багатополлярної моделі надають свободу розвитку форм спілкування, вибору напрямків взаємодії та інтегративної самоорганізації учасників міжнародних відносин, забезпечують рівну безпеку для кожної з держав, оптимальні умови для їхнього “гармонійного розвитку” та “мирного відродження”, рівноправну участь усіх членів світового співтовариства в політичному, економічному й культурному будівництві світової системи.

Поступово завершується процес перетворення КНР із суто регіональної держави, що робить акцент на врегулювання відносин на двосторонній основі в першу чергу зі своїми сусідами по регіону, в глобальну державу, члена СОТ, яка активно бере участь у формуванні майбутньої світової архітекτονіки й може кинути виклик планетарним претензіям США й “новим формам гегемонізму в політиці”. Теоретичне забезпечення цієї нової ролі Китаю в світі, крім вже “класичних” положень про “мир і розвиток”, “незалежність і самостійність”, “мультиполяризацію”, “комплексну могутність”, “мирне оточення”, “новий міжнародний порядок” і т. ін., збагачується новими концептуальними складовими, такими як “мирне піднесення”, “концепція кооперативної безпеки”, “нове мислення в дипломатії”, “консенсусна дипломатія”, “нове глобальне самоврядування”, “гармонійний світ”, “екологічна дипломатія”, “енергетична дипломатія” та ін. Незмінним залишається впевненість китайських політологів у тому, що заміна старої архітекτονіки на нову й старого порядку на новий повинні проходити без нав’язування своїх цінностей і диктату, без військових потрясінь, а шляхом узгодження та ненасильницькими методами конкурентної боротьби в рамках загальноновизнаних міжнародно-правових та політико-дипломатичних основ. У цьому плані концептуально-теоретичні побудови китайських міжнародників типологічно тяжіють до конструктивістської школи західної політології й найбільше схожі на м’яку ціннісну “консенсусну конструкцію” багатоколірного світу й поліваріантності розвитку.

Китай успішно розробляє новий тип відносин не тільки на двосторонньому рівні, але й у рамках багатосторонніх регіональних відносин у рамках ШОС, що має на увазі добросусідство і взаємну довіру, рівноправність і взаємну вигоду, солідарність і співробітництво, спільний розвиток (і навіть перехід до *спів*-розвитку), зміцнення стратегічного компонента і загальної концепції безпеки в добросусідських і дружніх відносинах. Зміцнення відносин “нового типу”, стратегічного партнерства та співпраці допомагає обом сторонам більш ефективно відстоювати власні національні інтереси і сприяє зміцненню миру та розвитку, як у всьому світі, так і в регіоні.

Туреччина. Сьогодні турецько-українські відносини переживають один із найактивніших періодів. Посилення й поглиблення відносин між Туреччиною та Україною має позитивний вплив на економічний розвиток обох країн, оскільки обидві держави відчують потребу в нових ринках. Отже, стає очевидним, що Туреччина та Україна як ніколи важливі одна для одної. Для Туреччини Україна з її обсягом ринку, зручним географічним розташуванням і ринком праці – приваблива країна з точки зору інвестування та покращення регіональних відносин.

З одного боку, Туреччина – наш найбільший торговельний партнер. З іншого боку, експерти акцентують на відставанні – розвитку політичних відносин від економічних. Україна зацікавлена в обміні досвідом із Туреччиною у питанні європейської інтеграції, торгово-економічній, енергетичній, транспортній, військово-технічній та науковій галузях.

Таким чином,

- аналіз зовнішньополітичної стратегії Туреччини останніх років свідчить про те, що “стратегічне партнерство” є практичним втіленням концепції “стратегічної глибини” в зовнішньополітичній практиці країни;

- як *чорноморська* держава Туреччина, виходячи з концепції “стратегічної глибини”, позиціонує себе регіональним лідером, що відіграє стратегічну роль в означеному регіоні;

- “стратегічне партнерство” України й Туреччини є закономірним розвитком відносин двостороннього співробітництва – від “конструктивного партнерства” (1998) – “пріоритетних стосунків” (2003) – до “стратегічного партнерства” (2011);

- реалізуючи політику “нуль проблем із сусідами”, Туреччина розглядає відносини з Україною з перспективи широких безпекових рамок, що мають утримувати баланс сил у Східній Європі й навколо Чорного моря;

- можна стверджувати, що сучасні українсько-турецькі міждержавні взаємини загалом відповідають критеріям стратегічного партнерства, виходячи як з інтенсивності двосторонніх контактів, поступальності відносин співробітництва, високого рівня взаємодії та взаємної підтримки в рамках міжнародних організацій,

так і з активної співпраці в політичній, торговельно-економічній, військовій, науково-технічній та гуманітарній сферах.

Казахстан. Для Казахстану неодмінними складовими стратегічного партнерства на всіх перерахованих напрямках виступають:

- політична взаємодія і обопільна зовнішньополітична підтримка (високий рівень довіри, відкритості, рівності, узгоджена позиція з низки ключових питань міжнародної політики, наприклад, щодо нерозповсюдження ядерної зброї та ситуації в Афганістані, просування національних інтересів Казахстану у світових структурах, визнання лідируючих позицій РК у Центральній Азії);

- економічна співпраця (насамперед, партнерство в інвестиційній сфері, значний зовнішньоторговельний обіг);

- співпраця в енергетичній сфері (зокрема, транспортування енергоресурсів);

- безпековий фактор.

Вочевидь, до укладання стратегічного партнерства казахстанська еліта ставиться уважно та дуже прагматично, надаючи факту таких відносин великої ваги. Схоже, що в умовах жорсткої економічної доцільності добрі стосунки, спільне історичне минуле й менталітет, нарешті, етнічний фактор не є визначальними при виборі Казахстаном своїх стратегічних партнерів. Водночас для казахстанської сторони стратегічне партнерство не означає повної тотожності інтересів як в економічній, так і в політичній сферах. Так, Астана не вважає доцільним відмовлятися від співпраці з кимось із своїх численних партнерів на побажання третьої сторони, нехай ця сторона – один із ключових стратегічних партнерів. Тому з перерахованих напрямів важко виокремити більш пріоритетний – кожен по-своєму вкладається в площину багатовекторної прагматичної зовнішньої політики РК. Привертає увагу, що найбільш послідовно визначення стратегічного партнерства казахстанською дипломатією застосовується для характеристики казахстансько-американських стосунків і в останні роки – для відносин Казахстану з ЄС, тоді як для відносин із РФ та КНР можуть вживати інші визначення (наприклад, “союзницькі

відносини” з РФ). Стратегічне партнерство не обов’язково має бути скріплене відповідними документами. Виглядає, що у низці випадків достатньою для розбудови такого партнерства вважається наявність базових договорів про дружбу між обома країнами або відповідної усної декларації.

Казахстанська сторона не приховує, що її метою є побудова довгострокових і рівноправних відносин стратегічного партнерства із впливовими політичними центрами сучасного світу, наприклад із державами “Великої вісімки”, найбільшими глобальними і регіональними гравцями. Якщо першою позицією є побудова стратегічного партнерства з т. зв. “центрами сили”, то другою виступає енергетичний фактор: інтереси багатовекторної енергетичної та трубопровідної політики Казахстану визначають напрями співробітництва з ключовими партнерами – Росією, Китаєм, США, країнами ЄС і сусідами по Центральній Азії. Третій аргумент у пошуку стратегічних партнерів – питання безпеки (партнерство із США та сусідами по Центральній Азії, що створюють навколо РК т. зв. “пояс добросусідства”). Четвертий аргумент – визначення тієї чи іншої держави як ключового партнера у тому чи іншому регіоні. За вищеперерахованих позицій імовірно видається побудова відносин українсько-казахстанського стратегічного партнерства на ґрунті енергетичного фактора, а саме з огляду на перспективу добудови нафтопроводу “Одеса – Броди” до Плоцька.

Якщо ж зважати на основні напрями стратегічного партнерства Казахстану, то українсько-казахстанське стратегічне партнерство могло б сформуватися у рамках двох векторів: або у рамках інтеграційного вектора на пострадянському просторі, або завдяки європейському вектору. Якщо дотримуватися першого напрямку, то це вимагає більшого залучення України до проекту т. зв. Євразійського Союзу. Розбудова стратегічного партнерства у рамках європейського вектора передбачає необхідною умовою покращення європерспектив України, зокрема розширеної співпраці України з країнами ЄС. Отже, запорукою стратегічного партнерства України та Казахстану бачиться участь України у тому чи іншому інтеграційному проєкті – Євразійському союзі

чи Європейському Союзи, – кожен з яких є предметом особливо-го зацікавлення казахстанської правлячої еліти, або дуже активна співпраця з ними.

Індія. Східноєвропейський вектор знаходиться на периферії зовнішньої політики Індії, тому нашій державі потрібно докласти значних зусиль задля зміни цього факту. У цьому регіоні Україна – єдина держава, можливості якої хоча б частково відповідають індійським стратегічним інтересам, якими, насамперед, є інтереси у військово-технічній сфері, ресурсозабезпеченні та політичній підтримці в межах ООН. Зважаючи на те, що вже на сучасному етапі відносини у цих сферах є реальними, продуктивними і ємними, можна стверджувати, що умови для встановлення стратегічного партнерства між обома країнами є. Складність з індійського боку полягає в тому, наскільки Індії буде достатньо цих умов, а з українського – у ступені готовності нашої сторони докладати зусиль для використання потенційних можливостей відносин, щоб задовольнити вимоги Індії до держав, які претендують на роль особливих партнерів. Постачання Індії воєнної техніки хоч і буде надавати відносинам стратегічності, але водночас стимулюватиме розвиток усіх інших сфер співробітництва, поглиблюючи кооперацію та взаємну вигоду, надаючи цій стратегічності нового, вже не лише оборонного, виміру.

На сьогодні Україна не є полем конфліктуючих інтересів своїх потенційних та реальних стратегічних партнерів (РФ, США, Китаю), що є позитивним сигналом для поглиблення співпраці й стратегічного партнерства.

Існування механізму взаємодії двох держав, яким є Міжурядова українсько-індійська комісія, є дуже позитивним моментом у взаєминах, але для виходу на вищий рівень стосунків бажано збільшити частотність засідань Комісії, з подальшою перспективою підвищення її статусу до міждержавного.

Доречним видається поступове просування українсько-індійських відносин до стратегічного партнерства. Поступальність відносин є ще одним критерієм віднесення їх до стратегічних, тож, за неможливості найближчим часом поглибити відносини до

рівня стратегічного партнерства, проміжний варіант може бути тим інструментом, який в подальшому дозволить це зробити.

При експертній оцінці відносин Індії з іншими державами аналітичні інститути обов'язково враховували потенціал таких відносин. Офіційні представники як з українського, так і з індійського боку неодноразово підкреслювали високий потенціал у відносинах двох держав, що піднімає статус України в очах Індії і є позитивним сигналом для поглиблення взаємин.

В'єтнам. Хоча В'єтнам не може конкурувати з Китаєм за провідну роль в Азії, однак він займає важливе геополітичне положення, має чимало природних ресурсів та потенційних можливостей для співпраці з Україною. Для України є привабливими ринки Південно-Східної Азії, де В'єтнам як член АСЕАН з активною позицією грає важливу роль. Україна з її геополітичним положенням розглядається В'єтнамом як ключ до виходу на європейські ринки. Крім економічної складової, розширенню партнерства між двома державами сприяють і традиційно дружні політичні відносини, що беруть початок із часів Радянського Союзу. В обох держав немає претензій одна до одної, немає спірних точок дотику, а вигода від співпраці очевидна для обох партнерів.

Основні сфери співробітництва України зі стратегічними партнерами, на думку як фахівців, так і громадськості, – це торгово-економічна, політична та сфера безпеки. Для розвитку українсько-в'єтнамських відносин у цих сферах необхідно виконати певні завдання:

- реалізувати досягнуті на державному рівні домовленості;
- організувати роботу Міжурядової українсько-в'єтнамської комісії (МУВК) для забезпечення впровадження реальних проєктів;
- удосконалити правову базу для здійснення торгово-економічної діяльності (зокрема, необхідні договори у банківській сфері для забезпечення прямих розрахунків, взаємного визнання банківських гарантій);
- заздалегідь розробити стратегію розвитку торговельно-економічних відносин після підписання угоди про зону вільної торгівлі. Наразі у торгівлі між Україною та СРВ в основному

було позитивне сальдо України. Існує певна небезпека значного збільшення експорту в'єтнамських товарів до України після підписання угоди про зону вільної торгівлі (про що зараз активно ведуться переговори, створена українсько-в'єтнамська робоча група для вирішення питання підписання угоди про ЗВТ у 2013 р.). Для уникнення цієї загрози Україні необхідно диверсифікувати номенклатуру експортних товарів до СРВ у бік збільшення високо-технологічної продукції з високим ступенем обробки;

- вести активну інформаційну роботу для налагодження торгово-економічних зв'язків, проведення бізнес-форумів, виставок тощо;

- проводити регулярний обмін делегаціями різних рівнів. Використовувати особисті контакти (особливо на вищому рівні) як запоруку довірених партнерських відносин (що є традиційним для в'єтнамського менталітету);

- формувати позитивний імідж України як надійного партнера, що базується не лише на пам'яті про давні заслуги українців перед в'єтнамським народом (у радянський час), а й на сучасних реаліях;

- підтримувати на державному рівні співпрацю між регіонами, суспільними та професійними організаціями;

- виконати попередні плани та підготувати новий план співробітництва між МЗС обох країн, заснований на реальних потребах та можливостях обох країн;

- тісна співпраця в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Залучення України до роботи спеціалізованих комітетів у рамках АСЕАН (напр., науки й технологій), АСЕМ (В'єтнам підтримує прагнення України стати спостерігачем в АСЕМ);

- обмін делегаціями між міноборони обох держав на регулярній основі;

- співпраця у військово-технічній сфері за напрацьованими напрямками, залучення українського обладнання та технологій для підтримки безпеки в АТР;

- співпраця у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, торгівлею людьми, наркотиками, зброєю, нелегальною міграцією тощо.

Переешкоди для торгово-економічної співпраці:

- відстань між країнами створює додаткові витрати на транспортування, таким чином викликає здорожчання деяких видів продукції й зменшення їхньої конкурентоспроможності;
- обидві країни мають потужніших партнерів у відповідному регіоні: країни ЄС та Росія для В'єтнаму, Китай для України, що не дає змогу конкурувати у певних галузях. Наприклад, Росія та Україна є конкурентами на в'єтнамському ринку машинообладнання, в енергетиці, на ринку металовиробів;
- підприємці недостатньо обізнані з ринком та стратегією ведення бізнесу обох країн;
- обидві країни не мають стратегії просування своїх товарів і послуг на ринках один одного;
- проблеми взаєморозуміння (мова, менталітет, традиції).

Близький та Середній Схід. Стратегічне партнерство в регіоні має асиметричний характер і зводиться, переважно, до забезпечення найбільш сприятливого режиму споживання ресурсів, у яких зацікавлені “великі” країни або партнери. “Маленькі” країни більшою мірою, ніж “великі”, зацікавлені у гарантіях безпеки, адже ці ресурси розташовані здебільшого на їхній території. Прикладом такого розподілу інтересів є стратегічне партнерство США з такими країнами, як Ірак та Саудівська Аравія. На другому місці для “маленьких” країн стоять економічні інтереси. Прикладом таких взаємин може бути співробітництво Саудівської Аравії з КНР. Іноді партнерство може бути питанням престижу й забезпечення ваги країни на регіональному рівні, як у випадку США й Афганістану.

Симетричне партнерство в регіоні часто стосується економічного співробітництва й збереження регіонального статус-кво (Іран та Ірак, Туреччина та Ізраїль). Порівнявши стратегічне партнерство між країнами, наведеними вище, можна зробити такі висновки: у означеному регіоні більшість країн розуміють стратегічне партнерство радше як засіб вирішення нагальних проблем, ніж як політичний процес; симетричне стратегічне партнерство, принаймні, для України, буде тим вдалішим, чим більше спільних інтересів вона матиме з потенційними партнерами; беручи

участь у стосунках із “великими” країнами, що логічно витікає з традиційної багатовекторності української зовнішньої політики, треба одразу усвідомлювати, які саме ресурси України можуть цікавити “великих” партнерів.

Таким чином, формування стратегічного партнерства між Україною та країнами Сходу відбувається в умовах становлення та еволюції контурів нового світового порядку. Характер відносин нового типу передбачає високий рівень взаємної довіри, спрямованість на стратегічну взаємодію та досягнення додаткової стійкості взаємин шляхом вирішення проблем в одній сфері співробітництва за рахунок застосування важелів з іншої сфери (наприклад, вирішення політичними методами економічних питань). Крім того, політична взаємодія стратегічного партнерства України з країнами Сходу повинна бути визначена з урахуванням відносин України з Росією, ЄС та США.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

На підставі експертних оцінок закордонних фахівців пропонуються загальні пропозиції щодо зміцнення стратегічного партнерства між Україною та країнами Сходу:

По-перше, уточнити стратегічні цілі та зовнішньополітичні пріоритети, для чого потрібно розробити й прийняти відповідні урядові документи.

По-друге, провести інвентаризацію відносин зі стратегічними партнерами, що передбачає детальний аналіз поточного стану й перспектив співробітництва України з країнами, оголошеними її стратегічними партнерами.

По-третє, необхідно організаційно зміцнювати стратегічне співробітництво. У цьому плані видаються конструктивними такі кроки:

- поглиблювати політичний діалог зі стратегічними партнерами на вищому рівні. Це буде сприяти зміцненню довіри, попередженню конфліктів, урегулюванню кризових ситуацій у двосторонніх відносинах, прийняттю й реалізації оперативних рішень;

- привести у відповідність до пріоритетів та обсягів завдань – статус, структуру й чисельність державних органів, що забезпечують співробітництво зі стратегічними партнерами. Якщо відносини з тими або іншими державами визначаються главою держави в якості стратегічних, то на цих напрямках повинні концентруватися кращі організаційні та кадрові ресурси країни;

- сформувані постійно діючі канали співробітництва між державно-політичними, підприємницькими, науковими й творчими елітами стратегічних партнерів;

- проводити якнайбільше зустрічей і обговорень на рівні експертного середовища, оскільки це дозволяє краще й чіткіше

виявляти проблемні зони в стратегічному партнерстві країн, допомагає точно позначити й знайти оптимальні варіанти вирішення найскладніших завдань;

- підсилити інформаційне забезпечення розвитку стратегічного співробітництва, формувати позитивний образ стратегічного партнера засобами масової інформації;

- створити при профільних міністерствах спільні комісії, які б періодично проводили робочі наради й постійно підтримували двосторонній зв'язок;

- створити діалоговий майданчик для представників громадських організацій, компаній, науково-дослідних і академічних центрів, ЗМІ України та країни-партнера, підтримуваних державними структурами. Це об'єднає міжурядових і міжнаціональних акторів у рамках стратегічного партнерства й підсилить вплив неурядових суб'єктів на двостороннє співробітництво;

- слід ширше використовувати відповідні діаспори (в разі їхньої наявності на теренах України), товариства дружби з метою зближення й щільного співробітництва у сфері культури, освіти, гуманітарних обмінів тощо.

По-четверте, необхідно щільніше координувати свої дії на міжнародній арені, вчасно проговорювати різні “незручні” питання, не піддавати невинуватому ризику політичні та економічні інтереси одне одного, а також, по можливості, не ставити один одного перед фактами, що здійснилися. Спільно обговорювати рішення, здатні суттєво вплинути на баланс сил у регіоні та світі.

Рекомендації щодо розвитку стратегічного партнерства України та КНР:

- Досягнення нового, стратегічного рівня відносин України та КНР потребує зусиль обох сторін і зосередження на зміцненні взаєморозуміння.

- Стратегічне партнерство України та КНР повинне передбачати високий рівень координації зовнішньополітичних і дипломатичних зусиль, а також погодження концептуальних зовнішньополітичних підходів.

- Стратегічне партнерство має бути партнерством між усіма складовими суспільства для забезпечення дійсно стратегічного діалогу. Це особливо стосується громадянського суспільства, бо

багато питань, що стоять перед двома сторонами, можна вирішити саме суб'єктами громадянського суспільства, а не дипломатичним шляхом.

- Українсько-китайське стратегічне партнерство має глобальний контекст, бо дає можливість для обох сторін зрозуміти й керувати силами, які формують глобалізований світ, з метою досягнення миру, процвітання й прогресу.

- До Міждержавної комісії зі співпраці між Україною та Китайською Народною Республікою повинні входити представники уряду, парламенту, аналітичних центрів, ділових кіл та недержавних об'єднань. Мета комісії, крім іншого, має полягати у нагляді за розвитком стратегічного партнерства та приваертанні уваги до потенційних проблем і, в разі необхідності, підготовці рекомендацій.

- Безумовно, регулярні зустрічі на вищому рівні є важливим елементом розвитку відносин, але часто вони мають символічне значення й, до того ж, під час підписання угод недостатньо часу для поглибленого обговорення. Тому проведення самітів на рівні міністрів і галузевих діалогів, ділових і аналітичних круглих столів повинні вирішувати ці завдання.

- Стратегічний діалог повинен бути всебічним, щоб сприяти вирішенню важливих питань українсько-китайського співробітництва у соціальній і економічній сферах. Необхідно встановити постійний діалог не тільки на політичному рівні, а й за участю громадянського суспільства.

- Враховуючи досвід існуючих установ, необхідно створити ефективно діючі українську та китайську неурядові організації, які б спрямували свою роботу на досягнення нового рівня взаємовідносин між Україною та Китаєм.

- Слід сприяти діалогу між Верховною Радою України й Все-китайськими зборами народних представників, що підвищить взаємне розуміння функціонування парламентської системи обох сторін.

- Необхідно встановити високий рівень діалогу між бізнес-колами України та Китаю з наданням можливості час від часу зустрічатися з політичними лідерами та брати участь у самітах.

Хоча відносини з КНР можуть мати позитивний вплив на економічний розвиток України, проте це може певною мірою стати викликом для Східного партнерства. Допомога й підтримка Китаю, засновані на принципах “невтручання”, можуть виявитися більш привабливими, ніж зусилля ЄС у впровадженні демократії та прав людини.

Рекомендації щодо розвитку стратегічного партнерства України та Туреччини. Відсутність між країнами проблем політичного характеру є важливим підґрунтям для подальшого поглиблення стратегічного партнерства України та Туреччини, з огляду на це Україна могла б активніше використовувати вплив Туреччини в центральноазійському та кавказькому регіонах, де Туреччина може виступити надійним партнером при налагодженні багатосторонніх і двосторонніх відносин.

- Враховуючи, що Україна сьогодні не може гарантувати власну енергетичну безпеку й потребує диверсифікації поставок нафти за рахунок енергетичної сировини з Каспійського регіону, активніше використовувати можливості Туреччини як стратегічного партнера для створення альтернативних шляхів поставок енергоносіїв.

- Важливими для України є позиції Туреччини – “відкритих дверей” у рамках НАТО та відкритості Європейського Союзу для всіх країн, що поділяють демократичні цінності й досягли відповідних критеріїв, які дають можливості для України активніше використовувати підтримку Туреччини як стратегічного партнера в регіоні з огляду на європейські прагнення України.

- Як регіональний міжнародний актор, що має надзвичайно вигідне геополітичне розташування, Україна здатна відігравати вирішальну стабілізуючу роль у Чорноморському басейні. Тому Україні, виходячи з національних інтересів, враховуючи політико-економічний стан і зовнішньополітичні можливості, необхідно посилити прагматизм в її регіональній політиці у Причорномор’ї, зосередитись на поглибленні партнерських відносин, передусім, із Туреччиною, Грузією й Азербайджаном для формування східного вектора зовнішньої політики, з огляду на те, що необхідною умовою формування безпекових структур у Чорноморському

регіоні є чітке визначення концепції побудови спільної регіональної ідентичності причорноморських країн.

- Структурувати свої відносини у окремих стратегічних напрямках (космос, авіа- та суднобудування, ядерна енергетика) з максимальним використанням транзитного потенціалу країн.

- У контексті перспектив розвитку співпраці у транспортній сфері необхідно продовжувати послідовну роботу щодо забезпечення взаємодії сторін у процесі розбудови інфраструктурних об'єктів у морських портах України та Турецької Республіки на Чорному морі. Відповідна співпраця сторін повинна спрямовуватися на забезпечення комплексного розвитку поромного сполучення між чорноморськими портами двох країн і збільшення обсягів морських вантажних перевезень, в тому числі завдяки комбінованим перевезенням із використанням залізничного транспорту.

Рекомендації щодо розвитку стратегічного партнерства України та Казахстану. Встановленню стратегічного партнерства між Україною та РК можуть посприяти такі фактори:

- європейські перспективи нашої держави, наприклад, запровадження зони вільної торгівлі Україна – ЄС відкриють нові можливості для активізації двостороннього співробітництва,

- проведення нашими країнами погодженої транспортної політики, оптимізації митних і прикордонних процедур, запровадження конкурентних тарифних умов;

- створення в Україні привабливого податкового та інвестиційного клімату для казахстанських інвесторів;

- розвиток двостороннього співробітництва в індустріально-інноваційній і науковій сферах;

- ширше використання потенціалу української діаспори в Казахстані задля поглиблення двосторонніх зв'язків у всіх сферах.

Рекомендації щодо розвитку стратегічного партнерства України та Індії. Першочерговим завданням, яке стоїть перед обома країнами, є налагодження політичного діалогу й виведення його на систематичну основу, адже лише частотність політичної взаємодії на високому та найвищому рівні є запорукою продуктивної співпраці та реальної взаємної зацікавленості. Індія очікує від своїх стратегічних партнерів солідарності у низці вище пере-

лічених питань, тому якщо Україна претендує на роль такого партнера, їй слід визнати виважену політику Індії як “відповідальної ядерної держави”, попри її рішення не приєднуватися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а також чітко артикулювати свою позицію щодо індо-пакистанського конфлікту, задекларувати на офіційному рівні її економічну, а не політичну доцільність співпраці з Пакистаном. Ці два питання є дуже принциповими для Індії, тому навряд чи поглиблення політичного діалогу відбудеться без таких декларацій України. Останній також важливо усунути інші негативні впливи на стан політичного діалогу.

Це насамперед неадекватне висвітлення інформації. Зменшити вплив цього чинника можливо за рахунок інтенсифікації безпосередньої співпраці між українськими та індійськими інформаційними агенціями й телерадіокомпаніями задля уникнення опосередкованого надходження інформації про Україну до Індії, що не сприяє її адекватному висвітленню. Важливо посилити українсько-індійське інформаційне поле – сприяти поширенню інформації про можливості обох країн у різних сферах у відповідних установах та серед громадськості.

Доречним видається поступове просування українсько-індійських відносин до стратегічного партнерства. Поступальність відносин є ще одним критерієм віднесення їх до стратегічних, тож, за неможливості найближчим часом поглибити відносини до рівня стратегічного партнерства, проміжний варіант може бути тим інструментом, який в подальшому дозволить це зробити.

При експертній оцінці відносин Індії з іншими державами аналітичні інститути обов’язково враховували потенціал таких відносин. Офіційні представники як з українського, так і з індійського боку неодноразово підкреслювали високий потенціал у відносинах двох держав, що піднімає статус України в очах Індії і є позитивним сигналом для поглиблення взаємин.

Рекомендації щодо розвитку стратегічного партнерства України та В’єтнаму.

Перспективні для України напрями співпраці із СРВ:

- залучення комплексу передових українських технологій в енергетичній галузі (відновлювальна енергія), медицині (зварю-

вання живої тканини), розробці корисних копалин (будівництво глибоких вугільних шахт, розробка титанових, залізних руд, переробка бокситів, утилізація “червоного шламу”);

- реалізація устаткування та запчастин в енергетичній галузі (модернізація та будівництво електростанцій), військово-технічній сфері (модернізація озброєння та військової техніки), космічній галузі, дорожньо-транспортній сфері (модернізація залізничної та портової інфраструктури);

- налагодження виробництва на території В’єтнаму (суднобудування, авіабудування, автомобілебудування);

- співпраця в аграрному комплексі (експорт пшениці, впровадження технологій зберігання та переробки зерна, передача ліній птахоферм, постачання устаткування для аграрної промисловості);

- продовження надання послуг у сфері освіти та підготовки фахівців для СРВ, інжинірингових, інформаційних та інших послуг.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Peña F. Capacidades en el caso del G20 y del grupo BRICS. – Mercosurabc, March 17, 2010.

2. Blanko L. Strategic Partnership: a new form of association in International Relations? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wiscnetwork.org/porto2011/papers/WISC_2011-523.pdf

3. Subramanian N. In the promiscuous world of International Relations, Elements of a Strategic Partnership // The Hindu. – January 17, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thehindu.com/opinion/op-ed/article2806158.ece>

4. Dai Zhiting. Concepts Defining Bilateral Relations // Global Times. – 2010, February. 3rd, 5th edition.

5. Weng Ming. What is Constructive Strategic Partnership // World Knowledge. – 1997. – Vol. 23. – № 5.

6. China-Russia Good-Neighborly Treaty of Friendship and Co-operation [Електронний ресурс] // Xinhua. – July 16, 2001. – Режим доступу: http://news.xinhuanet.com/ziliao/2002-08/21/content_532202.htm

7. Joint Declaration between the People's Republic of China and the Republic of Indonesia on Strategic Partnership // Xinhua. – April 24, 2005. – Режим доступу: http://news.xinhuanet.com/world/2005-04/26/content_2880692.htm

8. For China-Japan Strategic Mutual Benefit, the Knot of “Strategy” Should be Solved // Xinlang. – July 1, 2007. – Режим доступу: <http://news.sina.com.cn/w/2007-01-18/090511029195s.shtml>

9. China and Africa Issued Beijing Summit Declaration to Establish New Strategic Partnership / Sohu. – November 6, 2006. – Режим доступу: <http://business.sohu.com/20061106/n246212549.shtml>

10. Бергер Я. М. Возвышение Китая: международные аспекты [Електронний ресурс] // Международная жизнь. – 2005. – № 9. –

Режим доступа: <http://globalization.su/lib/articles/berger/1167478460.html>

11. Yan Xuetong. Analysis of China's National Interests. – Monterey: Monterey Institute of International Studies, 2008. – 198 p.

12. Китай в мировой политике / А. Д. Воскресенский. – М.: РОССПЭН, 2001. – 527 с.

13. Freire M. R., Mendes C. A. Realpolitik Dynamics and Image Construction in the Russia-China Relationship: Forging a Strategic Partnership? // Journal of Current Chinese Affairs. – 2009. – Vol. 38. – № 2. – P. 27–52.

14. Sarsembaev I. Russia: No Strategic Partnership With China in View // China perspectives. – May – June 2006. – № 65. – P. 2–13.

15. Voskressenski A. D. Russia and China: A Theory of Inter-State Relations. – London: RoutledgeCurzon, 2003. – XXV, 278 p.

16. Work to Set up Sino-US Constructive Strategic Partnership // Renmin Ribao [People's Daily]. – June 18, 1998.

17. France and China. Bilateral relations between France and China [Электронный ресурс] // France Diplomatie. – 09.08.10. – Режим доступа: <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/china-506/france-and-china/>

18. President Hu Jintao Concludes His European Tour and Returns Home // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. – 2010/11/08. – Режим доступа: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/hujintaofangwenfaguoheputaoya/t767609.htm>

19. David Cameron vows to double UK trade to China // The Guardian. – 9 November 2010. – Режим доступа: <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/nov/09/david-cameron-double-trade-china>

20. China, India to Build Strategic Partnership [Электронный ресурс] // Xinhua News Agency. – April 12, 2005. – Режим доступа: <http://www.china.org.cn/english/2005/Apr/125627.htm>

21. Germany and China: The New Special Relationship // The Globalist. – August 30, 2012. – Режим доступа: <http://www.theglobalist.com/storyid.aspx?storyid=9734>

22. The Pakistan-China strategic partnership // China.org.cn. – May 20, 2011. – Режим доступа: http://www.china.org.cn/opinion/2011-05/20/content_22605398.htm

23. Qin Jize. Indonesia now a strategic partner // China Daily. – 26.04.2005. – Режим доступа: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-04/25/content_437349.htm

24. Lee Tai-hwan. Korea, China enter strategic partnership // The Korea Herald. – May 31, 2008. – P. 4.

25. China, Laos establish strategic partnership [Электронный ресурс] // Window of China. – 09.09.2009. – Режим доступа: http://news.xinhuanet.com/english/2009-09/09/content_12023768.htm

26. Laos, China hail value of strategic partnership // Vientiane Times. – September 25, 2012. – Issue 224. – P. 1, 3.

27. China key strategic partner of Cambodia, ASEAN: Cambodian PM // Xinhua. – 04.04.2012. – Режим доступа: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-04/04/c_131507103.htm

28. Li Chenyang. China–Myanmar Comprehensive Strategic Cooperative Partnership: A Regional Threat // Journal of Current Southeast Asian Affairs. – 2012. – Vol. 31. – № 1. – P. 53–72.

29. Wen Jiabao Meets with Philippine President Aquino in Ziguangge, Zhongnanhai // Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. – 01.09.2011. – Режим доступа: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/yzs/gjlb/2762/2764/t855408.htm>

30. China underscores all-round strategic partnership with Vietnam // Xinhua. – 12.01.2008. – Режим доступа: http://news.xinhuanet.com/english/2008-12/01/content_10441041.htm

31. Chinese premier hails friendship with Malaysia, vows more cooperation [Электронный ресурс] // People's Daily Online. – April 29, 2011. – Режим доступа: <http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/7365272.html>

32. China, Thailand to establish 'comprehensive strategic partnership' – Thailand betrays Chinese dissidents [Электронный ресурс] // East-Asia-Intel.com. – April 25, 2012. – Режим доступа: <http://americanreport09.wordpress.com/2012/04/28/china-thailand-to-establish-comprehensive-strategic-partnership-thailand-betrays-chinese-dissidents/>

33. Sümer G. Stratejik işbirliği ve stratejik ortaklık kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış // Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 10 (1). – 2010. – P. 671–698.

34. Davutoğlu A. *Strategik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. – Istanbul: Küre Yayınları, 2001.

35. Davutoğlu A. The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis) order // *Perceptions: Journal of International Affairs*. – Vol. 2. – No. 4. December 1997 – February 1998. – 17 p.

36. Walker J. Understanding Turkey's Foreign Policy through *Strategic Depth* // *Transatlantic Academy*. – 2010. – 3 p.

37. Falk R. Reconsidering Turkey // *Zaman*. – October 6, 2004.

38. Murinson A. The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy // *Middle Eastern Studies*. – Vol. 42, № 6 (November 2006). – P. 945–964.

39. Vira V. The Neo Ottomans: Looking East without looking back // *Foreign Policy Journal*. – June 15, 2010. – Режим доступу: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2010/06/15/the-neo-ottomans-looking-east-without-looking-back> (June 17, 2010).

40. Article by H. E. Ahmet Davutoğlu published in *Foreign Policy magazine (USA)* on 20 May 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-ahmet-davutoglu-published-in-foreign-policy-magazine-_usa_-on-20-may-2010.en.mfa

41. Ірхін О. Витоки стратегічного союзу США і Турецької республіки: договір 1948 р. // *Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України*. – Вип. 26. – К., 2004. – С. 165–175.

42. Ратніков М. І. Безпековий вимір стратегічного партнерства США – Туреччина // *Проблеми міжнародних відносин*. – К.: КиМУ, 2012. – С. 175–187.

43. Güney A. An anatomy of the transformation of the US-Turkish alliance: from “Cold War” to “War on Iraq” // *Turkish Studies*. – Vol. 6. – № 3. – 2005. – P. 344.

44. Габер Є. Американо-турецький альянс на сучасному етапі: стратегічні партнери чи стратегічні суперники? // *Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України*. – Вип. 43. – К., 2008. – С. 127–140.

45. Bryza M. Invigorating the U.S.-Turkey Strategic Partnership // *The Dssam Journal*. – December 2008. – P. 69–74 [Електронний

ресурс]. – Режим доступа: <http://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/106232.htm>

46. McNamara S., Cohen A., Phillips J. Countering Turkey's Strategic Drift // The Heritage Foundation [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/07/countering-turkey-s-strategic-drift>

47. Bir Ç. Sherman M. Formula for Stability: Turkey Plus Israel // Middle East Quarterly. – Fall 2002. – P. 23–32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.meforum.org.sci-hub.org/511/formula-for-stability-turkey-plus-israel>

48. Inbar E. Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership // MERIA. – June 2001. – Режим доступа: <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/meria/journal/2001/issue2/jv5n2a5.html>

49. Inbar E. Israeli-Turkish Tensions and their International Ramifications // Orbis. – Winter 2011. – P. 132–146. – Режим доступа: http://www.biu.ac.il/Besa/efraim_inbar/IsraeliTurkishTensionsArticle.pdf

50. Глазова А. В. Новая стратегия Турции на Ближнем Востоке. – Режим доступа: www.ng.ru/courier/2011-12-26/9_turkey.html

51. Премьер-министр Турции начинает поездку по странам “арабской весны” с Египта // Прайм. – Режим доступа: <http://www.1prime.ru/news/0/%7B737794CC-BF41-8FAD-7DA8-A1081EF7D499%7D.uif>

52. Афганистан и Турция в 2013 году подпишут соглашение о стратегическом партнерстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mn.ru/world/20120929/327865132.html>

53. Baran Z. The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey // The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West (The Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program). – 2005. – P. 103–118. – Retrieved 2007.12.30.

54. Foreign Policy Strategy 2006–2009. – Режим доступа: http://www.mfa.gov.ge/files/35_9440_673620_11.pdf

55. Давутоглу А. Внешняя политика Турции и Россия // Россия в глобальной политике. – Т. 8. – № 1. – 2010.

56. Гурьев А. А. Ситуация в Турции: июль 2010 г. – 5.08.2010. – Режим доступа: http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

57. Турция и РФ намерены развивать стратегическое партнерство. – Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20121204/913318660.html>

58. Шерьязданова К. Г. Зигзаги внешней политики Турции // Credo New. Теоретический журнал. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/1132/67/>

59. Турция и Казахстан подписали договор о стратегическом партнерстве // Nomad. – Режим доступа: <http://www.nomad.su/?a=3-200910230239>

60. Devlet N. Turkey and Uzbekistan: A Failing Strategic Partnership // The German Marshall Fund of the United States. – Режим доступа: <http://www.gmfus.org/.../turkey-and-uzbekistan-a...>

61. Китай и Турция вступили в новое стратегическое партнерство // Война и мир. – Режим доступа: <http://www.warandpeace.ru>

62. Свистунова И. А. Об отношениях Турецкой Республики с Китаем // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/28-11-10.htm>

63. Турция и Китай расширяют ядерное сотрудничество // News info. – Режим доступа: <http://www.newsinfo.am/Турция-и-Китай-расширяют-ядерное-сотрудничество-617515/>

64. Переговоры с Сеулом по строительству АЭС в Турции возобновятся // Umma Inform. – Режим доступа: <http://www.umma.org.ua/ru/news/world/2012/.../5372>

65. Отношения Турции с государствами Азии в период правления Партии справедливости и развития // Rusorient. – Режим доступа: <http://www.rusorient.ru/page.php?vrub=rm&vparid=5302&vid=5335&lang=rus>

66. Байзакова К. И. Вопросы обеспечения европейской безопасности на современном этапе: подходы Казахстана и России // Казахстан – Россия – Европейский Союз: перспективы стратегического партнерства. Материалы междунар. науч.-практич. конф. (г. Алматы, 22 октября 2009 г.). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – С. 59–66.

67. Интервью Министра иностранных дел Республики Казахстан К. Токаева Агентству КАЗИНФОРМ: У Казахстана нет альтернативы для другой внешней политики // Дипломатия жаршысы. – 2006. – № 1. – С. 169–173.

68. Выступление Министра иностранных дел Республики Казахстан Ержана Казыханова на выездном заседании Комитета по международным делам, обороне и безопасности Мажилиса Парламента (Астана, 27 мая 2011 г.) // Дипломатия жаршысы. – 2011. – № 3 (30). – С. 21–24.

69. Шайхутдинов М. Е. Становление новой архитектуры международных отношений и перспективы казахстанско-российского диалога // Казахстанско-российские отношения: состояние и перспективы. Материалы международной научной конференции (г. Алматы, 22 сент. 2008 г.). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – С. 27–35.

70. Қазақстан Республикасы туралы шетел БАҚ-тар материалдарының дайджесі (1 мамыр-10 маусым) / ҚР СІМ Халықаралық ақпарат комитеті. – Астана, 2011. – 122 с.

71. Выступление Министра иностранных дел Республики Казахстан Марата Тажина на II Евразийском энергетическом форуме KazEnergy “Нефтегазовая отрасль и энергетика” (г. Астана, 6–7 сентября 2007 г.): “Энергетическая безопасность – ключевой фактор стабильности международных отношений” // Дипломатия жаршысы. – 2007. – № 3 (13). – С. 93–96.

72. Эксклюзивное интервью с Чрезвычайным и Полномочным Послом Республики Казахстан в Соединенных Штатах Америки Ерланом Идрисовым // Дипломатия жаршысы. – 2012. – № 2 (35). – С. 52–55.

73. Дипломатия жаршысы. – 2006. – № 3 (9). – С. 155.

74. Иватова Л. Казахстан и США: обзор и анализ основных этапов стратегического партнерства двух стран // Дипломатия жаршысы. – 2006. – № 3 (9). – С. 258–261.

75. Выступление Министра иностранных дел Республики Казахстан Е. Х. Казыханова на совещании с участием руководителей загранучреждений РК (г. Астана, 13 декабря 2011 года) // Дипломатия жаршысы. – 2011. – № 6 (33). – С. 39–44.

76. Мовкебаева Г. А. Энергетическая дипломатия Европейского Союза в Центральной Азии и Республике Казахстан: приоритеты сотрудничества // Европейский Союз – Казахстан – Россия: перспективы сотрудничества с Китаем: Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции (г. Алма-

ты, 21 июня 2011 г.). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – С. 207–217.

77. Жустен Н. Европейский Союз и Казахстан: стратегические партнеры в новом мире // Дипломатия жаршысы. – 2010. – № 1 (23). – С. 75–77.

78. Калиева Р. Казахстанский путь вхождения в мировое пространство: эффект европейского вектора // Дипломатия жаршысы. – 2010. – № 1 (23). – С. 102–104.

79. Дипломатия жаршысы. – 2008. – № 1 (15). – С. 21.

80. Казахстан в ОБСЕ / Информационно-издательский Совет Министерства иностранных дел Республики Казахстан. – Ч. I. – Астана, 2010. – 180 с.

81. Ибраев Р. Казахстан и Венгрия в условиях глобализации // Дипломатия жаршысы. – 2008. – № 1 (15). – С. 62.

82. Лаумулин М. Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. – Т. V: Центральная Азия в XXI столетии. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 440 с.

83. Внешнеполитическая деятельность Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева в 2010 году / Под ред. Б. К. Султанова. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2011. – 524 с.

84. Сыроежкин К. Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству. В трех книгах. – Кн. 1. В начале пути. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. – 336 с.

85. Икрам Адырбеков: Казахстан и Китай отмечают 20-летие установления дипломатических отношений // Казахстанская правда. – 05.01.2012. – Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/c/1325707215>

86. Президент Н. А. Назарбаев и современный Казахстан. – Т. III. Н. А. Назарбаев и внешняя политика Казахстана: Сборник документов и материалов в трех томах. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 340 с.

87. Ким Г. Н. Казахстан – Южная Корея: по пути стратегического партнерства. В двух книгах. – Кн. 1. Этапы партнерства и

сотрудничества. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2012. – 392 с.

88. Внешнеполитическая деятельность Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева в 2011 году / Под ред. Б. К. Султанова. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2012. – 620 с.

89. Т. Калиев: Политика равновесия. Интеграционный вектор на постсоветском пространстве // ЦентрАзия. – 30.05.2011. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1306702440>

90. Дипломатическим отношениям Индии и Казахстана исполнилось 20 лет // Zakon.kz. – 22.02.2012. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4475185-diplomaticheskim-otnoshenijam-indii-i.html>

91. Chaudhuri R. Strategic Partnership // National Security. A symposium of re-exemining strategic institutions and practices. – 2009. – № 599 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.india-seminar.com/2009/599.htm>

92. Faruqui A. The Strategic Culture of India [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mediamonitors.net/ahmadfaruqui16.html>

93. Nonalignment 2.0. A Foreign and Strategic Policy for Indian for the Twenty First Century, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cprindia.org/sites/default/files/NonAlignment%202.0_1.pdf

94. India-France Joint Statement on Progress in India-France: Partnership for the Future [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/5304/IndiaFrance+Joint+Statement+on+Progress+in+IndiaFrance+Partnership+for+the+Future>

95. Riyadh Declaration: A New Era of Strategic Partnership March – 01, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/3700/Riyadh+Declaration+A+New+Era+of+Strategic+Partnership>

96. Joint Statement Toward India-Japan Strategic and Global Partnership. – December 15, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим до-

ступу: <http://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/6368/Join+t+Statement+Towards+IndiaJapan+Strategic+and+Global+Partnership>

97. Kumar S., Pradhan S. D., Sibal K., Bedi R., Ganguly B. *India's Strategic Partners: A Comparative Assessment* / Foundation for National Security Research. – New Delhi, 2011. – P. 5.

98. Chellaney B. *India's strategic partners* // Mint Newspaper. – 2010, January 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chellaney.net/2010/01/12/indias-strategic-partners/>

99. Перепелиця Г. Як жити, відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин // Політика і час. – 2002. – № 4. – С. 50–64.

100. Joint Statement of the Republic of India and the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hindu.com/thehindu/nic/0041/jointstatement.htm>

101. Sikri R. *Challenge and Strategy: Rethinking Indian's Foreign Policy*. – New Delhi, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.sagepub.com/books/Book234048>

102. Ігнат'єв П. М. Індія та Японія: від байдужості до стратегічного партнерства // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 99 (Ч. II). – К.: Київський університет ім. Т. Шевченка. – 2011. – С. 24–33.

103. Hussain M. S. *India and France Toward an Enduring Strategic Partnership – Analysis*, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurasiareview.com/03102011-india-and-france-toward-an-enduring-strategic-partnership-analysis-2/>

104. Azad S., Gupta A. IDSA COMMENT. *Evaluating India's Strategic Partnerships using Analytic Hierarchy Process* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idsa.in/idsacomments/EvaluatingIndiasStrategicPartnershipsusingAnalyticHierarchyProcess_agupta_170911

105. Galenkamp M. *Indo-German Relations*. Institute of Peace and Conflict Studies, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipcs.org/pdf_file/issue/SR78-Final.pdf

106. *The EU – India: The problems of strategic partnership and its significance for transformations in the world system*. – Warsaw,

30.05-2.06.2007 SGH/EADI International Workshop Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eadi.org/doc/WG_Doc/International_Workshop_on_EU-India_relations.pdf

107. Ігнат'єв П., Черкас Б. Азійські велетні в боротьбі за вплив на країни Африки // Зовнішні справи. – 2012. – № 3. – С. 34–37.

108. Từ điển từ mới tiếng Việt [Словник неологізмів в'єтнамської мови] / Chu Bích Thu chủ biên. – TP Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Phương Đông. – 2008. – 282 tr.

109. Стратегічні партнери України: декларації і реалії // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 12. – С. 2–57.

110. Геополитика [Електронний ресурс] // Русская геополитическая энциклопедия / Дергачев В. А. – 2010. – Режим доступу: <http://dergachev.ru/meo/17.html>

111. Tuyên bố chung về thiết lập quan hệ đối tác chiến lược Việt – Anh [Спільна заява про встановлення відносин стратегічного партнерства В'єтнам – Англія] [Електронний ресурс]. – London, 08/09/2010. – Режим доступу: <http://ukinvietnam.fco.gov.uk/resources/vi/pdf/pdf1/vietnam-uk-strategic-partner-vie>

112. “Đối tác chiến lược!”: Phòng vấn Bộ trưởng Kế hoạch và Đầu tư Võ Hồng Phúc [Стратегічне партнерство. Інтерв'ю з міністром планування та інвестицій Во Хонг Фука] [Електронний ресурс] // Diễn đàn doanh nghiệp. – 19/10/2006. – Режим доступу: <http://ddd.com.vn/19318cat134/doi-tac-chien-luoc.htm>

113. Merle D. K. Biden: U.S., Iraq Enter New Strategic Partnership. – 1 грудня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/12/20111201155005elrem0.9479181.html#axzz2ENSeRXKE>

114. Obama vows Iraq has ‘strong and enduring partner’ in U.S. // Newsletter. – 12 грудня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/12/12/182118.html>

115. Odierno R. T. Operation New Dawn: Building a Long-Term Strategic Partnership Through Stability Operations // Newsletter. – 11–23 березня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://usacac.army.mil/cac2/call/docs/11-23/ch_7.asp

116. Green J. America's Allies In Iraq Abandoned By Obama // The Daily Beast. – 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу: <http://www.thedailybeast.com/articles/2012/09/06/eli-lake-iraq.html>

117. Executive Order 13541 – Temporary Organization to Facilitate a Strategic Partnership with the Republic of Iraq. – 10 травня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/executive-order-temporary-organization-facilitate-a-strategic-partnership-with-repu>

118. F-16IQ Iraqi Air Force [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/f-16iq.htm>, <http://www.airpower.au.af.mil/article.asp?id=44>

119. Rozoff R. Iraq: NATO Forges New Strategic Partnership In Persian Gulf// Stop NATO. – 20 червня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rickrozoff.wordpress.com/2012/06/21/iraq-nato-forges-new-strategic-partnership-in-persian-gulf/>

120. Cordesman A. H. Iraq: Strategic Partnership or Lose the “Unwon” War [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csis.org/publication/iraq-strategic-partnership-or-lose-unwon-war.html>

121. “Toward a New Partnership with Iraq” Remarks by Antony Blinken, Deputy Assistant to the President and National Security Advisor to the Vice President. As Prepared for Delivery. Center for American Progress, Washington, DC. – 16 березня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iraq-businessnews.com/2012/03/19/toward-a-new-partnership-with-iraq/>, <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2012/03/201203162260.html#ixzz1pSiLHv1Z>

122. The United States of America and the Republic of Iraq Strategic Framework Agreement. Joint Statement of the U.S.-Iraq Political and Diplomatic Joint Coordination Committee. – 2 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197276.htm>

123. A Bipartisan Senate Delegation Visited Baghdad, Iraq on September 4–5 to Discuss U.S.-Iraqi Relations and Regional Developments. – 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iraq.usembassy.gov/pr-090712.html>

124. Cordesman A. H. Winning the War in Iraq: Creating and Funding a Strategic Partnership. – 23 лютого 2011 р. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://csis.org/publication/winning-war-iraq-creating-and-funding-strategic-partnership>

125. Iraq and European Union sign strategic partnership agreement. – 14 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mawtani.al-shorfa.com/en_GB/articles/iii/features/iraqtoday/2012/05/14/feature-03

126. World Bank grants Iraq \$ 900 million in the framework of national strategic partnership. – 10 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alsabaah.com/ArticleShow.aspx?ID=36846>

127. The EU is moving steadily towards enhancement of its relationship with Iraq and is committed to a long term, mutually beneficial relationship [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/iraq/index_en.htm

128. Japan-Iraq Relations. – Вересень 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/iraq/index.html

129. Al-Laythi N., Abd Zayer K. /N. al-Laythi, K. Abd Zayer. Potential Iran-Iraq Deal Worries West, Pressures Turkey. – 3 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.al-monitor.com/pulse/security/01/10/iran-iraq-strategic-agreement.html>, <http://www.azzaman.com/?p=15063>

130. Bar'el Z. Iran is eyeing a strategic partnership with the Kurds. The ongoing political realignment in the region is throwing up some surprising potential partnerships. – 1 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.haaretz.com/news/features/iran-is-eyeing-a-strategic-partnership-with-the-kurds-1.455095>

131. Burke Chair on Saudi Arabia and the Gulf [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csis.org/program/burke-chair-saudi-arabia-enters-21st-century>

132. Cordesman A. H. The Saudi Arms Sale. Reinforcing a Strategic Partnership in the Gulf. – 3 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csis.org/publication/saudi-arms-sale>

133. Saudi-Spanish ties developing into strategic partnership // ARAB NEWS. – 13 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/412950>

134. Cameron to sign strategic partnership with Saudi Arabia. – 14 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/politics/article3285879.ece>

135. Kingdom, France keen to bolster strategic ties [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saudigazette.com.sa/index.cfm?method=home.regcon&contentid=20120714129903>

136. YSBC holds symposium on Yemeni-Saudi economic strategic partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.26sep.net/news_details.php?lng=english&sid=23825

137. International Herald Tribune, 26 січня 2006.

138. Delhi Declaration. – Нью Делі, 27 січня 2006.

139. Pant H. V. Saudi Arabia Woos China and India // Middle East Quarterly. – Осінь 2006, випуск XIII. – С. 45–52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meforum.org/meq/issues>

140. Prasanta Kumar Pradhan. Forging a Strategic Partnership with Saudi Arabia. – 4 березня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idsa.in/idsacomments/ForgingaStrategicPartnershipwithSaudiArabia_pkpradhan_040310

141. Strategic Partnership between Saudi Arabia and China. Saudi Economic Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saudieconomicsurvey.com/2012/01/strategic-partnership-between-saudi-arabia-and-china/>

142. Buel M. US, Afghanistan Sign Draft of Strategic Partnership Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voanews.com/content/us-afghanistan-sign-draft-of-strategic-partnership-agreement-149313475/370245.html>, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2112861,00.html>

143. Miller P. D. Promises: The US-Afghan Strategic Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.promises_promises_the_us_afghan_strategic_partnership.html

144. China, Afghanistan in strategic partnership (Сінхуа) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/08/c_131640214.htm

145. Morocco, US Agree To Build Strategic Partnership. – 27 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moroccoworldnews.com/2012/07/49472/morocco-u-s-agree-to-build-a-more-ambitious-strategic-partnership-official/>

146. Morocco: U.S., Morocco Launch Strategic Partnership – Tackle Growth, Reforms, Terrorism, Syria. – 6 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allafrica.com/stories/201210170946.html>

147. Rubin J. A new strategic partner in the Middle East. The Washington Post, 11 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.washingtonpost.com/blogs/right-turn/post/a-new-strategic-partner-in-the-middle-east/2012/09/11/f63a4142-fbb2-11e1-8adc-499661afe377_blog.html

148. Malik A. Strategic partnership – Morocco, Equatorial Guinea promoting bilateral cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.english.globalarabnetwork.com/2011040410619/Economics/strategic-partnership-morocco-equatorial-guinea-promoting-bilateral-cooperation.html>

149. Statement on the Death of American Personnel in Benghazi, Libya, 09.12.2012. Заява Г. Клінтон 12 вересня 2012. 2012/1422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197630.htm>

150. Bhadrakumar M. K. Russia's Libya role irks China. – 4 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atimes.com/atimes/China/MF04Ad02.html>

151. Pentagon: us to build strategic partnership with lebanese army [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.haaretz.com/news/pentagon-u-s-to-build-strategic-partnership-with-lebanese-army-1.231507>

152. Eizenstat S. E. Formalizing the Strategic Partnership: the next step in US-Israel relations // Policy Papers. Number Nine. The Washington Institute For Near East Policy. – Washington, 1988. – 33 р.

153. Desai R. D., Dormandy X. Indo-Israeli Relations: Key Security Implications // Policy Brief, Harvard University, July 10, 2008.

154. Kumaraswamy P. R. Strategic Partnership Between Israel and India // Middle East Review of International Affairs. – Vol. 2. – No. 2 (May 1998). – Окр. відбиток.

155. Bligh A. Jordanian-Israeli Strategic Partnership in Historical Perspective // ACPR Policy Paper No. 24 (1998). – P. 1–18.

156. Iran-Russia strategic partnership will ensure regional stability: official. – 13 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tehrantimes.com/component/content/article/96328>

157. Iran threatens to expel Afghan refugees if Kabul ratifies US strategic partnership. 17 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://immigrantstories.tumblr.com/post/23220214244/iran-threatens-to-expel-afghan-refugees-if-kabul>

158. Bertram Chr. For a new Iran policy // Centre For European Reform Bulletin, April/May 2008.

159. 204 Senior Politician Asks Egyptian Gov't to End Strategic Partnership with US [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=9107110232>

160. Muslim Brotherhood in Egypt pledge to a strategic partnership with Saudi Arabia. – 18 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bouportal.com/en/Categorydet.aspx?id=1007>

161. Obama calls Libyan, Egyptian leaders over anti-American violence. – 14 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.xinhuanet.com/english/world/2012-09/14/c_123713627.htm

162. Melham H. U.S. keen to continue its 'strategic partnership' with Egypt: Ambassador Feltman. – 6 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alarabiya.net/articles/2012/03/06/198864.html>

163. Morrow A., Al-Omrani Kh. M. Egypt and U.S. Step Past Crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ip-snews.net/2012/10/egypt-and-u-s-step-past-crisis/>

164. Readout of the President's Call with Egyptian President Morsi. – 12 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/09/13/readout-president-s-call-egyptian-president-morsi>

165. Algeria and Russia to work on nuclear and space programmes // BBC Monitoring International Reports. – 2 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.accessmylibrary.com/article-1G1-230478269/algeria-and-russia-work.html>

166. Szczudlik-Tatar J. China's Policy Towards Central and Eastern Europe // Bulletin PISM. – May 9, 2011. – No. 44 (261). – P. 488–489.

167. Szczudlik-Tatar J. China's Policy Towards Non-EU “New Eastern Europe” // Bulletin PISM. – November 7, 2011. – No. 103 (320). – P. 604–605.

168. Воротнюк М. Туреччина: регіональний гравець з глобальними амбіціями // Компас 2020. – Режим доступу: <http://www.library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07747.pdf>

169. Шишкіна В. О. Українсько-турецьке співробітництво як фактор регіональної безпеки: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 183 арк.

170. Ukraine and Turkey to build a “strategic partnership”. – Режим доступу: http://www.gasandoil.com/news/central_asia/6c4172e8b372550170e71fb7c392833a?b_start=5000

171. Шевелёв Д. Украинско-турецкие отношения: эскизы к стратегии и тактике // Новое восточное обозрение. – 21.05.10. – Режим доступу: <http://www.ru.journal-neo.com/node/489>

172. Davutoğlu A. Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu. 32. baskı. – İstanbul: Küre yayınları, 2009.

173. Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К., 2009. – 266 с.

174. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною: сьогодення і перспективи // Мости дружби. Україна – Туреччина 2006. Київ: Український видавничий консорціум, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/project/2.html>

175. Міністерство закордонних справ України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/central-europe>

176. Україна і Туреччина обговорили стратегічне партнерство. – Режим доступу: <http://www.ura-inform.com/uk/politics/2012/03/06/ukraina-i-turtsija-obsudili-strategicheskoe-partnerstvo>

177. Президент наголошує на важливості розширення українсько-турецького стратегічного партнерства // Офіційне інтернет-

представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25326.html/>

178. Співробітництво між Україною та Туреччиною у різних галузях // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/tur/6417.html

179. Торгівля товарами між Україною та Туреччиною // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_za_kab_stat/tur/6405.html

180. Інвестиційне співробітництво між Україною та Туреччиною // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/analiz_inv_spivirobnictva/tur/6394.html

181. Дёмин О. Украина – Казахстан: Вековая дружба, взаимовыгодное партнерство // Посольство України в Республіці Казахстан. – 10.08.2012. – Режим доступу: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/press-center/publications/747-ukraina--kazakhstan-vekovaja-druzhiba-vzaimovygodnoje-partnerstvo>

182. Мазука Л. І. Закордонне українство в Казахстані: історія та сучасність. (До року України в Казахстані) // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 68–75.

183. Лажнік В. Й., Мамбетова В. С. Основні напрями співробітництва між Україною і Казахстаном // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 11. – С. 142–153.

184. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Казахстаном // Посольство України в Республіці Казахстан. – Режим доступу: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-kz/trade>

185. Казахстан – Украина: цифры и факты // Дипломатия жаршысы. – 2011. – № 6 (33). – С. 75–77.

186. Казыханов Е. Казахстан – Украина: веками скрепленная дружба // Посольство України в Республіці Казахстан. – 26.07.2012. – Режим доступу: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/press-center/publications/614-kazakhstan--ukraina-vekami-skreplennaja-druzhiba>

187. Перспективні сфери інвестиційного співробітництва між Україною та Республікою Казахстан // Державна підтримка українського експорту / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 29.09.11. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/analiz_inv_spivirobnictva/kaz/5885.html

188. Політичні відносини між Україною та Казахстаном // Посольство України в Республіці Казахстан. – Режим доступу: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-kz/diplomacy>

189. Селивон Н. Украина и Казахстан – стратегические партнеры в новом тысячелетии // Дипломатия жаршысы. – 2007. – № 1 (11). – С. 54–56.

190. Кушкумбаев С. К. Внешняя политика Казахстана в глобальном мире // Перспективы партнерства Казахстана и Украины в новых геополитических и геоэкономических условиях: Материалы “круглого стола” (г. Алматы, 22 октября 2008 г.). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – С. 13–19.

191. Сірук М. Амангельди Жумабаєв: Транзитні можливості України викликають інтерес у Казахстану // День. – 2006 (12 груд.). – № 217. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/173929/>

192. Кобзаренко А. М. Проблеми та перспективи українсько-індійських відносин // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 4 (21). – С. 156–160.

193. Майко В. Зовнішньополітичні та економічні пріоритети України в країнах Центральної, Південної та Південно-Східної Азії // Зовнішні справи. – 2011. – № 10. – С. 10–14.

194. Семенець О. Є. Сучасна Індія: наука, технології, стратегічні сектори. – К.: КНЕУ, 2006. – 208 арк.

195. Ядерна енергетика у світі та Україні: стан і перспективи розвитку (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. – 2008. – № 3 (97). – С. 2–41.

196. Сушко О., Горбач В., Козій І., Матюханов А. Зовнішня та безпекова політика: шанси та межі багатовекторності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://euroatlantica.info/assets/files/New%20Foreign%20Policy_analytical%20report.pdf

197. Світовий список імпортерів озброєнь знову очолила Індія // Дзеркало тижня. – 19 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/SOCIETY/svitoviy_spi-sok_importeriv_ozbroen_znovu_ocholila_indiya-98942.html

198. Гхош М. Стратегическое партнерство: как это может быть // День. – 2002, 15 октября. – № 186.

199. Індія стала двадцятим стратегічним партнером України // Українська правда – 2002 р. (4 жовтня) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/10/4/2990914/>

200. Жовква І. І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К., 2005. – 213 арк.

201. Німчинський Р. М., Мацько В. А. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями: рік здобутків і сподівань // Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К.: ВД “Стилос”, 2011. – С. 127–142.

202. Полтораков О. Стратегічне партнерство України в “глокальному” світі: у пошуках далекосхідної складової? // Зовнішні справи. – 2012. – № 4. – С. 22–24.

203. Кухалейшвили Г. Индия: Перспектива Украины в Южной Азии // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2012/11/16/india-ukraine-perspektiva.html>

204. Шаповалова О. І. Вплив глобальних та регіональних тенденцій на зовнішню політику України // Зовнішня політика України – 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К.: ВД “Стилос”, 2011. – С. 9–24.

205. Дударьов В. В. Зовнішня політика європейської середньої держави за умов глобалізації (На прикладі Великої Британії, Польщі і України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2003. – 16 с.

206. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua/>

207. Tổng cục Hải quan Việt Nam [Головне митне управління В'єтнаму] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.vn/>

208. Cục Đầu tư Nước ngoài – Bộ Kế hoạch và Đầu tư [Електронний ресурс]. [Управління іноземних інвестицій – Міністерство планування та інвестицій СРВ]. – Режим доступу: <http://fia.mpi.gov.vn/>

209. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

210. Україна та В'єтнам домовились про співробітництво у сфері туризму [Електронний ресурс] // Прес-служба Міністерства інфраструктури. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245799409

211. Thông cáo báo chí về kết quả chuyến thăm chính thức Việt Nam của Bộ trưởng Ngoại giao U-crai-na C.Gri-sen-cô [Комюніке про результати офіційного візиту до В'єтнаму Міністра закордонних справ України К. Гриценка] [Електронний ресурс]. – Hà Nội, 07/03/2012. – Режим доступу: http://www.mofahcm.gov.vn/vi/mofa/tt_baochi/tcbc/ns120308180448

212. Відносини України з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону [Електронний ресурс] // МЗС України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/asia-oceania>

213. Віктор Янукович: Україна розглядає В'єтнам як одного з ключових партнерів і союзників у Південно-Східної Азії // Прес-служба Президента України. – 05.10.2011. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/21446.html>

214. Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI [Матеріали 11-го З'їзду КПВ] – Hà Nội: Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, 2011. – 337 tr.

215. Ngoại giao Việt Nam vươn tới những tầm cao mới [В'єтнамська дипломатія на нових висотах] [Електронний ресурс] // Báo Điện tử Chính phủ Việt Nam. – Режим доступу: <http://baodien-tu.chinhphu.vn/Home/Ngoai-giao-Viet-Nam-vuon-toi-nhung-tam-cao-moi/20128/147215.vgp>

216. Новиков И. А. Отношения России и Европейского Союза: проблемы и факторы развития стратегического партнерства:

Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук: 23.00.04 “Политические проблемы международных отношений глобального и регионального развития” / Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2011. – 22 с.

ДОДАТКИ

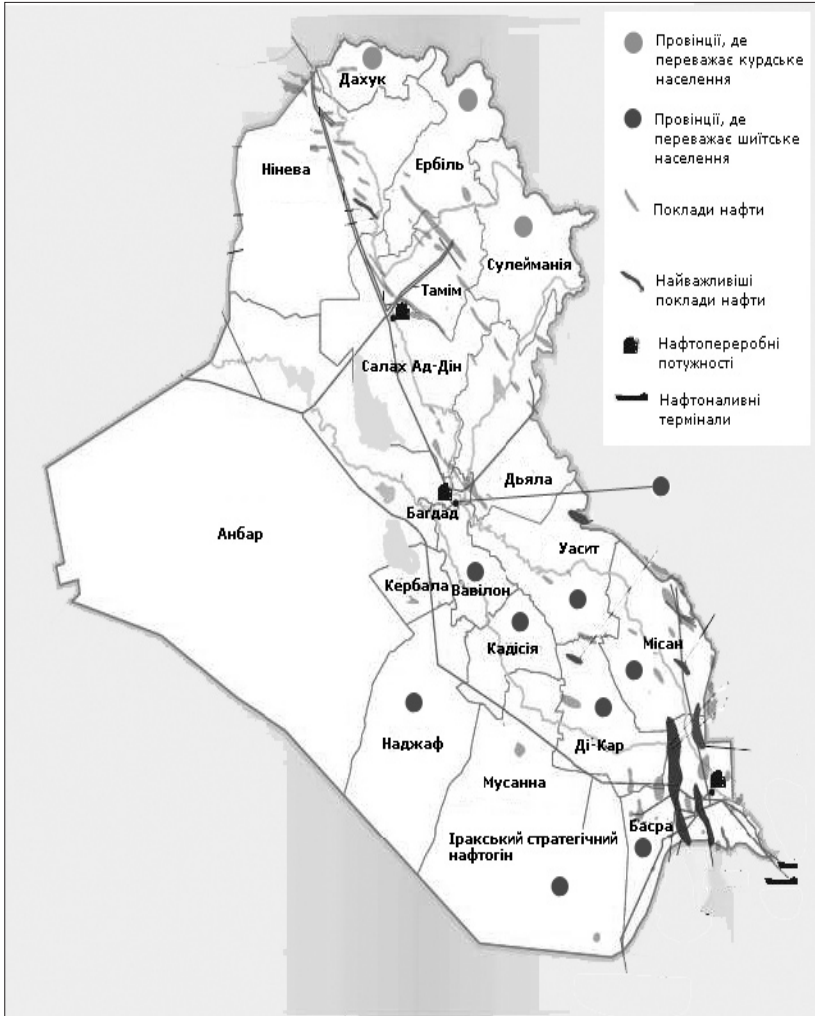

Рис. А.1. Етноконфесійні особливості Іраку та їхнє співвідношення з нафтовими ресурсами країни (за даними Центру Берка)

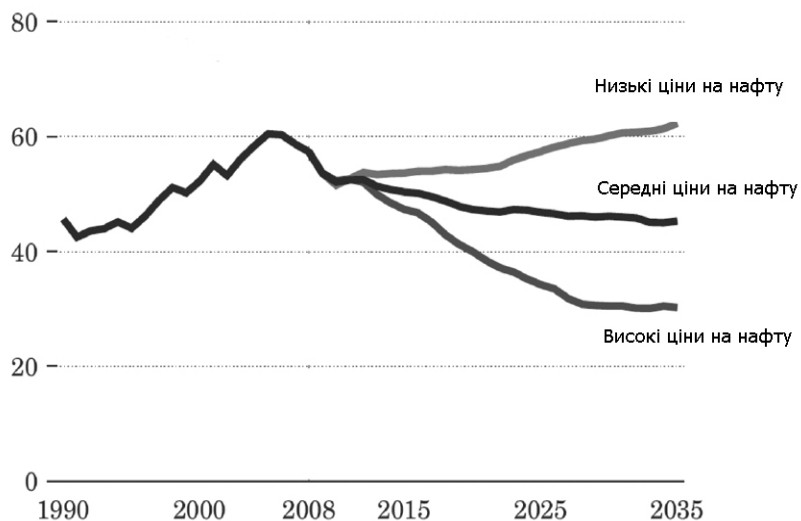

Рис. А.2. Прогнозовані обсяги видобутку нафти й динаміка цін на період до 2035 року (за даними Центру Берка)

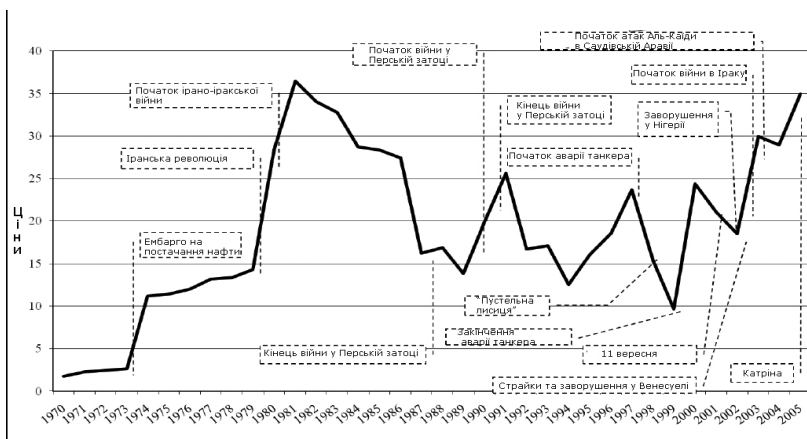
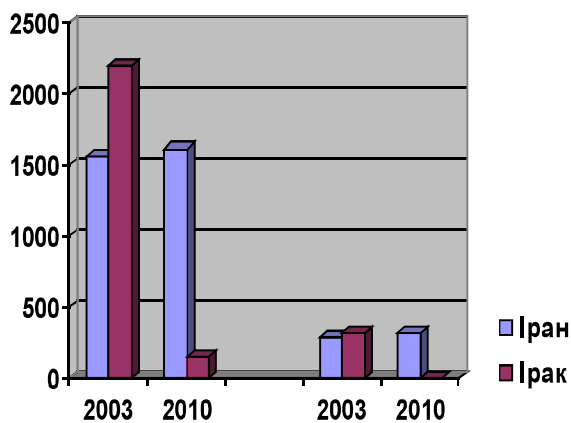

Рис. А.3. Динаміка світових цін на нафту в контексті світових подій з 1970 по 2005 роки (за даними Центру Берка)

Основні танки

Бойові літаки

Категорія	2003			2010		
Країна	Ірак	Іран	Співвідношення	Ірак	Іран	Співвідношення
Особовий склад на дійсній службі	424000	513000	8:10	191957	523000	2:5
Особовий склад у запасі	650000	350000	19:10	0	350000	—
Основні танки	2200	1565	7:5	149	1613	1:10
Інші броньовані бойові машини	1300	815	8:5	505	725	7:10
БМП	2400	590	4:1	1479	650	23:10

Несамохідна артилерія	1900	2085	9:10	0	2010	—
Самохідна артилерія	150	310	1:2	0	310	—
Реактивні міномети	200	889	1:5	0	876	—
Бойові літаки	316	283	11:10	0	312	—
Штурмові вертольоти	100	85	6:5	0	50	—
Ракетні установки типу “земля-повітря”	225	205	11:10	0	234	—

Рис. А.4. Стан іракських та іранських збройних сил у 2003 та 2010 роках (за даними Центру Берка)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кіктенко Віктор Олексійович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, голова Української асоціації китаєзнавців.

Мавріна Ольга Степанівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, старший науковий співробітник відділу Євразійського степу.

Мусійчук Вікторія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

Отрощенко Іванна Віталіївна – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, головний редактор журналу “Східний Світ”.

Філь Юлія Сергіївна – аспірант відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

Хамрай Олексій Олексійович – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу класичного Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Теоретичне обґрунтування концепту стратегічного партнерства в країнах Сходу	9
1.1. Концепт “стратегічне партнерство” у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин “нового типу” (В. О. Кіктенко)	9
1.2. Концепт стратегічного партнерства в Туреччині та його застосування в зовнішньополітичній практиці (О. С. Мавріна)	25
1.3. Казахстан: основні напрями стратегічного партнерства (І. В. Отрощенко)	43
1.4. “Стратегічне партнерство” в сучасній політологічній думці Індії (Ю. С. Філь)	60
1.5. Концепт стратегічного партнерства у зовнішній політиці В’єтнаму (В. А. Мусійчук)	67
1.6. Близький та Середній Схід: вектори стратегічного партнерства (О. О. Хамрай)	69
2. Сучасний стан, проблеми та перспективи двосторонніх відносин України з країнами Сходу: вибір стратегічних партнерів	91
2.1. Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю (В. О. Кіктенко)	91
2.2. Стратегічне партнерство України та Туреччини: новий рівень економічної й політичної співпраці (О. С. Мавріна)	96

2.3. Сучасний стан двосторонніх відносин України з Казахстаном і перспективи формування стратегічного партнерства (<i>І. В. Отрощенко</i>)	107
2.4. Сучасний стан, проблеми та перспективи двосторонніх відносин України з Індією (<i>Ю. С. Філь</i>)	116
2.5. Розбудова зовнішньополітичних відносин України з В'єтнамом та доцільність встановлення стратегічних відносин (<i>В. А. Мусійчук</i>)	126
Висновки	137
Рекомендації	148
Джерела та література	155
Додатки	177
Відомості про авторів	181

Наукове видання

Східний вектор стратегічного
партнерства України
в умовах глобального світу

Аналітична доповідь

Літературний редактор О. Я. Орос

Комп'ютерне макетування Я. Є. Ленго

Підписано до друку 14.03.2013. Формат 84х108/32. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 9,66. Наклад 100 прим. Зам. № 466.

Надруковано у друкарні ПП Мошак М. І.
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
м. Кам'янець-Подільський,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2. Тел./факс (03849) 2-72-01
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 867 від 22.03.2002 р.
www.drukarnya.com, e-mail: medobory@i.ua